23

КАФЕДРА

ВИЗАНТИЙСКОЙ И НОВОГРЕЧЕСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

Ассоциация неоэллинистов
(Россия)

КАФЕДРА

ВИЗАНТИЙСКОЙ И НОВОГРЕЧЕСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

Научно-теоретический журнал

№ 23 (3), 2025

Издается с 19.06.2000
Выходит 4 раза в год

Главный редактор
Бибиков М. В. (Москва, Россия) — доктор исторических наук, профессор

Редакционная коллегия
Тресорукова И. В. (Москва, Россия) (отв. секретарь), канд. филол. наук, доцент
Афиногенова О. Н. (Москва, Россия) канд. филол. наук
Ахунова О. Л. (Москва, Россия), доктор филол. наук, профессор
Гришин А. Ю. (Москва, Россия) канд. филос. наук, доцент
Гришин Д. А. (Москва, Россия)
Кисилиер М. Л. (Санкт-Петербург, Россия) канд.филол.наук
Климова К. А. (Москва, Россия) канд. филол. наук, доцент
Мантова Ю. Б. (Москва, Россия) канд. филол. наук
Онуфриева Е. С. (Москва, Россия) канд. филол. наук
Петрунина О. В. (Москва, Россия), доктор исторических наук, профессор
Смирнова И. Ш. (Москва, Россия)
Торопова А. А. (Москва, Россия) канд. социол. наук
Черноглазов Д. А. (Санкт-Петербург) доктор филол.наук, доцент

Редакторы
Гришин А.Ю.

Дизайн обложки
Цанцаноглу М. К., Варламов А. А.

Компьютерное макетирование
Варламов А. А.

Адрес редакции
117241, Moscow, ул. Лобачевского, 100–241
e-mail: ens.russia@gmail.com
kathedra-ens.ru

Журнал индексируется в: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS).

Издается совместно с кафедрой византийской и новогреческой филологии филологического факультета МГУ имени М. В. Ломоносова.

Зарегистрирован Управлением Федеральной Службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций. Свидетельство о регистрации средства массовой информации ПИ № ФС77–73598 от 14.09.2018.

© Ассоциация неоэллинистов, 2025
© Журнал «Кафедра византийской и новогреческой филологии», 2025
При перепечатке и при цитировании материалов ссылка на журнал обязательна.

Society of Modern Greek Studies
(Russia)

KATHEDRA
of Byzantine and Modern Greek Studies

№ 23 (3), 2025

Scientific journal

Issued 4 times a year
Since 19.06.2000

Editor-in-chief:
Bibikov M. V. (Moscow, Russia) — PhD, Professor

Editorial Board
Tresorukova I. V. (Moscow, Russia) (secretary) PhD, Associate Professor
Afinogenova O. N. (Moscow, Russia) PhD
Akhunova O. L. (Moscow, Russia) PhD, Professor
Chernoglazov D. A. (Sankt-Petersburg, Russia) PhD, Professor
Grishin A. Ju. (Moscow, Russia) PhD, Associate Professor
Grishin D. A. (Moscow, Russia)
Kisilier M.L. (Saint-Petersburg, Russia), PhD, Associate Professor
Klimova K. A. (Moscow, Russia) PhD, Associate Professor
Mantova J. B. (Moscow, Russia) PhD, Assistant Professor
Onufrieva E. S. (Moscow, Russia) PhD
Petrunina O.B. (Moscow, Russia) Phd, Professor
Smirnova I. Sh. (Moscow, Russia)
Toropova A. A. (Moscow, Russia) PhD

Editors
Grishin A.Ju.

Cover design and layout
Tsantsanoglou M. K., Varlamov A. A.

Computer layout
Varlamov A. A.

Editors address:
Lobachevskogo, 100–241
Moscow, 117241, Russia
e-mail: ens.russia@gmail.com
kathedra-ens.ru

The journal is indexed in European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS) and Russian Science Citation Index (RSCI).
The journal is edited jointly with the Department of Byzantine and Modern Greek Philology, Philological Faculty, Lomonosov Moscow State University
Registered by the Federal Service for Supervision of Communications, Information technologies and Mass Media
Mass media registration certificate
ПИ № ФС77–73598, 14.09.2018

© Society of Modern Greek Studies, 2025
© Journal «Kathedra of Byzantine and Modern Greek Studies», 2025
All rights in reproduction in any form reserved.

СОДЕРЖАНИЕ

Тресорукова И.В.
Μεσημέρι ή *απόγευμα*: как воспринимают современные греки части суток……7

Μώρος Μ.-Κ.
Ο Φιλελληνισμός σε πρώτο πρόσωπο Η *Αηδονόπιτα* του Ισίδωρου Ζουργού, οι Φιλέλληνες και το σύγχρονο ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα…….24

Καραταράκης Ν.
Οι αναλυτικές τάσεις στην τυπολογία. της Νέας Ελληνικής Γλώσσας μέσα από το παράδειγμα των ρημάτων ***παίρνω,*** *λαμβάνω, βάζω, βγάζω*…… .42

Τσιτιρίδου Χ.
Η *Κρίσις…* του Αρκάδιου Λευκού: ένα έργο προάγγελος της σύγχρονης λογοτεχνίας της κρίσης…….51

Χριστοδούλου Φ.
Γλωσσολογία και λαογραφία κατά τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο: Προσεγγίσεις, Εγχειρήματα και Κριτικές…… .65

Афиногенова О. Н.
Памяти Дмитрия Евгеньевича Афиногенова…….80

CONTENTS

Tresorukova I.V.
Noon or Afternoon: How Modern Greeks Perceive……22

Moros M.-K.
Philhellenism in the first person. Isidoros Zourgos's Aedonopita, the Philhellenes, and the modern Greek historical novel……40

Karatarakis Nikolaos
Analytical Tendencies in the Typology of Modern Greek through the Example of the Verbs pairno, lambano, vazo, vgazo……..49

Tsitiridou C.
Arkadios Lefkos: "Crisis": a novel-herald of modern crisis literature……..63

F. Christodoulou
Linguistics and Folklore during British Rule in Cyprus: Approaches, Scholarly Endeavors and Critical Perspectives ……77

DOI: https://doi.org/10.52607/26587157_2025_23_7
УДК 811.14

ΜΕΣΗΜΕΡΙ ή *ΑΠΟΓΕΥΜΑ*: КАК ВОСПРИНИМАЮТ СОВРЕМЕННЫЕ ГРЕКИ ЧАСТИ СУТОК

Тресорукова И.В.

МГУ имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия
itresir@mail.ru
ORCID: 0000-0001-8899-5716

В статье рассматривается национально-специфическое членение суток в новогреческом языке сквозь призму языковой картины мира (НЯКМ). На основе историко-культурных источников (античные тексты, библейская традиция), лексикографических данных (ведущие неогреческие словари) и полевого опроса продемонстрировано, что преобладающим критерием разграничения частей суток остаётся астрономический (положение солнца), но в повседневном употреблении наблюдаются «серые зоны» между μεσημέρι и απόγευμα. Респонденты с фиксированным графиком (госслужащие, наёмные работники) демонстрируют более стабильные границы, тогда как студенты, безработные и частные предприниматели чаще допускают варьирование. Отмечается сдвиг в употреблении формул приветствия *καλημέρα/καλησπέρα* под влиянием англоязычной модели (morning/afternoon/evening), что ведёт к расширению зоны *καλησπέρα* после 12:00 вопреки традиционному астрономическому критерию. Результаты релевантны для преподавания новогреческого как иностранного, особенно при объяснении временных референтов и ритуальных формул речевого этикета.

Ключевые слова: *новогреческий язык, языковая картина мира. части суток, πρωί, μεσημέρι, απόγευμα, βράδυ, καλημέρα, καλησπέρα, лексикография, социо-*

лингвистика, полевое исследование, астрономический критерий. «серые зоны».

Введение. Языковая картина мира у разных народов содержит различное представление о разделении суток на части и о временнЫх рамках такого разделения. Как пишет А.А. Зализняк [Зализняк 2005: 38], «границы между временами суток не совпадают в представлении носителей разных языков. Так, для говорящих на английском или французском языке утро (*morning, matin*) — это часть суток от полуночи до полудня (ср. англ. one in the morning, франц. une heure du matin); для носителей русского языка время, непосредственно следующее за полуночью, — это ночь, а не утро, ср. час ночи, два часа ночи, но не: *час утра, *два часа утра.». Именно поэтому изучение иностранного языка и, в частности, освоение различных конструкций приветствия, содержащих отсылку к различных частям суток зачастую вызывают трудности, и важную роль в правильном восприятии этого материала играет национальная языковая картина мира (НЯКМ), которая представляет собой своеобразную конфигурацию идей в значении слов родного языка, которые воспринимаются носителями как самоочевидная вещь, не требующая пояснений. Неявное, зачастую подсознательное восприятие семантики различных понятий не всегда позволяет представителям конкретной НЯКМ дать четкое толкование того или иного языкового феномена.

Данная статья посвящена рассмотрению временнЫх рамок деления суток на части в новогреческом языке. В результате проведенного полевого исследования[1] выявились различные аспекты восприятия членения суток на части.

1. Историческое восприятие членения суток в греческой НЯКМ

В античности существовало несколько терминов для обозначения частей суток: так, Феофраст [Theophr. Fragm.6, 9, 4] указывает, что сутки делятся на несколько частей (*Ἀνατολὴ γὰρ καὶ πρωῖ καὶ μεσημβρία καὶ δείλη καὶ δύσις καὶ τὰ τῆς νυκτὸς μέρη τὰ ἀνάλογα αὐτὸ ποιεῖ τοῖς εἰρημένοις περὶ πνευμάτων καὶ χειμῶνος καὶ εὐδίας* ‘Восток, утро, полдень, вечер, закат и соответствующие части ночи делают то же самое, что и было сказано

1 Был проведен опрос при помощи гугл-формы, где учитывался регион проживания, возраст, профессия респондентов. В общей сложности было опрошено 240 человек.

о ветрах, зиме и ясной погоде'), то есть мы наблюдаем понятия, которые сохраняются и в современном языке — *πρωί, μεσημβρία* и пр. Стоит отметить, что Феофраст помещает *πρωί* между восходом (*ανατολή*) и полднем (*μεσημβρία*), то есть в основание членения положен астрономический подход, так как восход происходит в разное время в зависимости от времен года. В Ветхом завете [Γένεσης, I, 5] мы видим, что *ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία* 'И назвал Бог свет днем, а тьму ночью. И был вечер, и было утро: день один'. О наличии двух вечеров у иудеев пишет и Иосиф Флавий, приводя в своих произведениях такие термины как *πρώτη εσπέρα* 'первый вечер', *δείλη* 'сумерки', *βράδιον* 'вечер'. По всей видимости, критерием в античности для определения конкретной части суток служило местоположение солнца на небе и количество солнечного счета.

Ф Вигуру в своих комментариях к Ветхому Завету пишет:

> *Евреи считали день от одного захода солнца до другого (Лев.23:32), и Церковь сохранила этот обычай для празднования божественной службы. Когда они хотели обозначить целый день, т. е., как мы выражаемся теперь, пространство в 24 часа, они говорили вечер и утро (сл. Быт,1:5). Собственно день разделяется на три части: утро, вечер и полдень (Пс.54:18), или даже на шесть: 1) заря, нешеф, nesef, или шагар, sahar; 2) восход солнца или утро, бокер, boqer; 3) жар дневной, гом га-йом, hom ha-yom, который начинает чувствоваться на Востоке к 9 часам; 4) полдень, цогораим, sohoraim (Быт.43:16; Втор.28:29); 5) ветер или прохлада дня, руах га-йом, ruah ha-yom, т. е. время, когда ветер дует каждый день на Востоке, немного ранее захода солнца (Быт.3:8); 6) вечер, гереб, 'ereb, который начинался от захода солнца и оканчивался в момент, когда земля покрывалась мраком. — Различали два вечера или вечерних времени; иудейские секты были несогласны относительно значения выражения: „между двумя вечерами"; оно, кажется, означало промежуток, который протекает между началом и концом захода солнца.* [Вигуру, 1916]

Обращаясь к толковым словарям новогреческого языка, мы находим следующие определения:

	Δημητράκος	**ΛΚΝ**	**Μπαμπινιώτης**	**Χρηστικό Λεξικό της Ακαδημίας**
πρωί	το προ της μεσημβρίας χρονικόβν διάστημα της ημέρας, ο από της ανατολής μέχρι της μεσημβρίας χρόνος	το χρονικό διάστημα που αρχίζει με την ανατολή του ήλιου και τελειώνει λίγες ώρες αργότερα	Το χρονικό διάστημα γύρω από την ανατολή του ήλιου, το τμήμα της ημέρας από την ανατολή του ηλίου μέχρι τις 12:00 το μεσημέρι ή γενικώς μέχρι το μεσημέρι	Το χρονικό διάστημα μετά τα μεσάνυχτα και ειδικότερα από την ανατολή του Ηλίου έως το μεσημέρι
μεσημβρία (μεσημέρι)	το μέσον της ημέρας εν τινι τόπο ή στιγμή καθην το κέντρον του ηλίου μεσουρανεί ήτοι ευρίσκεται εις τον μεσημβρινόν τόπου τίνος, η δωδέκατη ώρα της ημέρας, το μεσημέρι	η στιγμή της ημέρας κατά την οποία η ώρα είναι δώδεκα	η ώρα κατά την οποία μεσουρανεί ο ήλιος, η δωδέκατη μεσημβρινή ώρα, το τμήμα της ημέρας, κατά την οιποία ο ήλιος καίει δυνατότερα, το τμήμα της ημέρας μεταξύ πρωινού και απογεύματος	Η δωδέκατη ώρα της ημέρας και συνεκδ. το χρονικό διάστημα μεταξύ πρωινού και απογεύματος
απομεσήμερο	ο από φεύματος της μεσημβρίας μέχρι την εσπέρα χρόνος	το χρονικό διάστημα που συμπίπτει με το τέλος του μεσημεριού και την αρχή του απογεύματος	το τμήμα της ημέρας μετά το μεσημέρι	οι πρώτες ώρες μετά το μεσημέρι προς το απόγευμα

	Δημητράκος	**ΛΚΝ**	**Μπαμπινιώτης**	**Χρηστικό Λεξικό της Ακαδημίας**
απόγευμα, απόγεμα, απόγιομα		το διάστημα της ημέρας ανάμεσα στο μεσημέρι και στη δύση του ήλιου	το χρονικό διάστημα της ημέρας που παρεμβάλλεται ανάμεσα στο μεσημέρι και το βράδυ	Το διάστημα από το μεσημέρι μέχρι τη δύση του ηλίου
εσπέρα	ο περί την δύσιν του ηλίου χρόνος	(λόγ.) το χρονικό διάστημα από τη δύση του ήλιου ώσπου να πέσει το σκοτάδι ή και ακόμη πιο αργά, το βράδυ	Το χρονικό διάστημα από τη δύση του ηλίου μέχρι να πέσι τελείως το σκοτάδι	Μόνο στην έκφραση καλησπέρα
βράδυ	το χρονικόν διάστημα το από της δύσεως του ηλίου ή ολίγον προ αυτής μέχρι της επελεύσεως της νυκτός	το χρονικό διάστημα μετά τη δύση του ήλιου ως τα μεσάνυχτα	Το χρονικό διάστημα από τη δύση του ήλιου ως την έλευση της νύχτας και, κατ'επέκταση, ως την έλευση του ύπνου	Χρονικό διάστημα από τη δύση του ηλίου μέχρι τα μεσάνυχτα

Таблица 1. Словарные статьи по лексемам

Из таблицы следует, что практически во всех словарных статьях временнЫе рамки каждой части суток определяются главным образом в зависимости от положения солнца на небе, то есть преимущественную роль играет именно астрономический подход.

Современные журналисты, блогеры и исследователи греческого языка Никос Сарантакос и Илиас Маглинис так комментируют вопрос употребления выражений приветствия *καλημέρα / καλησπέρα:*

Νικος Σαραντακος*: ...έχω την αίσθηση ότι η «μεσημεριανή καλησπέρα» είναι σχετικά καινούργιο φαινόμενο, των τελευταίων δεκαετιών.* ***Παλιότερα, ας πού-***

<u>με τις δεκαετίες του 1970-1980, η ανάμνησή μου είναι πως ο συνήθης χαιρετισμός, από το πρωί που ξυπνούσαμε ως την ώρα που άρχιζε να πέφτει ο ήλιος, ήταν «καλημέρα».</u> *Για να πεις «καλησπέρα» έπρεπε να σουρουπώνει ή τουλάχιστον να έχουν περάσει κάμποσες ώρες από το μεσημεριανό φαγητό (και τον απαραίτητο παλιότερα μεσημεριανό υπνάκο)*[2] ‘У меня есть ощущение, что «полуденное <приветствие> добрый вечер» достаточно новое явление, появившееся в последние десятилетия. ***<u>Раньше, примерно в 1970 — 1980 гг., как я помню, обычным приветствием с самого утра до заката солнца было «добрый день»</u>***. Для того, чтобы прозвучало «добрый вечер», должны были наступить сумерки или, по крайней мере, должно было пройти несколько часов после полуденной трапезы (и, еще раньше, обязательного полуденного сна)’.

<u>Ιλιας</u> <u>Μαγλινις</u>*: Έως πρόσφατα, με το που οι δείκτες των ρολογιών έδειχναν δώδεκα το μεσημέρι, έκοβα την «καλημέρα» και το γυρνούσα στο «καλησπέρα». Ωσπου έπεσα πάνω στον ιστορικό Πασχάλη Κιτρομηλίδη, τον οποίο συνάντησα κάπου εκεί λίγο μετά τις δώδεκα το μεσημέρι, και μου έκανε μια (καλοπροαίρετη) παρατήρηση. «Ακόμα ο ήλιος είναι ψηλά, γιατί μου λες “καλησπέρα”; Ακόμα είναι μέρα έξω».Ημουν λάθος λοιπόν;* ***<u>Ο κ. Κιτρομηλίδης μου εξήγησε το μάλλον αυτονόητο τελικά: η εσφαλμένη χρήση (κατάχρηση μάλλον) του «καλησπέρα» είναι μια γλωσσική παρεξήγηση που σχετίζεται με την κυριαρχία της αγγλικής</u>****. «Μετά τις δώδεκα το μεσημέρι λέμε “καλησπέρα” όπως οι αγγλόφωνοι λένε “Good afternoon”, και πολύ καλά κάνουν οι άνθρωποι διότι το “afternoon” σημαίνει ακριβώς αυτό: μετά το μεσημέρι. Οταν ο ήλιος γέρνει και βασιλεύει το γυρνάνε σε “Good evening” — τότε θα έπρεπε και εμείς να χρησιμοποιούμε το “καλησπέρα” μας». Λογικό: οι Εσπερινοί στις εκκλησίες, καθ’ όσον γνωρίζω δηλαδή, δεν ψάλλονται με τον ήλιο να ακτινοβολεί αλύπητα. Οχι πως έχει και καμία σημασία για πολύ κόσμο που λέει «καλημέρα» και «καλησπέρα» ανάλογα με την έμπνευση της στιγμής (κι έχει άλλες σκοτούρες στο κεφάλι του…).εξάλλου, είναι απολύτως λογικό αυτό που μου είπε): έξω ο ήλιος καίει και λάμπει, πού είδαμε την «καλήν εσπέρα»;*[3] ‘Вплоть до недавнего времени, как только стрелки часов показывали 12 пополудни, я переставал говорить «добрый лень» и начинал говорить «добрый вечер». Все так и было, пока я не встретил историка Пасхалиса Китромилидиса, с которым мы встрети-

2 https://sarantakos.wordpress.com/2012/07/16/kalispera/ (дата последнего обращения: 01.11.2025)

3 https://www.kathimerini.gr/opinion/780851/kalimera-i-kalispera/ (дата последнего обращения: 01.11.2025)

лись после 12 часов дня, и он сделал мне замечание (в доброжелательном тоне) «Солнце ещё высоко, почему ты говоришь мне “добрый вечер”? Снаружи ещё день». Значит, я ошибался? Господин Китромилидис объяснил мне, в сущности, вещь само собой разумеющуюся: ошибочное употребление (скорее даже злоупотребление) приветствием «добрый вечер» представляет собой языковое недоразумение, связанное с засильем английского языка. «После двенадцати дня мы говорим “καλησπέρα” (добрый вечер), по аналогии с тем, как англоязычные говорят “Good afternoon” (добрая вторая половина дня), и делают это совершенно правильно, потому что “afternoon” означает именно “после полудня”. Когда солнце клонится и заходит, они переходят на “Good evening” (добрый вечер), вот тогда и мы должны бы использовать наше “καλησπέρα” (добрый вечер)». Логично: ведь вечерня в церквях, насколько мне известно, не служится при палящем солнце. Не то чтобы это имело особое значение для многих, кто говорит «καλημέρα» и «καλησπέρα» в зависимости от вдохновения момента (у людей и так полно забот…). Впрочем, то, что он сказал, абсолютно логично: снаружи солнце палит и сияет — какой же тут «добрый вечер»?’

2. Параметры респондентов

В проведенном опросе мы также ставили задачу определить границы восприятия различных частей суток у представителей греческой НЯКМ. В опросе приняли участие респонденты разных возрастных групп (всего было собрано 240 уникальных ответов), занятых в различных сферах деятельности (студенты, госслужащие, частные служащие, частные предприниматели и пр.), проживающие в различных регионах Греции, при этом не ставилось задачи определить различие по гендерной принадлежности респондента. Каждый респондент мог дать только один вариант ответа на каждый поставленный вопрос.

Данные респондентов по возрастным группам, профессиональной деятельности и региону проживания

3. Структура полевого исследования. Группы вопросов

Πρωί ή μεσημέρι;

Первая группа вопросов была направлена на выявление определения временнЫх границ определенных частей суток. Так, был задан вопрос *Τι ώρα αρχίζει το μεσημέρι;* ‘В котором часу начинается полдень?’ и были предложены варианты ответов:

1. στις 11
2. στις 12

Абсолютное большинство респондентов ответили, что *μεσημέρι* ‘полдень’ начинается в 12 часов дня.

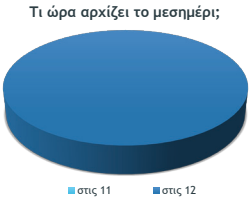

Часть суток *πρωί* ‘утро’не рассматривалась в опросе, но стоит отметить, что на различных форумах и в блогах она определяется как промежуток времени с 05:00 до 12:00, но встречаются и такие комментарии как: *Εντάξει, μπορείς να το βάλεις και μέχρι τις 5 τη νυχτα, και μετα πρωί. Είναι grey zones τα 5.00-6.00, 12.00-13.00, και 20.00-21.00*.’ну ладно, можно сказать и до 5 часов ночи и потом уже утро. Серые зоны с 5 до 6Б с 12 до 13 и с 20 до 21’

Второй заданный вопрос звучал как *Πότε τελειώνει το μεσημέρι;* ‘Во сколько заканчивается полдень?’, были предложены варианты ответов:

στις 3 μ.μ.
στις 4 μ.μ.
στις 5 μ.μ.
στις 6 μ.μ.

Получены следующие результаты:

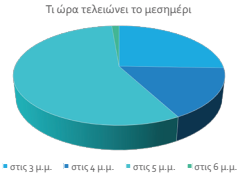

Стоит отметить, что большинство респондентов, отметивших 3 часа дня, пометили, что являются либо студентами, либо безработными, госслужащие в свое большинстве выбрали 4 часа, 5 часов отметили частные предприниматели и пенсионеры. Большинство респондентов, отметивших 3 часа дня, проживают на материковой части Греции, 4 и 5 часов отметили респонденты, проживающие на островах.

Третий вопрос был *Πότε αρχίζει το απόγευμα* ‘В котором часу начинается послеобеденное время?’, и были предложены следующие варианты:

στις 3 μ.μ.
στις 4 μ.μ.
στις 5 μ.μ.
στις 6 μ.μ.

Преобладающее большинство респондентов ответили, что *απόγευμα* ‘послеобеденное время’ начинается в 17 часов, на втором месте были 15 часов. Интересно, что респонденты (в абсолютном большинстве — студенты), выбравшие в предыдущем вопросе 15 часов, выбрали в данном случае ответ στις 5 μ.μ., что позволяет нам говорить о наличии в их языковом сознании тех самых «серых» часов, о которых мы уже говорили выше. Видимо время сиесты, т.е. послеполуденного отдыха или «часов общественного покоя» не воспринимаются молодежью как некая часть суток.

Четвертый вопрос был *Πότε τελειώνει το απόγευμα;* ‘В котором часу заканчивается послеобеденное время?’ со следующими вариантами ответов:

στις 7 μ.μ.
στις 8 μ.μ.
στις 9 μ.μ.
όταν δύει ο ήλιος

Преимущественное большинство выбрало ответ στις 7 μ.μ., при этом не сыграло роли географическое положение или занятость по работе. Интересно, что на втором месте находится ответ *όταν δύει ο ήλιος* ‘когда заходит солнце’, то есть в греческой НЯКМ сохраняется астрономическое восприятие частей суток.

Пятый вопрос был *Πότε αρχίζει το βράδυ;* ‘Во сколько начинается вечер?’ со следующими вариантами ответов:

στις 6 μ.μ.
στις 7 μ.μ.
όταν δύσει ο ήλιος
όταν έχει σουρουπώσει

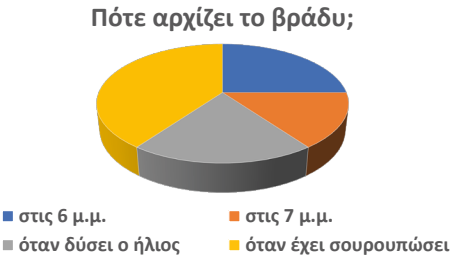

4. Формулы приветствия καλημέρα / καλησπέρα

В опросе был поставлен вопрос *Πότε λέμε καλημέρα;* ‘Когда мы говорим добрый день?’ со следующими параметрами:

1. μέχρι τις 12 π.μ.
2. μέχρι τη 1 μ.μ.
3. μέχρι τις 2 μ.μ.

Для ответа на вопрос *Πότε λέμε καλησπέρα;* ‘Когда мы говорим добрый вечер?’ были предложены следующие параметры:

από τις 12 π.μ.
από τη 1 μ.μ.
από τις 2 μ.μ.
μετά τις 3 μ.μ.

Формулы прощания καλό μεσημέρι / καλό απόγευμα / καλό βράδυ

Также в опросе был задан вопрос *Συνήθως λέμε καλό μεσημέρι* ‘обычно мы делаем хорошего полудня’ со следующими параметрами:

στις 12 π.μ.
στις 1 μ.μ.
στις 2 μ.μ.
στις 3 μ.μ.

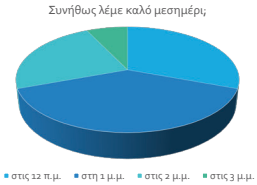

В вопросе *Συνήθως λέμε καλό απόγευμα* ‘Обычно мы желаем хорошей второй половины дня’ были заданы следующие параметры:

1. από τις 3 μ.μ.
2. από τις 4 μ.μ.
3. από τις 5 μ.μ.
4. από τις 6 μ.μ.

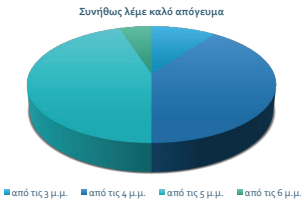

В вопросе *Συνήθως λέμε καλό βράδυ* ‘Обычно мы желаем хорошего вечера’ были заданы следующие параметры:

1. στις 4 μ.μ.
2. στις 5 μ.μ.
3. στις 6 μ.μ.

ВременнЫе рамки νωρίς το μεσημέρι — αργά το απόγευμα

В опросе также были заданы такие вопросы, как *όταν λέμε νωρίς το απόγευμα / αργά το μεσημέρι, εννοούμε* ‘когда мы говорим «рано во второй половине дня / поздно пополудни’, мы имеем ввиду’:

На основании этих двух диаграмм мы можем сделать вывод, что границы *μεσημέρι / απόγευμα* ‘полдень / вторая половина дня’ накладываются друг на друга (стоит отметить, что, например, те, кто ответили, что *μεσημέρι* ‘полдень’ заканчивается в 17, давали ответ, что *νωρίς το απόγευμα* ‘рано во второй половине дня’ может быть в 17:00).

В опросе была отдельная графа, где респонденты могли оставить свои комментарии. В комментариях были оставлены такие пометки, как

— *μερικές φορές με πειράζει όταν ακούω καλησπέρα στις 12 μ.μ.* ‘иногда меня задевает, когда я слышу «добрый вечер» в 12 часов дня’

— *θεωρώ ότι είναι θέμα συνήθειας* ‘я считаю, что это вопрос привычки’

— *Η αντίληψη των φυσικών ομιλητών μπορεί να διαφέρει σχετικά με τις περιόδους της ημέρας. Πχ. άλλοι Έλληνες λένε ‘καλησπέρα’ μετά τις 12.00 το μεσημέρι, αλλά κάποιοι άλλοι, όπως και εγώ, το θεωρούμε υπερβολικά νωρίς και λέμε ‘καλημέρα’ τουλάχιστον μέχρι τις 14.00.* ‘Восприятие носителей может зависеть от частей суток. Например, одни греки говорят «добрый вечер» после 12 часов дня, но другие, как и я, считаем, что это чрезмерно рано, и говорим «добрый день» по крайней мере до 14 часов’.

— *Αναγνωρίζεται μια αοριστία για τον ακριβή προσδιορισμό του χρόνου κάθε κατηγορίας. Αυτό σχετίζεται με την αλλαγή των δεδομένων της κάθε εποχής. Π.χ το μεσημέρι κοιμόμασταν. Τώρα εργαζόμαστε ή γυρνάμε σπίτι πολύ αργά. Όλα αυτά σχετικοποιούν τις έννοιες και τα χρονικά όρια κάθε κατηγορίας.* ‘Выявляется неопределенность в определении времени важдой категории. Это связано с изменением показателей каждой эпохи. Например, в полдень мы спали. Теперь мы работаем или возвращаемся домой очень поздно. Все это делает относительными восприятие и временнЫе рамки каждой категории’.

— *Μέχρι τις τρεις λέμε καλημέρα όταν μπαίνουμε και καλό απόγευμα όταν φεύγουμε.* ‘До трех часов мы говорим «добрый день», когда входим, и «хорошей второй половины дня», когда уходим’.

Заключение

В результате проведенного исследования нам удалось выявить, что в большинстве случаев у представителей греческой НЯКМ нет однозначного восприятия разделения суток на части с привязкой в конкретному времени суток. Кроме того, были выявлены так называемые «серые» зоны, которые не подпадают ни под одну из категорий. Также в результате исследования выявилось, что те, кто работает по конкретному графику (*δημόσιος υπάλληλος* ‘госслужащий’, *ιδιωτικός υπάλληλος* ‘частный служащий’) более последовательный в определении времени суток, недели чем респонденты с плавающим графиком или без такового (*ελεύθεροι επιχειρηματίες* ‘частные предприниматели’, *φοιτητές* ‘студенты’).

Астрономический принцип восприятия сохраняется в греческой языковой картине мира: так, анализ античных источников, библейской традиции и словарных данных показывает, что в основе членения суток лежит положение солнца на небе. Даже в современном языке границы частей суток (*πρωί, μεσημέρι, απόγευμα, βράδυ*) определяются не столько часами, сколько визуальными признаками — восходом, зенитом и закатом.

Современное языковое сознание характеризуется вариативностью и размытостью границ: в результате полевого исследования выявилось, что у большинства носителей отсутствуют четкие временнЫе границы между основными частями суток. Между μεσημέρι и απόγευμα возникает так называемая «серая зона», в которую разные респонденты включают промежутки от 15:00 до 17:00.

Также отмечено, что факторы социальной стратификации влияют на восприятие частей суток. Респонденты с фиксированным рабочим графиком (госслужащие, офисные работники) демонстрируют более устойчивое восприятие временных границ, при этом студенты, безработные и частные предприниматели чаще отмечают плавающие или растянутые границы, что отражает гибкость их распорядка дня.

Влияние англоязычной модели на формулы приветствия становится заметным, так как под влиянием английского языка, где *morning* сменяется *afternoon* уже после полудня, у части греков наблюдается сдвиг в употреблении *καλησπέρα*, которую начинают использовать сразу после 12:00. Это приводит к расширению зоны *καλησπέρα* и к ослаблению традиционного критерия, основанного на естественном освещении (положении солнца).

Языковая традиция и современная практика расходятся: хотя в религиозной и культурной традиции Греции *εσπέρα* (вечер) соотносится с временем после заката, в повседневной коммуникации все чаще наблюдается рационализация и унификация по западноевропейскому, «часовому» типу, что отражает общее смещение к глобализованной временной концепции.

Языковая картина мира в греческом языке остаётся динамической: сопоставление исторических, лексикографических и эмпирических данных показывает, что греческая НЯКМ в сфере временных ориентиров сохраняет элементы архаической (астрономической) системы, но постепенно интегрирует современные социокультурные и лингвистические влияния, что демонстрирует её адаптивный характер.

Список литературы

Вигуру Ф. Руководство к чтению и изучению Библии: Ветхий завет // Руководство к чтению и изучению Библии: Общедоступ. и излож. в связи с новейш. науч. изысканиями: Курс Свящ. писания: Ветхий завет / Пер. с послед. (12-го) фр. изд. с доп. прим. и указ. русской библейской лит. В.В. Воронцова. — 2-е изд. — Москва: Тип. Г. Лисснера и Д. Совко, 1916. / Т. 1.: Общее введение; Пятокнижие: С ил. по памятникам (https://azbyka.ru/otechnik/Biblia/rukovodstvo-k-chteniyu-i-izucheniyu-biblii-vethij-zavet/6 дата последнего обращения 15.04.2025)

Зализняк Анна А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира. Сб. ст. М.: Языки славянской культуры, 2005.

Noon or Afternoon: How Modern Greeks Perceive the Parts of the Day

Tresorukova I.V.

Moscow State Lomonosov University, Moscow, Russia
itresir@mail.ru
ORCID: 0000-0001-8899-5716

The article explores the nationally specific division of the day in Modern Greek through the lens of the linguistic worldview (LWW). Drawing on historical and cultural sources (ancient texts, Biblical tradition), lexicographic data (major Modern Greek dictionaries), and field survey results, the study demonstrates that the predominant criterion for distinguishing the parts of the day remains astronomical (the sun's position). However, everyday language reveals "grey zones" between μεσημέρι ('noon') and απόγευμα ('afternoon'). Respondents with fixed work schedules (civil servants, employees) show more stable boundaries, while students, the unemployed, and self-employed respondents display greater variation. A noticeable shift has also been observed in greeting formulas (καλημέρα / καλησπέρα) under the influence of English (morning / afternoon / evening), leading to an expansion of the use of καλησπέρα after 12:00 p.m., contrary to the traditional astronomical criterion. The findings are relevant for teaching Modern Greek as a foreign language, particularly in explaining temporal referents and formulaic expressions of politeness.

Keywords: *Modern Greek language; linguistic worldview; parts of the day; πρωί; μεσημέρι; απόγευμα; βράδυ; greetings; καλημέρα; καλησπέρα; lexicography; sociolinguistics; field survey; astronomical criterion; "grey zones".*

References

Vigourou, F. Rukovodstvo k chteniyu i izucheniyu Biblii: Vethiy zavet [Guide to Reading and Studying the Bible: The Old Testament]. In Rukovodstvo k chteniyu i izucheniyu Biblii: Obshchedostupnoe izlozhenie v svyazi s noveishimi nauchnymi izyskaniyami: Kurs Svyashchennogo Pisaniya: Vethiy zavet / trans. from the 12th French ed., with notes and references to Russian Biblical literature by V.V. Vorontsov. 2nd ed. Moscow: Tipografiya G. Lissnera i D. Sovko, 1916, Vol. 1: Obshchee vvedenie; Pyatoknizhie: S ill. po pamyatnikam. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Biblia/rukovodstvo-k-chteniyu-i-izucheniyu-biblii-vethij-zavet/6 (accessed: 15.04.2025).

Zaliznyak, A.A., Levontina, I.B., & Shmelev, A.D. Klyuchevye idei russkoy yazykovoy kartiny mira [Key Ideas of the Russian Linguistic Worldview]. Moscow: Yazyki slavyanskoy kultury, 2005.

DOI: https://doi.org/10.52607/26587157_2025_23_24
УДК 94(3), 821.14

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΕ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ Η *ΑΗΔΟΝΟΠΙΤΑ* ΤΟΥ ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΖΟΥΡΓΟΥ, ΟΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Μώρος Μ.-Κ.

Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, Ελλάδα
marioskmoros@gmail.com
ORCID: 0009-0000-4872-732X

Η μελέτη επικεντρώνεται στο μυθιστόρημα *Αηδονόπιτα* του Ισίδωρου Ζουργού, αναλύοντας την αναπαράσταση του φιλελληνισμού μέσα από την αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο. Το έργο ζωντανεύει την εμπειρία των φιλελλήνων κατά την Επανάσταση του 1821, συνδέοντας την υποκειμενική οπτική του αφηγητή με την ιστορική τεκμηρίωση. Η *Αηδονόπιτα* αναδεικνύεται ως ένα έργο που αναστοχάζεται τη μνήμη, την ταυτότητα και τη διαπολιτισμική συνάντηση, φωτίζοντας τη δυναμική σχέση ιστορίας και μυθοπλασίας.

Λέξεις-κλειδιά*: Ιστορικό μυθιστόρημα — Αφήγηση — Φιλελληνισμός — Αναπαράσταση — Σύγχρονη ελληνική πεζογραφία*

1. Το σύγχρονο ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και η ανανέωση της φόρμας

Σχεδόν ογδόντα χρόνια πριν, ο Στρατής Τσίρκας τόνιζε τη σημασία του 1821 για την πνευματική ζωή της Ελλάδας, γράφοντας πως «η Ελληνική Επανάσταση ήταν ένα μεγάλο κοινωνικό, πολιτικό και πολεμικό γεγονός. Μα ήταν ακόμα κι ένα πνευματικό γεγονός. Κι αυτό προσέχτηκε πολύ λίγο» [Τσίρκας 2011: 11]. Η παρατήρηση του Τσίρκα αφορούσε, βέβαια, τη σολωμική *Γυναίκα της Ζάκυνθος* και τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη, έργα χρονικά και θεματικά όμορα με την έκρηξη της επανάστασης του 1821, τα οποία δίναν, σύμφωνα με την ανάγνωσή του, το εναρκτήριο

λάκτισμα στη νεότερη πεζογραφία της Ελλάδας.[1] Αυτό, ωστόσο, στο οποίο αξίζει να εστιάσουμε είναι η θεώρηση του 1821 ως πνευματικού γεγονότος, ως γεγονότος που τροφοδότησε και εξακολουθεί να τροφοδοτεί τη δημιουργική σκέψη και αποτέλεσε και αποτελεί σταθερό σημείο αναφοράς της ελληνικής ιστορικής πεζογραφικής παραγωγής.[2]

Ξεκινώντας από την *ονομάτων επίσκεψιν*, οφείλουμε να θυμηθούμε τι συνιστά ιστορικό μυθιστόρημα, με το όνομα του sir Walter Scott να προκύπτει σχεδόν αυτόματα στην περί γενεαλογίας συζήτηση. Από το 1814, χρονιά κατά την οποία δημοσιεύει το πρώτο του ιστορικό μυθιστόρημα με τον τίτλο *Waverly*, μέχρι τον θάνατό του, το 1832, ο Scott γράφει είκοσι έξι μυθιστόρημα και τρία διηγήματα, στα οποία, το εναρκτήριο λάκτισμα το δίνει η Ιστορία, καταφέρνοντας να δώσει ακριβή ημερομηνία γέννησης σε ένα λογοτεχνικό είδος που «ικανοποιούσε την επιθυμία των αναγνωστών με το να κάνει την ιστορική "επινόηση" απολαυστική» [Πολίτη 2002: 50-51]. Τι σημαίνει, όμως, αυτό; Η Σοφία Ντενίση, η οποία διερεύνησε ενδελεχώς την παρουσία του Scott στη νεοελληνική λογοτεχνία, συνοψίζει ως εξής τον χαρακτήρα που τα ιστορικά μυθιστορήματα οφείλουν να έχουν για τον άγγλο συγγραφέα:

> […] αναφέρονται σε παλαιότερες εποχές, περιγράφουν τα έθιμα αυτών των εποχών, καθώς και κάποια γνωστά πρόσωπα που έζησαν τότε, και πρέπει να σέβονται την ιστορική αλήθεια, για να μην τα απορρίπτει το κοινό. […] πρέπει σε μεγάλο βαθμό να είναι βασισμένα στην πραγματικότητα […]. Ο Scott πιστεύει ακόμη ότι η αφηγηματική τεχνική πρέπει να είναι συνειδητά χαλαρή, για να δώσει στον συγγραφέα τη δυνατότητα να παρουσιάσει στον αναγνώστη έναν μεγάλο αριθμό από πρόσωπα του παρελθόντος. [Ντενίση 1994: 110]

Μάλιτα, παρατηρεί η Ντενίση, ο Scott αξιοποιούσε στα έργα του πρωταγωνιστές ξένους ως προς τον τόπο δράσης τους, γιατί «μέσα από τις περιπέ-

1 Πρβλ. τα όσα γράφει ο Αλέξης Πολίτης σχετικά: «Λοιπόν, ενώ η ποίηση αναζωογονήθηκε εντυπωσιακά και πολύπλευρα στα χρόνια του Αγώνα, τόσο που να μπορούμε να μιλάμε για μια παράλληλη ποιητική επανάσταση, η πεζογραφία, ατροφική έτσι κι αλλιώς και πριν το 1821, έχασε σχεδόν και τον μικρό βηματισμό που για δεκαετίες πάλευε ν' αποκτήσει» [Πολίτης 2021: 91].

2 Παρά το γεγονός ότι έχουμε σύγχρονα ιστορικά μυθιστορήματα, ο Κώστας Καραβίδας τονίζει πως «δεν φαίνεται προς το παρόν να συγκροτεί [ενν. την επανάκαμψη του ιστορικού μυθιστορήματος] κάποια ιδιαίτερη τάση [Καραβίδας 2025: 106].

τειες του ήρωά του στην ουσία [έχει τη δυνατότητα] να πληροφορεί τον αναγνώστη του για τις συνήθειες του τόπου που περιγράφει» [Ντενίση 1994: 110], παρατήρηση που θα μας χρειαστεί για να ξεκλειδώσουμε το υπό εξέταση έργο. Σήμερα, είναι σχεδόν αυτονόητο, ότι ο ορισμός του ιστορικού μυθιστορήματος με βάση τον Scott δύσκολα θα μπορούσε να είναι απόλυτα λειτουργικός για έργα σύγχρονα, μια και, όπως σημειώνει ο Δημήτρης Τζιόβας, σήμερα, το είδος αυτό «παύει πια να αντιπροσωπεύει τον διχασμό μεταξύ ιστορικού και λογοτέχνη, αντικειμενικότητας και φαντασίας, αναπαράστασης και μυθοπλασίας, αφού η σχέση ιστορίας και λογοτεχνίας είναι δυναμική και αλληλοτροφοδοτούμενη» [Τζιόβας 2024: 9].

Η «βαριά σκιά» της κατά Scott Ι/ιστορίας, για να πιάσουμε ξανά τον μίτο της γενεαλογίας του είδους, θα επιδράσει, βέβαια, για πολλά χρόνια (και) στην καθ' ημάς λογοτεχνική παραγωγή, με τους Ραγκαβή, Ξένο, Βικέλα κ.ά. να εμπνέονται και να συνθέτουν γνωστά έργα, όπως ο *Αυθέντης του Μωρέως*, η *Ηρωίς της Ελληνικής Επαναστάσεως*, ο *Λουκής Λάρας* [Ντενίση 1994· Πολίτης 2021]. Για την ιστορία (της λογοτεχνίας), τη δεκαετία του 1930, θα υπάρξει μια «στροφή προς το παρελθόν», χωρίς, ωστόσο, να μπορούμε να κάνουμε λόγο για ομαδικό εγχείρημα, μια και το αστικό μυθιστόρημα κυριαρχεί [Νικολοπούλου 2022: 38-39], ενώ, την επόμενη δεκαετία, στη σκιά, αυτή τη φορά, της Κατοχής, οι συγγραφείς θα δουν στο παρελθόν (Οθωμανοί κ.ά.) πολλές φορές μια αναλογία με το παρόν (Γερμανοί) (Νικολοπούλου 2022: 48). Για τον Bart Soethaert, ο οποίος μελέτησε τη δεκαπενταετία 1935-1950, το ιστορικό μυθιστόρημα της εποχής (Πρεβελάκης, Τερζάκης, Πετσάλης) ακολουθεί τον δρόμο του σύγχρονού του ευρωπαϊκού μυθιστορήματος, χωρίς, ωστόσο, να απομακρύνεται από την ευρυχωρία του ρεαλισμού [Soethaert 2018: 395].

Σύμφωνα με τον Βαγγέλη Χατζηβασιλείου, μεταπολιτευτικά, για να έρθουμε εγγύτερα στο υπό εξέταση έργο, το σύγχρονο ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα αποδεσμεύεται από τις μεγάλες συνθέσεις και τα πανοράματα αιώνων και περιορίζει τον χρόνο αναφοράς του στους δύο προηγούμενους αιώνες. Παράλληλα, το ενδιαφέρον των δημιουργών επικεντρώνεται «όχι τόσο στη σχέση των Ελλήνων με μια ξένη και ως εξ ορισμού καταπιεστική και εχθρική δύναμη — πρώτα την Οθωμανική Αυτοκρατορία και κατόπιν το τουρκικό κοσμικό κράτος — όσο στη συνεχή και εν πολλοίς αναπόφευκτη διαπλοκή τους με τα φυλετικά γνωρίσματα του Άλλου […]» [Χατζηβασιλείου 2018: 618].

Μετά τη δεκαετία του '90, όπως έχει δείξει ο Κώστας Καραβίδας, η νεοελληνική πεζογραφία συνομίλησε με την ιστορία, ελληνική και μη, στον άξονα έξι κατευθύνσεων: α) της ρεαλιστικής μυθοπλασίας, β) του νέου ιστο-

ρικού μυθιστορήματος, όπου επιπλέον συζητούνται ζητήματα πολιτισμικών ταυτοτήτων, γ) των μυθοπλαστικών βιογραφιών, δ) των σύγχρονων πολυφωνικών ιστορικών μεταμυθοπλασιών, ε) του μυθιστορήματος τεκμηρίων και στ) των υβριδικών αφηγήσεων [Καραβίδας 2022]. Στις αρχές, μάλιστα, της δεκαετίας του 2000 έχουμε και τα πρώτα έργα που συστηματικά διερευνούν την περίοδο της οθωμανοκρατίας, με πολλά από αυτά να «ρέπουν προς τη διαπλοκή ιστορικών και αισθηματικών στοιχείων, αναδεικνύοντας ωστόσο "μνημονικούς τόπους" και σχολιάζοντας ζητήματα εθνοτικών και θρησκευτικών, βυζαντινής και οθωμανικής ιστορίας» [Καραβίδας 2022: 62].[3] Βλέπουμε πως είναι μια γόνιμη περίοδος για τη διαπλοκή της λογοτεχνίας με την Κλειώ, με την πρώτη να χρησιμοποιεί -μέχρι τότε- κακοφωτισμένες ή εντελώς σκοτεινές περιόδους ως χρονικό υπόβαθρο της αφήγησης (π.χ. Εμφύλιος).

Ο Δημήτρης Τζιόβας συνοψίζει τα χαρακτηριστικά του μεταπολιτευτικού ελληνικού ιστορικού μυθιστορήματος ως εξής:

> Το ιστορικό μυθιστόρημα κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης παρακολουθεί τις εξελίξεις στο πεδίο της ιστοριογραφίας και συνομιλεί με τις αναδυόμενες κατηγορίες της μνήμης και του τραύματος (που από κλινικός όρος έγινε πολιτισμικός και ιστορικός). Χάνοντας το σαφές του περίγραμμα, την παλαιότερη καθαρότητα ή στόχευση του, το ιστορικό μυθιστόρημα γίνεται υβριδικό είδος, καθώς συναιρεί ποικίλα στοιχεία. Είναι πλέον δύσκολο να προσδιορίσουμε τι καθιστά ιστορικό ένα μυθιστόρημα, δεδομένης της πολυσχιδούς υφής των σύγχρονων αφηγήσεων. […] Ο συνδυασμός αφηγηματικών τρόπων και η συναίρεση παρελθόντος και παρόντος καθιστούν δύσκολο τον αυστηρό ειδολογικό προσδιορισμό των μεταπολιτευτικών μυθιστορημάτων με ιστορική θεματική. Πάντως, αν το παραδοσιακό ιστορικό μυθιστόρημα ήταν συνδεδεμένο με το παρελθόν, το σύγχρονο μετα-ιστορικό είναι στραμμένο στο παρόν. [Τζιόβας 2024: 393-394]

2. «Λέγε με Γαβριήλ»

Η επανεπίσκεψη του 1821 ως ιστορικού και λογοτεχνικού «τόπου» από το σύγχρονο ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα είναι κάτι που εύκολα

3 Η Ελισάβετ Κοτζιά θα μιλήσει για «ψυχαγωγικό ιστορικό μυθιστόρημα», όρο στον οποίο θα συγκαταλέξει «έργα […] ευχάριστα, χωρίς υψηλές λογοτεχνικές απαιτήσεις, που, όχι σπάνια, έγιναν εμπορικές επιτυχίες» (Κοτζιά 2020: 244).

μπορεί να αποδειχτεί. Ιδιαίτερα τις χρονιές γύρω από τη διακοσιοστή επέτειο της Επανάστασης, κυκλοφόρησαν πάνω από δέκα έργα στα οποία είτε πρωταγωνιστούσαν μορφές του Αγώνα (Θωμάς Κοροβίνης, *Ολίγη μπέσα, ωρέ μπράτιμε! Η τελευταία ώρα του Οδυσσέα Ανδρούτσου*, 2019· Κώστας Ακρίβος, *Πότε διάβολος πότε άγγελος*, 2021 κ.ά.) είτε προσωπικότητες, όπως ο Κοραής ή ο Καποδίστριας (Άρης Σφακιανάκης, *Η σκιά του Κυβερνήτη*, 2019· Αργυρώ Μαντόγλου, *Τρικυμίες παθών*, 2021 κ.ά.). Ενώ, όμως, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και άλλοι γνωστοί αγωνιστές πρωταγωνιστούν, δεν συμβαίνει το ίδιο με τους Φιλέλληνες, οι οποίοι μοιάζει να απουσιάζουν από το πάνθεον των λογοτεχνικών ηρώων που πρωταγωνιστούν στο σύγχρονο ιστορικό μυθιστόρημα.

Στις σελίδες που θα ακολουθήσουν θα ακολουθήσουμε τα ίχνη ενός αμερικανού φιλέλληνα, ο οποίος πρωταγωνιστεί στο μυθιστόρημα του Ισίδωρου Ζουργού *Αηδονόπιτα* (2007)· ο συγγραφέας ξεκινά την αφήγηση του έργου του στη Θεσσαλονίκη του 1821 και την ολοκληρώνει, σε σχήμα κύκλου, στην ίδια πόλη, σαράντα οκτώ χρόνια αργότερα, το 1869. Στον σχεδόν μισό αιώνα που καλύπτει η αφήγηση της *Αηδονόπιτας*, ο Γκάμπριελ Θάκερεϊ Λίντον βλέπει, ακούει, αλλά κυρίως καταγράφει τα όσα συμβαίνουν γύρω του. Αυτές οι καταγραφές, σε πρώτο πρόσωπο, θα αποτελέσουν τον βασικό πυρήνα της αφήγησης, η οποία θα πλαισιωθεί από κεφάλαια σε τρίτο πρόσωπο. Στην παρούσα μελέτη, θα μας απασχολήσει ο τρόπος με τον οποίο ο Ζουργός κατασκευάζει τον φιλέλληνα Γκάμπριελ, η σχέση που αυτός αναπτύσσει με την ελληνική ιστορία, η περιδιάβασή του ανά τας οδούς και τας ρίμας της, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο στην αφήγηση συμπλέκεται η Ιστορία και η μικροϊστορία [Levi 1991: 95].

«Ο όρος "Φιλέλληνας"», έγραφε ο αμερικανός επίσης φιλέλληνας γιατρός Samuel Gridley Howe, «[…] στις αρχές της δεκαετίας του 1820 ήταν μια λέξη που έκανε θαύματα. Σήμαινε έναν άντρα, συνήθως νεαρό άντρα, που ήταν έτοιμος και πρόθυμος να παρατήσει ανέσεις, συνήθειες και βιοπορισμό, και να διασχίσει ωκεανούς για να πολεμήσει έναν άγριο εχθρό πάνω σ' άγρια βουνά, μόνο και μόνο για την αγάπη της ελευθερίας και της αγαπημένης εκείνης χώρας που είχε στην καρδιά του μια θέση δίπλα στη δική του, της χώρας του ανέσπερου Ιδεώδους» [Mazower 2021: 217]. Το να προσδώσουμε στον Γκάμπριελ τη φιλελληνική ιδιότητα μοιάζει εύκολο, ωστόσο, οφείλουμε να αναρωτηθούμε ποιος είναι *ο δικός του* Φιλελληνισμός.[4] Όσο κι αν μοιάζει παράδοξο, η σύγ-

4 Ο προσδιορισμός που προτάσσεται υπονοεί, βέβαια, την ύπαρξη πολλών Φιλελληνισμών, όπως έχει επικρατήσει να ονομάζεται πληθυντικά το φαινόμενο

χρονη ιστοριογραφία επαναπλαισίωσε τον Φιλελληνισμό στη βάση της θεματοποίησης των συναισθημάτων όσων αγάπησαν από μακριά την Ελλάδα και την ελληνική υπόθεση και βρέθηκαν με κάποιο τρόπο μέσα της [Hering 2021]. Σε πρόσφατο κείμενό της, η Μαριλίζα Μητσού συνοψίζει εν είδει ερωτήσεων την προβληματική γύρω από τη σχέση αιτίου αιτιατού συναισθημάτων και Φιλελληνισμού: «[…] μπορεί άραγε να αναχθεί ο φιλελληνισμός σε συναίσθημα, στην "αγάπη για την Ελλάδα"; Μπορεί η πολιτική να ταυτιστεί με το θυμικό;» [Μητσού 2023: 127]. Παρόμοια ερωτήματα μπορούμε να θέσουμε στον Γκάμπριελ, για να λάβουμε μάλλον μια θετική απάντηση. Τουλάχιστον, αυτό προκύπτει από το γράμμα που ο ήρωας, φοιτητής στο Χάρβαρντ, στέλνει από τη Μάλτα, ενδιάμεσο σταθμό του «ελληνικού ταξιδιού» του, στον καθηγητή του, γνωστό φιλέλληνα, Edward Everett [Larrabee 1957: 28].

> *Έτσι, λοιπόν, κύριε καθηγητά, το γράμμα μου αυτό δε μυρίζει ακόμα Ελλάδα, αλλά ελπίζω να έχει κάτι από τη φωτιά της. Τα πόδια μου δεν έχουν πατήσει ακόμα ζεστά χώματα με παραχωμένους μαρμάρινους θεούς, δεν έφτασα ακόμα στη μυθική Αρκαδία ούτε στην πραγματική, πατάω όμως τα χώματα μιας αρχαίας ελληνικής αποικίας […].*
> *Τώρα ένας μαθητής σας επιστρέφει […] όχι σε μια αποχαυνωμένη οθωμανική επαρχία αλλά μέσα βαθιά στην ίδια τη μήτρα της Ιστορίας, που γεννάει αυτούς τους μήνες με σπασμούς μετά από επώδυνο τοκετό αιώνων. […]*
> *Αγαπητέ κύριε καθηγητά και φίλε, δεν ξέρω τι μου επιφυλάσσει η μοίρα μου σ' αυτό το επικίνδυνο μονοπάτι της που έχω επιλέξει. Όμως το όνειρο της πλατωνικής Πολιτείας είναι ένα όνειρο διώροφο: ο επάνω όροφος ίσως να έχει σκεπή τα σύννεφα, να 'ναι ο όροφος των ουρανών, μια ονειρική προβολή του ιδεατού στην αιωνιότητα. Ο κάτω όμως, το ισόγειο των ανθρώπων, φτιάχνεται από εμάς, από τον νου μας και τα χέρια μας. Οι πλίνθοι και τα επιχρίσματα του ναού της ανθρώπινης ελευθερίας δεν μπορούν να περιμένουν άλλο. Ας πάρουμε τα εργαλεία κι ας στρωθούμε όλοι στη δουλειά. Πριν από χρόνια έξω στην πολιτεία της Τζώρτζια θεμελιώσαμε μια πολιτεία με το όνομα Αθήνα. Ποιος ξέρει, μπορεί κάποτε, αν κινηθούμε τώρα, μια άλλη πολιτεία με αμερικανικό όνομα να κτιστεί στην Ελλάδα.*
> *Ο δρόμος της πολιτικής δράσης για την ελληνική υπόθεση είναι ανοιχτός.* [Ζουργός 2023: 113, 115, 117][5]

στη διεθνή βιβλιογραφία. Βλ. [Espagne-Gilles 2005].

5 Τηρείται η πλαγιογράφηση του αρχικού κειμένου.

Στο παραπάνω εκτενές παράθεμα από την επιστολή του Γκάμπριελ προβάλλεται ξεκάθαρα ο ρόλος του συναισθήματος στην επιλογή του να αφήσει την Αμερική και να ακολουθήσει τον δρόμο της Επανάστασης. Μια, όμως, πληρέστερη εικόνα, θα αποδείκνυε πως ο πρωταγωνιστής της *Αηδονόπιτας* άγεται και φέρεται από το θυμικό του, μια και, χωρίς να είναι απόλυτα ειλικρινής στον καθηγητή του, αποκρύπτει την ερωτική του απογοήτευση από την κόρη του προστάτη του. Η Ελίζαμπεθ είναι ένα πρόσωπο που διαρκώς επανέρχεται στις σελίδες του έργου, μια και ο Γκάμπριελ της απευθύνει τις καταγραφές των γεγονότων στο τετράδιό του. Με αυτό το τέχνασμα, ο συγγραφέας δημιουργεί ένα κράμα λόγων, με την πρωτοπρόσωπη αφήγηση να συμπλέκεται με το δεύτερο πρόσωπο και άλλοτε να παραχωρεί τη θέση της στον παντογνώστη αφηγητή του τρίτου προσώπου. Ο Γκάμπριελ είναι ένας ειλικρινής αφηγητής σε όλη τη διάρκεια των εξομολογήσεών του. Το τέχνασμα της απούσας Ελίζαμπεθ, καθώς και το γεγονός ότι γράφει στα αγγλικά, γλώσσα που ελάχιστοι θα μπορούσαν να διαβάσουν την εποχή που διαδραματίζονται τα γεγονότα του έργου, του προσφέρει ένα καταφύγιο, όπου η λογοκρισία δεν έχει θέση.

Σε μια τέτοια αποστροφή στην Ελίζαμπεθ, ο πρωταγωνιστής μάς συστήνεται από το λιμάνι της Μασσαλίας, όπου αναμένει κάποιο μεταφορικό μέσο για την Ελλάδα. Με τη μελβελική έναρξη, «Λέγε με Γαβριήλ» (Ζουργός 2023: 27), η αφήγηση του νεαρού Αμερικανού ακολουθεί τον δρόμο του από τη Βοστόνη στη γαλλική πόλη, όπου έχει συγκεντρωθεί πλήθος φιλελλήνων, έτοιμων να πάρουν τα όπλα τους και να φτάσουν στην Ελλάδα [Hering 2021: 55]. Μεταξύ αυτών, «τυχοδιώκτες όλων των εθνών» (Mazower 2021: 219), απόστρατοι των ναπολεόντειων πολέμων, φοιτητές, ιδαλγοί της Ιδέας· η περιγραφή του Γκάμπριελ μεταφέρει το κλίμα αυτής της συνάθροισης:

> Τι είναι όλος τούτος ο κόσμος, όλες οι φωνές, τα χρώματα; Πλήθη ολόκληρα στολισμένα με στρατιωτικές στολές φανταχτερές σαν φτέρωμα παγονιού πάνε κι έρχονται. Σπάθες, πιστόλες, παράσημα, στρατηγοί, ουσάροι, γλώσσες πολλές ανακατωμένες. Γερμανοί πολλοί, Εγγλέζοι, Γάλλοι, άκουσα και για Δανούς και Ελβετούς, πλήθος μέγα που συγχρωτίζεται με τους ναύτες των καραβιών και παζαρεύει τιμή. Πού πάνε όλοι αυτοί; Στην Ελλάδα. Εμείς πέρα στην πατρίδα κοιμόμαστε ακόμα, ο ωκεανός είναι ένας τοίχος δυσκολοδιάβατος, που μας κρατάει μακριά από την Ευρώπη. Άκουσα κουβέντες πολλές, συζητήσεις με πάθος χωρίς τελειωμό, ας είναι καλά τα γαλλικά μου. Όλοι πάνε στον πόλεμο, τα καφενεία

> στο λιμάνι φίσκα, τα καπηλειά, τα καταγώγια. Πολλοί γυρνάνε μεθυσμένοι από στενό σε στενό και λένε πράγματα ακατάληπτα. […] Οι πιο πολλοί, απ' ό,τι κατάλαβα, είναι άνεργοι τυχοδιώκτες, ειδικά κάτι Γάλλοι αξιωματικοί των παλιών πολέμων. Θα πάνε λέει στην Ελλάδα να διοικήσουν συντάγματα ολόκληρα, να διαχειριστούν τις νίκες, καθώς οι επαναστάτες, όπως λένε, προελαύνουν ακατάπαυστα. [Ζουργός 2023: 33]

Οι Φιλέλληνες που περιγράφονται από τον Γκάμπριελ κυνηγούν χίμαιρες, ωστόσο, το ίδιο ακριβώς κάνει και ο ήρωάς μας, μια και η εικόνα που έχει για την Ελλάδα δεν ανταποκρίνεται σε καμία περίπτωση σε ό,τι συναντήσει μόλις πατήσει -μετά από ένα μακρύ και κοπιώδες ταξίδι- το ελληνικό χώμα. Η χίμαιρα του Γκάμπριελ είναι η κλασική Ελλάδα, η Ελλάδα την οποία σπούδασε και επιζητά διακαώς να βρει. Πριν καν φτάσει στην Ελλάδα, δηλώνει: «[...] εγώ πάντως θα παντρευτώ έναν λαό ολόκληρο» [Ζουργός 2023: 71].

Αργότερα, ωστόσο, θα αποκαλυφθεί πως το συναίσθημα που κατηύθυνε τα βήματά του δεν ήταν απολύτως η αγάπη για την Ελλάδα· η Ελίζαμπεθ και ο έρωτάς του που δεν βρήκε ανταπόκριση για κοινωνικούς λόγους αποτελούν έναν ακόμα ισχυρό παράγοντα για την επιλογή του. Σε μια του αποστροφή στην Ελίζαμπεθ, γράφει: «Έφυγα ή μάλλον εξαφανίστηκα. Τώρα είμαι εδώ, στη χώρα των όπλων και των μαχαιριών. Καθένας Τούρκος που θα πέφτει απ' τα βόλια μου δε θα μάθει ποτέ πως αν τότε ερχόσουν μαζί μου, αυτός θα ζούσε. Κάθε άπιστος που θα μαζεύει τα σπλάχνα του απ' την ανοιγμένη του κοιλιά δε θα μάθει ποτέ πως το μαχαίρι μου το ακόνισα στην πέτρα της άρνησής σου» (Ζουργός 2023: 208). Πρόκειται για τη συμπλοκή συναισθηματικού και ιστορικού, όπως αποκρυσταλλώθηκε στο σύγχρονο ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα μετά το 2000 [Καραβίδας 2022: 62]. Μόνο που στην περίπτωση της *Αηδονόπιτας* η συμπλοκή αυτή, στο πρόσωπο του Γκάμπριελ και της Λαζαρίνας αποκτά τραγική διάσταση.

Ο πατριωτισμός του Γκάμπριελ, τον οποίο παρακολουθούμε εν τη γενέσει του, και ακολουθούμε τα ίχνη του ακόμα και μετά τον θάνατό του, στο τελευταίο μέρος του βιβλίου, είναι ένας ιδιότυπος πατριωτισμός. Ο Γκάμπριελ δεν ακολουθεί απόλυτα την πεπατημένη. Σαν ρομαντικός ήρωας, καθώς πολλές φορές μοιάζει να είναι βγαλμένος από σελίδες του 19ου αιώνα, διασχίζει έναν ωκεανό και μια θάλασσα, για να βρεθεί στη Θεσσαλονίκη κι από εκεί, μέσα από διαδοχικές περιπέτειες, που θα τον φέρουν κοντά σε πρόσωπα της ιστορίας και του μύθου, όπως θα δούμε παρακάτω, θα καταλήξει στο Μεσολόγγι, «τόπο» κατεξοχήν φιλελληνικό. Μόνο που στα μάτια του Γκάμπρι-

ελ, η Ελλάδα του 1821 δεν διαχωρίζεται από την αρχαία Ελλάδα· από το πολιορκημένο Μεσολόγγι, ο Γκάμπριελ βλέπει την Τροία. Κι αυτή ακριβώς η παλινδρόμηση είναι που δίνει την απάντηση στην ερώτηση της Μητσού. Η καταγραφή γίνεται 25 Ιουνίου του 1825:

> Κάθε μέρα τα μάτια μου χάνονται μπροστά σε μια ελώδη πεδιάδα. Είναι το Ίλιον, Ελίζαμπεθ, μόνο που οι Τρώες είμαστε εμείς. Βλέπω στήλες ολόκληρες από τα φουσάτα του πασά να μετακινούνται εδώ κι εκεί. Βλέπω σκηνές ψηλές σαν καμπαναριά, αρμαθιές από καμήλες που φτιάχνουν περιδέραια στον κίτρινο κάμπο. Είναι κι άλλοι πολύ πιο κοντά, μπροστά μας, ως εκεί που φτάνουν τα βόλια μας, έχουν εδώ τα ταμπούρια τους, τα προγεφυρώματα, τις σημαίες με το χρώμα του προφήτη. Όταν παύει για λίγο ο αχός των κανονιών, ακούμε τις φωνές τους, τις προσευχές του μουεζίνη το σούρουπο. Ο Μπάιρον είναι νεκρός, ποιος θα είναι ο αοιδός που θα ψάλει το τραγούδι του Έκτορα που φυλάει τις πύλες της πόλης του; Μήπως είναι η μοίρα μου να γράψω εγώ το έπος των πολιορκημένων; Θα ζήσω άραγε για να συνθέσω το ορατόριο αυτής της σκονισμένης τρύπας που μυρίζει νίτρο και ιδρώτα; [Ζουργός 2023: 375]

Θα μπορούσαμε να δούμε τον Γκάμπριελ ως φορέα της μνήμης. Μάλιστα, αν λάβουμε υπόψη μας ότι καταγράφει τον Αγώνα, όπως τον ζει, και αν ακολουθήσουμε τα ίχνη του τετραδίου του, που δεν εγκαταλείπει μέχρι το τέλος του, θα λέγαμε πως ο ήρωάς μας λειτουργεί στη βάση της επικοινωνιακής μνήμης, μεταφέρει, δηλαδή, στο χαρτί όσα ο ίδιος βίωσε, αφιλτράριστα, ως αυτόπτης μάρτυρας [Assmann 2017: 54-70]. Αυτή ακριβώς η ιδιότητα μας επιτρέπει, δεδομένης και της ξενότητάς του, να παρακολουθήσουμε υπό γωνία μια σειρά γεγονότων αλλά και προσώπων.[6] Ο Γκάμπριελ μεταφέρει τη δική του αλήθεια, διαθλασμένη στα κλασικά του κάτοπτρα.

6 Αν και δεν άπτεται της παρούσας μελέτης, ας σημειωθεί ότι μεταξύ όσων συναντήσει ο Γκάμπριελ συγκαταλέγονται ο Κασομούλης, ο Μαυροκορδάτος, ο Καραϊσκάκης αλλά και ο ανώνυμος συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας*. Σχετικά, μάλιστα, με τον τελευταίο, χωρίς να κατονομάζεται το έργο, εύκολα μπορούμε να τον ταυτίσουμε με τον Παναγιώτη, τον γραμματικό του κυρ-Ασημάκη, στον οποίο ο συγγραφέας προσφέρει ουκ ολίγες ευκαιρίες να εκφραστεί σχετικά. Διαβάζουμε, για παράδειγμα: «Ο ίδιος μου είπε και για ένα βιβλίο που έγραψε εκεί στα ξένα, βιβλίο επικίνδυνο, επαναστατικό, που ξεσήκωνε τους απανταχού Έλληνες στα όπλα. Αυτός κι οι σύντροφοί του το έκρυβαν για χρόνια και το διακινούσαν από χέρι σε χέρι, από τον φόβο της αυστριακής αστυνομίας που είχε μάτια παντού [Ζουργός 2023: 284]. Πρβλ. [Κιτρομηλίδης 2022: 334].

Στα μάτια του, οι Έλληνες παραμένουν πλάσματα του μύθου, απόκοσμοι και απρόσιτοι· αν και δεν φαίνεται ο ήρωάς μας να λειτουργεί όμοια με τους αμερικανούς φιλέλληνες, που έβλεπαν τον πόλεμο των Ελλήνων παράλληλα με τον δικό τους πόλεμο για την ανεξαρτησία (Hering 2021: 81), τουλάχιστον όχι μετά το δεύτερο μέρος του βιβλίου, σε καμία περίπτωση δεν ακολουθεί τη "φιλελληνική πεπατημένη" της απογοήτευσης από τους σύγχρονους Έλληνες. Με τα λόγια του Gunnar Hering,

Οι περισσότεροι απομνημονευματογράφοι ήταν απογοητευμένοι, ως επί το πλείστον αρκετά αυτάρεσκοι φιλέλληνες, χωρίς επαρκή γνώση της κατάστασης των πραγμάτων, της χώρας και της γλώσσας, οι οποίοι είχαν ξεκινήσει με αβάσιμες και εν μέρει υπερβολικές προσδοκίες, είχαν φανταστεί διαφορετικά τη χώρα και τους ανθρώπους, υπέστησαν κακομεταχείριση, ή αισθάνθηκαν αποτροπιασμό λόγω γεγονότων του πολέμου, είτε ήταν απλοί δοκησίσοφοι και ήθελαν να δικαιολογηθούν και να προειδοποιήσουν τους αναγνώστες τους [Hering 2021: 88].

Καθώς, όμως, το τετράδιο του Γκάμπριελ δεν προορίζεται για δημοσίευση, ο συγγραφέας αποφεύγει τον σκόπελο του μεγάλου κοινού και κατασκευάζει έναν προσωπικό χώρο αποτύπωσης όσων αφορούν εν τέλει τον ίδιο τον ήρωα. Αποφεύγεται έτσι η πανοραμική εικόνα του παλιότερου ιστορικού μυθιστορήματος· χαρακτηριστικός παράδειγμα, τα πρώτα κεφάλαια του βιβλίου, όπου πρωταγωνιστεί η Θεσσαλονίκη των οθωμανικών αντίποινων, με τον φακό, λειτουργώντας μικροϊστορικά, να εστιάζει στην οικογένεια του κυρ-Ασημάκη. «Τι ήταν εντέλει οι φιλέλληνες;», διερωτάται η Μητσού, «Ρομαντικοί επαναστάτες, συνειδητοποιημένοι φιλελεύθεροι, ανθρωπιστές, χριστιανοί, αρχαιολάτρες;» [Μητσού 2023: 137]. Ο Γκάμπριελ μπορεί επάξια να διεκδικήσει τους περισσότερους από αυτούς τους τίτλους, ωστόσο, για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε σε βάθος τις επιλογές που κάνει, οφείλουμε να τον προσεγγίσουμε και στον άξονα του βυρωνικού φιλελληνισμού, με τον οποίο διατηρεί εκλεκτικές συγγένειες.

3. Ο Byron και ο *Childe Harold*

Ο νεαρός Αμερικανός, που ξεκινά με την ιδέα και έχει στις αποσκευές του βιβλία και μελάνι, σύντομα μεταμορφώνεται και μοιάζει να γίνεται «πλήρης Έλληνας στο ντύσιμο, τους τρόπους και τη γλώσσα».[7] Μαζί του, ωστόσο, για ένα πολύ μεγάλο μέρος της αφήγησης, έχει ανοιχτό τον εμβληματικό *Childe Harold's Pilgrimage* (1812-1818) [Γεωργαντά 1992· Beaton 2013: 52-

7 Ο χαρακτηρισμός αφορά τον Αμερικανό φιλέλληνα George Jarvis.

54]. Φαίνεται σαν αυτό το βιβλίο να καθορίζει τη μοίρα του: «[μ]' ένα αντίτυπο του δικού του [ενν. τον Byron] *Childe Harold* είχα περάσει τον ωκεανό κι είχα έρθει εδώ στο άγνωστο»· και λίγο αργότερα, «[μ]ήπως και το δικό μου πέρασμα απ' τον ωκεανό δεν ήταν το ίδιο πράγμα [ενν. με τον Harold]; Μόνο που το δικό μου ποίημα ακόμα συνεχίζεται…» [Ζουργός 2023: 313, 314]. Ο τυπικός βυρωνικός ήρωας που πρωταγωνιστεί στο έργο κάλλιστα θα μπορούσε να έχει δανείσει πολλά στοιχεία στον ίδιο τον Γκάμπριελ, μια και οι δυο τους ταλαντεύονται μεταξύ υπαρξιακών αδιεξόδων. Μπορούμε εύκολα να φανταστούμε πως τα άσματα που εξυμνούν την Ελλάδα και αναφέρονται στην ανάγκη να απελευθερωθεί από τον οθωμανικό ζυγό είναι εκείνα που κάνανε τον Γκάμπριελ, παράλληλα με την κλασική του παιδεία, να αναλάβει αυτό το ταξίδι, τόσο το όντως ταξίδι όσο και το εσωτερικό ταξίδι, το οποίο ταυτίζεται διαδοχικά με πρόσωπα όπως η Ελίζαμπεθ, η Λαζαρίνα, ο Νικήτας.

Ο Ζουργός θα δώσει στον πρωταγωνιστή του μια ευκαιρία να συναντήσει από κοντά τον Byron, όταν οι δρόμοι τους συναντηθούν στο Μεσολόγγι. Στην περιγραφή του άγγλου λόρδου, ο οποίος επικεφαλής μιας ομάδας σουλιωτών πολεμιστών εισέρχεται στην πόλη, φορώντας «έναν μεγαλόπρεπο μανδύα με χρυσές επωμίδες, στο χέρι κρατ[ώντας] ένα λαμπερό κράνος και [με] φανερή την αρχοντική του άνεση καθώς ίππευε» [Ζουργός 2023: 310], βλέπουμε το ίνδαλμα του Γκάμπριελ να λαμβάνει σάρκα και οστά. Αργότερα, μάλιστα, ο τελευταίος θα έχει την ευκαιρία να συνομιλήσει με τον Byron και να ακούσει για τα σχέδιά του σχετικά με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις για την κατάληψη της Ναύπακτου [Beaton 2013: 363]. Από το στόμα του Byron είναι που ο Γκάμπριελ θα ακούσει τη σύνοψη πολλών από τα δικά του συμπεράσματα: «[ο]ι Έλληνες φίλοι μας είναι άριστοι πολεμιστές και πατριώτες αρκεί να μην τους μιλήσεις για οργάνωση ή ακόμα χειρότερα να προσπαθήσεις εσύ ο ίδιος να την επιμεληθείς» [Ζουργός 2023: 316]. Αποκορύφωμα αυτής της συνάντησης θα είναι οι δυο στροφές από το ποίημα "The Destruction of Sennacherib" (1815) που θα του χαρίσει ο άγγλος λόρδος:

Το άτι του κείτονταν με ρουθούνια ορθάνοιχτα
αλλά από μέσα τους ξέπνεε η περήφανη ανάσα του
κι ο ρόγχος του άφριζε λευκός στο χορτάρι και
ψυχρός σαν το κύμα που αφρίζει στον βράχο.
Και ο καβαλάρης παραπέρα αλλοιωμένος και ωχρός

με τη δροσιά στο μέτωπο και τη σκουριά στον θώρακα
και τα αντίσκηνα όλα βουβά και τα λάβαρα έρημα
και τα δόρατα ασήκωτα και η σάλπιγγα αφύσητη. [Ζουργός 2023: 319]

Αν ο *Childe Harold* συνήργησε στην έναρξη του ταξιδιού του Γκάμπριελ, οι στίχοι αυτοί του δίνουν τη δύναμη να το συνεχίσει. Μετά από αυτή τη συνάντηση, επιστρέφει στον πόλεμο και προχωρά προς την έξοδο του Μεσολογγίου, της οποίας γίνεται αυτόπτης μάρτυρας, χαρίζοντάς μας ορισμένες από τις πιο γοητευτικές σελίδες του μυθιστορήματος.

4. Η άλλη όψη ή ένας «λόρδος Έλγιν»

Ο Γκάμπριελ, όπως ειπώθηκε νωρίτερα, εκπροσωπεί τον Φιλελληνισμό του συναισθήματος, όπως τον ορίσαμε νωρίτερα, ο Τόμας, τον οποίο συναντάμε δυο φορές, στην αρχή και το τέλος του έργου, συνιστά ένα αντίπαλο δέος, το οποίο δεν πρέπει να λανθάνει μιας επιχειρούμενης συνολικής θέασης του έργου. Όπως γνωρίζουμε, κατά την περίοδο του Αγώνα, οι ελληνικές αρχαιότητες πρωταγωνίστησαν σε πολλές ιστορίες, με την πατρογονική κληρονομιά πολλές φορές να γίνεται έρμαιο στα χέρια οικείων και ξένων [Ματθαίου & Χατζηδημητρίου 2022].

Στην *Αηδονόπιτα*, ο Ζουργός μάς δίνει την ευκαιρία να δούμε από κοντά μια τέτοια ιστορία, μια και ο Γκάμπριελ, δύο φορές, θα συναντηθεί με μια persona, alter ego του λόρδου Elgin, που, μάλιστα, φέρει και το ίδιο όνομα, Τόμας. Την πρώτη φορά, στη Μάλτα, ενδιάμεσο σταθμό μεταξύ Μασσαλίας και Θεσσαλονίκης, ο Γκάμπριελ θα συναντήσει τον μυστηριώδη Άγγλο, θα τον ακολουθήσει και θα βρεθεί εκτεθειμένος ενώπιον του πληρώματος που τον μεταφέρει στην Ελλάδα, όταν αποδειχτεί πως ο Τόμας δεν είναι τίποτα περισσότερο από έναν ακόμη τυχοδιώκτη που υπόσχεται βοήθεια στους Έλληνες, χωρίς, βέβαια, να μπορεί να την προσφέρει. Ο συγγραφέας δημιουργεί ένα αντίπαλο δέος για τον πρωταγωνιστή του. Τη δεύτερη φορά που οι δρόμοι τους θα συναντηθούν, ωστόσο, οι όροι θα ’ναι πολύ διαφορετικοί.

Ο Τόμας εμπορεύεται αρχαιότητες, με το πρόσχημα ότι σώζει τους θησαυρούς από τους Τούρκους. «Πουλάω την ομορφιά της [Ανατολής], Γκάμπριελ, κομμάτι κομμάτι» [Ζουργός 2023: 527], θα παραδεχτεί, για να προσθέσει λίγο παρακάτω:

«[…] Έχεις δει τους Τούρκους να τρυπάνε τις κολόνες, γιατί λέει τάχα έχουν μέσα κρυμμένο χρυσάφι. Άλλοι στήνουν ασβεστοκάμινα, για να βγάλουν απ' το μάρμαρο καλό ασβέστη. Οι πιο πολλοί Έλληνες είναι δεισιδαίμονες, πιστεύουν πως τα μάρμαρα είναι το αγαθό πνεύμα των χωραφιών τους, άλλοι πάλι τα φοβούνται, σταυροκοπιούνται και δεν τα πλησιάζουν. Γι' αυτό σου λέω, αξίζουν τη μοίρα τους! Εσύ βέβαια αγαπάς τους Γραικούς και...» [Ζουργός 2023: 528]

Όπως είπαμε, ο αναγνώστης εύκολα υποπτεύεται πως πίσω από τον Τόμας κρύβεται ο λόρδος των ελγινείων μαρμάρων. Ο συγγραφέας, όμως, φροντίζει νωρίς να αποστασιοποιηθεί από την εύκολη ταύτιση· ο Τόμας λίγο αργότερα, κατά τη διάρκεια μιας θαλασσοταραχής, θα σκοτωθεί, στην προσπάθειά του να μεταφέρει ένα υπέρογκο φορτίο που θα καταλήξει, σε μια σκηνοθεσία αρχαίου δράματος, στον πάτο του Ιονίου, όμοια με το «Μέντωρ». Αν και το επεισόδιο με τον Τόμας διαρκεί ελάχιστα σχετικά με την κυρίως αφήγηση, εξυπηρετεί την ανάδειξη του φιλελληνισμού του Γκάμπριελ, ο οποίος, δια της συγκρίσεως, μια και, πέρα από τον Meyer στο Μεσολόγγι και τον Byron, δεν θα συναντήσει κάποιον άλλο ξένο φιλέλληνα, αναδεικνύεται σε πρότυπο. Άλλωστε, η Ελίζαμπεθ, αν και παραμένει αποδέκτρια των εξομολογήσεών του, σύντομα δίνει τη θέση της στην ελληνίδα Λαζαρίνα, στην οποία ανήκει και η τελευταία λέξη του βιβλίου, χρόνια μετά τον θάνατο του μετέπειτα συζύγου της, Γκάμπριελ.

5. Η *Αηδονόπιτα* και ο υπηρέτης δύο αφεντάδων συγγραφέας

Στη σελίδα 288 διαβάζουμε πρώτη φορά τη λέξη «αηδονόπιτα» και, πλέον, αποκρυσταλλώνεται το νόημα του τίτλου [Κιοσσές 2018: 73-83]. «Όταν λένε εδώ αυτή τη λέξη εννοούν σαν κάτι όπως πίτα με όνειρα, πίτα γεμάτη από το άπιαστο, το χιμαιρικό, πες το όπως θέλεις» [Ζουργός 2023: 288]. Ο Γκάμπριελ σε όλη την έκταση της *Αηδονόπιτας*, κυνηγά τις δικές του χίμαιρες, που κάποτε είναι ταυτόσημες με εκείνες όσων ανέλαβαν το έργο της απελευθέρωσης. Ακόμα και στο σκοτάδι του Μεσολογγίου, το όνειρο τροφοδοτεί την ύπαρξή του: «"Πού να βρω αηδόνια μες στην κόλαση"», θα πει [Ζουργός 2023: 425]. Αυτή ακριβώς η φράση θα μπορούσε να είναι μετωνυμία ολόκληρου του έργου. Από την Αμερική μέχρι την Ελλάδα και πάλι πίσω, όπου τελειώνει η ζωή του Γκάμπριελ, οι χίμαιρες δεν αφήνουν σε ησυχία τον πρωταγωνιστή μας. Περισσότερο, θα λέγαμε, του υπαγορεύουν κινήσεις και συμπεριφορές. Ο Γκάμπριελ είναι ένας ρομαντικός ήρωας, ένας Βέρθε-

ρος, με τον γκαιτικό πρωταγωνιστή να επανέρχεται στις σελίδες του έργου, ένας ιδαλγός μιας ιδέας που επιμένει να ακολουθεί ακόμα κι όταν όλα φαίνονται να σβήνουν.

Η *Αηδονόπιτα*, για να γυρίσουμε στην αρχή της διερεύνησής μας, το 2007, μας συστήνει έναν πρωταγωνιστή, τον οποίο η Ιστορία θα αναγνωρίσει αργότερα. Είναι ο φιλέλληνας που άγεται από το θυμικό του, που πιστεύει στο όνειρο κι από αγάπη ξεκινά για να μεταμορφωθεί σε έναν «φιλέλληνα του ξίφους και του μετώπου» (Μητσού 2023: 129). Ο έρωτας, είτε φέρει το όνομα της Ελίζαμπεθ είτε της Λαζαρίνας, είναι ο δεύτερος μοχλός, πάλι με καταγωγή από το θυμικό, που -υποκείμενος ακριβώς στην ίδια ρομαντική δύναμη- κινεί τον πρωταγωνιστή μας. Στο πρόσωπό του άλλωστε, κατά έναν τρόπο, βρίσκει πρόσφορο έδαφος μια ποικιλία φιλελληνισμών, όπως ορίσαμε πληθυντικά το φαινόμενο. Πρόκειται για έναν ολοκληρωμένο χαρακτήρα, προϊόν της ανανέωσης του ελληνικού ιστορικού μυθιστορήματος που αναζήτησε νέους χρονοτόπους ή επισκέφθηκε ξανά οικείους, για να τους φωτίσει από διαφορετική οπτική [Τζιόβας 2024: 132].

Στο αφιέρωμα του ένθετου της εφημερίδας *Καθημερινή*, *Σελίδες Ιστορίας*, την Κυριακή 16 Μαρτίου 2025, ο Ισίδωρος Ζουργός υπογράφει το κείμενο που τιτλοφορείται «Βαρκάρηδες σε δύο όχθες». Μεταξύ άλλων, γράφει:

> Οι συγγραφείς των βιβλίων που σχετίζονται με αφηγήσεις μέσα στον ιστορικό χρόνο μού θυμίζουν βαρκάρηδες (περαματάρηδες αν προτιμάτε) που κωπηλατούν από την όχθη της επιστήμης της Ιστορίας σε εκείνη της λογοτεχνίας — εκεί στα βράχια της μυθοπλαστικής γραφής. […] Τελικά ο συγγραφέας που καταπιάνεται με αφηγήσεις που λαμβάνουν χώρα στο παρελθόν, παρ' όλη την ευρυχωρία και την ασυλία που προσφέρει η λογοτεχνία, είναι *υπηρέτης δύο αφεντάδων*. Η σχέση του με τις δύο όχθες τον οδηγεί να χτίσει στην όχθη της μυθοπλασίας ένα *αυθαίρετο* κτίσμα, ένα γραφικό παράσπιτο απέναντι στο *νόμιμο* μέγαρο της ιστοριογραφίας [Ζουργός 2025: 66, 71].

Ο Ζουργός επισημαίνει ότι συγγραφείς όπως ο ίδιος δεν ανήκουν αποκλειστικά σε καμία από τις δύο όχθες — ούτε στην αμιγώς ιστορική έρευνα ούτε στην απόλυτη φαντασία της λογοτεχνίας. Αντίθετα, διαμορφώνουν έναν ενδιάμεσο χώρο, όπου η αφήγηση λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις της ιστορίας: την επιστημονική και τη λογοτεχνική.

Η σύνθετη θέση των συγγραφέων που καταπιάνονται με την ιστορική μυθοπλασία, τους κάνει να χαρακτηρίζονται ως «υπηρέτες δύο αφεντάδων». Από τη μία πλευρά, δεσμεύονται από την ανάγκη σεβασμού της ιστορικής ακρίβειας, η οποία στηρίζεται σε τεκμηριωμένες πηγές και επιστημονικές μεθόδους. Από την άλλη, η λογοτεχνία τούς παρέχει την ελευθερία να διαμορφώσουν μια αφήγηση που δεν περιορίζεται από τα αυστηρά όρια της ιστοριογραφίας. Η μεταφορά, μάλιστα, του «αυθαίρετου παραπήγματος» της μυθοπλασίας έναντι του «νόμιμου μεγάρου» της ιστορικής επιστήμης υποδηλώνει τη ρευστότητα και την ενίοτε αμφισβητούμενη θέση της ιστορικής λογοτεχνίας. Ενώ η ιστοριογραφία αποσκοπεί στην αντικειμενική ανασύνθεση του παρελθόντος, η λογοτεχνία λειτουργεί συμπληρωματικά, αναδεικνύοντας τις ανθρώπινες εμπειρίες και τις πολλαπλές αναγνώσεις της ιστορικής πραγματικότητας, προσφέροντας έτσι μια εναλλακτική προσέγγιση στη συλλογική μνήμη και την κατανόηση του ιστορικού γίγνεσθαι.

Η Ελληνική Επανάσταση, διακόσια χρόνια μετά την ολοκλήρωσή της, εξακολουθεί να τροφοδοτεί τη δημιουργική σκέψη, να παρέχει προποιητικό υλικό στη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία και να διεκδικεί μερίδιο από την παραγωγή ιστορικών μυθιστορημάτων. Πολλές, μάλιστα, φορές, το μυθιστόρημα διεισδύει σε πτυχές που η ιστορία δεν το κάνει· άλλες φορές, η φαντασία προηγείται και το αισθητήριο των δημιουργών μεταφέρει πολύ νωρίτερα αυτό που θα κομίσει η έρευνα των ιστορικών. Χαρακτηριστική, σε αυτή την κατεύθυνση, είναι η γνωστή φράση του Carlos Fuentes: «Ο μυθιστοριογράφος με μεγαλύτερη ακρίβεια από τον ιστορικό μάς λέει πάντα ότι το παρελθόν δεν ολοκληρώθηκε, ότι το παρελθόν πρέπει να εφευρίσκεται όποτε το παρόν πεθαίνει ανάμεσα στα χέρια μας. Το μυθιστόρημα λέει ό,τι δεν είπε, ξέχασε ή δεν τόλμησε να φανταστεί η ιστορία» [Φουέντες 2004: 217].

Βιβλιογραφία

Γεωργαντά Α. Αιών βυρωμανής. Ο κόσμος του Byron και η νέα ελληνική ποίηση. Αθήνα: Εξάντας, 1992.

Ζουργός Ι. Βαρκάρηδες σε δύο όχθες // Σελίδες Ιστορίας 12, 2025. Σ. 65-71.

Ζουργός Ι. Αηδονόπιτα. Αθήνα: Πατάκης, 2023.

Καραβίδας Κ. «Ιστορική (μετα)μυθοπλασία και υβριδικές αφηγήσεις μετά τον Βαλτινό» στο Δ. Τζιόβας (επιμ.), Από την παγκοσμιοποίηση στην τεχνητή νοημοσύνη. Η ελληνική λογοτεχνία στον 21ο αιώνα, Αθήνα: Διόπτρα, 2025, Σ. 101-116.

Καραβίδας Κ. Μυθοπλασία και Ιστορία στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία. Είδη και τάσεις (2000-2022) // Νέα Εστία 1894, 2022. Σ. 50-73.

Κιοσσές Σ. Εισαγωγή στη δημιουργική ανάγνωση και γραφή του πεζού λόγου. Η συμβολή της αφηγηματολογίας. Αθήνα: Κριτική, 2018.

Κιτρομηλίδης Π. Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2022.

Κοτζιά Ε. Ελληνική πεζογραφία 1974-2010. Το μέτρο και τα σταθμά. Αθήνα: Πόλις, 2020.

Ματθαίου Σ., *Χατζηδημητρίου Α.* Οι αρχαιότητες στα χρόνια της Επανάστασης. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, 2022.

Μητσού Μ. "Από αγάπη για την Ελλάδα". Σύγχρονοι προβληματισμοί για τον φιλελληνισμό // Κονδυλοφόρος 21, 2023. Σ. 126-143.

Νικολοπούλου Μ. Από τον Στρατή Μυριβήλη στον Θανάση Βαλτινό. Μια επισκόπηση της σχέσης ιστορίας-μυθοπλασίας στη νεοελληνική πεζογραφία του 20ού αιώνα // Νέα Εστία 1894, 2022. Σ. 30-49.

Ντενίση Σ. Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο sir Walter Scott. Αθήνα: Καστανιώτης, 1994.

Πολίτη Τ. Δοκίμια για το ιστορικό μυθιστόρημα. Σταθμοί στην εξέλιξη του είδους. Αθήνα: Άγρα, 2002.

Πολίτης Α. 1821-1831. Μαζί με την ελευθερία γεννιέται και η καινούρια λογοτεχνία. Ηράκλειο: ΠΕΚ, 2021.

Τζιόβας Δ. Ιστορία, έθνος και μυθιστόρημα στη Μεταπολίτευση. Τραύμα, Μνήμη και Μεταφορά. Ηράκλειο: ΠΕΚ, 2024.

Τσίρκας Σ. Το εικοσιένα στη νεοελληνική πεζογραφία (Σολωμός και Μακρυγιάννης). Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2011.

Φουέντες Κ. Σε αυτά πιστεύω. Αυτοβιογραφικά σημειώματα (μτφρ Αμαλία Βασιλακάκη), Αθήνα: Καστανιώτης, 2004.

Χατζηβασιλείου Β. Η κίνηση του εκκρεμούς. Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974-2017. Αθήνα: Πόλις, 2018.

Assmann J. Η πολιτισμική μνήμη. Γραφή, ανάμνηση και πολιτική ταυτότητα στους πρώιμους ανώτερους πολιτισμούς (μτφρ. Διαμαντής Παναγιωτόπουλος). Ηράκλειο: ΠΕΚ, 2017.

Beaton R. Ο πόλεμος του Μπάιρον. Ρομαντική εξέγερση, Ελληνική Επανάσταση (μτφρ. Κατερίνα Σχινά). Αθήνα: Πατάκης, 2013.

Espagne-Gilles M. (ed.). Philhellénismes et transferts culturels dans l'Europe du XIXe siècle. Paris: Pécout, 2005.

Hering G. Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία και ο φιλελληνισμός (μτφρ. Αγαθοκλής Αζέλης). Ηράκλειο: ΠΕΚ, 2021.

Larrabee S.A. Hellas Observed. The American Experience of Greece 1775-1865. New York: New York University Press, 1957.

Levi G. On Microhistory // P. Burke (ed.). New Perspectives on Historical Writing. Pennsylvania: University Park, The Pennsylvania State University Press, 1991. pp. 93-113.

Mazower. M. Η ελληνική επανάσταση (μτφρ. Κώστας Κουρεμένος). Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2021.

Soethaert B. Η στροφή προς το πα<ελθ>όν. Ορίζοντες του ιστορικού μυθιστορήματος (1935-1950) στην Ελλάδα. Βερολίνο: Edition Romiosini/CemoG, Freie Univerität Berlin, 2018.

Philhellenism in the first person
Isidoros Zourgos's Aedonopita, the Philhellenes, and the modern Greek historical novel

Moros M.-K.

Panteion University, Athens, Greece
marioskmoros@gmail.com
ORCID: 0009-0000-4872-732X

The study focuses on Isidoros Zourgos' novel Aedonopita, analyzing the representation of philhellenism through first-person narration. The work brings to life the experience of philhellenes during the Revolution of 1821, linking the narrator's subjective perspective with historical documentation. Aidonopita emerges as a work that reflects on memory, identity, and intercultural encounter, illuminating the dynamic relationship between history and fiction.

Keywords: *Historical novel — Narrative — Philhellenism — Representation — Contemporary Greek Fiction*

References

Assmann J. I politismiki mnimi. Grafi, anamnisi kai politiki taftotita stous proimous anoterous politismous (mtfr. Diamantis Panagiotopoulos). Irakleio: PEK, 2017.

Beaton R. O polemos tou Bairon. Romantiki exegersi, Elliniki Epanastasi (mtfr. Katerina Schina). Athina: Patakis, 2013.

Chatzivasileiou V. I kinisi tou ekkremous. Atomo kai koinonia sti neoteri elliniki pezografia: 1974-2017. Athina: Polis, 2018.

Espagne-Gilles M. (ed.). Philhellénismes et transferts culturels dans l'Europe du XIXe siècle. Paris: Pécout, 2005.

Fouentes K. Se afta pistevo. Aftoviografika simeiomata (mtfr Amalia Vasilakaki), Athina: Kastaniotis, 2004.

Georganta A. Aion vyromanis. O kosmos tou Byron kai i nea elliniki poiisi. Athina: Exantas, 1992.

Hering G. O agonas ton Ellinon gia tin anexartisia kai o filellinismos (mtfr. Agathoklis Azelis). Irakleio: PEK, 2021.

Karavidas K. «Istoriki (meta)mythoplasia kai yvridikes afigiseis meta ton Valtino» sto D. Tziovas (epim.), Apo tin pagkosmiopoiisi stin techniti noimosyni. I elliniki logotechnia ston 21o aiona, Athina: Dioptra, 2025, pp. 101-116.

Karavidas K. Mythoplasia kai Istoria sti synchroni elliniki pezografia. Eidi kai taseis (2000-2022) // Nea Estia 1894, 2022. pp. 50-73.

Kiosses S. Eisagogi sti dimiourgiki anagnosi kai grafi tou pezou logou. I symvoli tis afigimatologias. Athina: Kritiki, 2018.

Kitromilidis P. Neoellinikos Diafotismos. Athina: MIET, 2022.

Kotzia E. Elliniki pezografia 1974-2010. To metro kai ta stathma. Athina: Polis, 2020.

Larrabee S.A. Hellas Observed. The American Experience of Greece 1775-1865. New York: New York University Press, 1957.

Matthaiou S., Chatzidimitriou A. Oi archaiotites sta chronia tis Epanastasis. Athina: Ethniko Idryma Erevnon / Institouto Istorikon Erevnon, 2022.

Mazower. M. I elliniki epanastasi (mtfr. Kostas Kouremenos). Athina: Alexandreia, 2021.

Mitsou M. “Apo agapi gia tin Ellada”. Synchronoi provlimatismoi gia ton filellinismo // Kondyloforos 21, 2023. pp. 126-143.

Nikolopoulou M. Apo ton Strati Myrivili ston Thanasi Valtino. Mia episkopisi tis schesis istorias-mythoplasias sti neoelliniki pezografia tou 20ou aiona // Nea Estia 1894, 2022. pp. 30-49.

Ntenisi S. To elliniko istoriko mythistorima kai o sir Walter Scott. Athina: Kastaniotis, 1994.

Politi T. Dokimia gia to istoriko mythistorima. Stathmoi stin exelixi tou eidous. Athina: Agra, 2002.

Politis A. 1821-1831. Mazi me tin eleftheria gennietai kai i kainouria logotechnia. Irakleio: PEK, 2021.

Tziovas D. Istoria, ethnos kai mythistorima sti Metapolitefsi. Travma, Mnimi kai Metafora. Irakleio: PEK, 2024.

Tsirkas S. To eikosiena sti neoelliniki pezografia (Solomos kai Makrygiannis). Athina: MIET, 2011.

Soethaert V. I strofi pros to pa<elth>on. Orizontes tou istorikou mythistorimatos (1935-1950) stin Ellada. Verolino: Edition Romiosini/CemoG, Freie Univerität Berlin, 2018.

Zourgos I. Varkarides se dyo ochthes // Selides Istorias 12, 2025. pp. 65-71.

Zourgos I. Aidonopita. Athina: Patakis, 2023.

DOI: https://doi.org/10.52607/26587157_2025_23_42
УДК 811.14

ΟΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ. ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ *ΠΑΙΡΝΩ, ΛΑΜΒΑΝΩ, ΒΑΖΩ, ΒΓΑΖΩ*

Καραταράκης Ν.

Ρωσικό Πανεπιστήμιο Φιλίας των Λαών, Μόσχα, Ρωσία
1042235181@pfur.ru
ORCID: 0009–0000-0104–6607

Η εργασία εξετάζει τις αναλυτικές τάσεις της Νέας Ελληνικής, με στόχο να αναδείξει τη μετατόπιση της έκφρασης των γραμματικών σημασιών από τις παραδειγματικές στις συνταγματικές σχέσεις. Ως μεθοδολογία επιλέχθηκε η μελέτη βασικών ρημάτων (παίρνω, λαμβάνω, βάζω, βγάζω), συγκρίνοντας τη χρήση τους με την Αρχαία Ελληνική. Τα αποτελέσματα δείχνουν ενίσχυση της συντακτικής εξάρτησης και μείωση μορφολογικών μέσων. Συμπεραίνεται μια γενικότερη αναδιάρθρωση της γραμματικής δομής της Ελληνικής.

Λέξεις-κλειδιά: *Νέα Ελληνική Γλώσσα, συνθετικές τάσεις, αναλυτικές τάσεις, συνταγματικές σχέσεις, παραδειγματικές σχέσεις, βάζω, βγάζω, παίρνω, λαμβάνω, μορφολογία*

1. Εισαγωγή

Η Ελληνική γλώσσα, αν και ανήκει στις κλιτές («fusional») γλώσσες, παρουσιάζει έντονες αναλυτικές τάσεις στη Νέα Ελληνική ως αποτέλεσμα μακροχρόνιων ιστορικών και κοινωνικών αλλαγών. Ένα βασικό κριτήριο για τη διάκριση μεταξύ συνθετικών και αναλυτικών γλωσσών είναι το πώς εκφράζουν τις γραμματικές και λεξιλογικές τους σημασίες: στις συνθετικές γλώσσες οι παραδειγματικές σχέσεις είναι πιο ανεπτυγμένες, καθώς χρησιμοποιούνται διαφορετικά μορφήματα ή λέξεις για την απόδοση συγκεκριμένων γραμματικών και σημασιολογικών λειτουργιών. Αντίθετα, στις αναλυτικές

γλώσσες, οι συνταγματικές σχέσεις είναι κυρίαρχες με την ακριβή σημασία να προκύπτει από τον τρόπο σύνταξης των λέξεων. Στο παρόν άρθρο, εξετάζονται οι αναλυτικές τάσεις της Νέας Ελληνικής μέσω της μελέτης βασικών ρημάτων, όπως *παίρνω, λαμβάνω, βάζω* και *βγάζω*. Σε αντίθεση με τις ανεπτυγμένες παραδειγματικές σχέσεις αυτών των ρημάτων στην Αρχαία Ελληνική, η εκτεταμένη χρήση τους στη Νέα Ελληνική αναδεικνύει τη μετατόπιση της έκφρασης τους στον συνταγματικό άξονα. Τα ευρήματα καταδεικνύουν τη γενικότερη αλλαγή της γραμματικής δομής της Ελληνικής, την οποία επίσης καταδεικνύουν άλλοι παράγοντες, όπως η υποχώρηση της δοτικής πτώσης, του απαρεμφάτου, των παράγωγων ρημάτων και η ενίσχυση της συντακτικής εξάρτησης των λέξεων.

2. Μεθοδολογία

Η μεθοδολογική προσέγγιση της παρούσας μελέτης στηρίχθηκε στη συγκριτική και ιστορικοσυγκριτική ανάλυση της χρήσης βασικών ρημάτων στη Νέα και την Αρχαία Ελληνική. Επιλέχθηκαν τέσσερα βασικά ρήματα (παίρνω, λαμβάνω, βάζω, βγάζω), λόγω της εκτεταμένης παρουσίας και σημασιολογικής τους ποικιλίας. Η ανάλυση εστίασε τόσο στη μορφολογική τους συμπεριφορά όσο και στη συντακτική τους λειτουργία με στόχο να διερευνηθεί η μετατόπιση της έκφρασης των γραμματικών σημασιών από τις παραδειγματικές στις συνταγματικές σχέσεις. Η μελέτη αξιοποίησε γλωσσικά παραδείγματα από διαφορετικά στάδια της γλώσσας, ώστε να αναδειχθούν οι ιστορικές αλλαγές και να εντοπιστούν οι αναλυτικές τάσεις που κυριαρχούν στη Νέα Ελληνική. Επιπλέον, εξετάστηκαν συναφή φαινόμενα, όπως η απώλεια μορφολογικών μέσων (δοτική, απαρέμφατο) και η αύξηση της συντακτικής εξάρτησης, για να αποτυπωθεί το γενικότερο πλαίσιο γραμματικής αναδιάρθρωσης.

3. Η Τυπολογία της Ελληνικής γλώσσας

Όλες οι γλώσσες του κόσμου μορφοσυντακτικά μπορούν να χωριστούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες: συνθετικές και αναλυτικές. Στις συνθετικές γλώσσες οι γραμματικές και μορφολογικές σημασίες εκφράζονται κυρίως με τη χρήση επιθημάτων, προθημάτων, τονισμού και επιτονισμού, «σουπλετιβισμού» («supletif»), αλλαγές στην ίδια τη λέξη για να αποδοθούν οι πτώσεις, σύμπτυξη δύο λέξεων για να δομηθεί μια άλλη (για παράδειγμα «νερόφιδο»). Τα μορφήματα που συνθέτουν μια λέξη συνδυάζονται μέσω κλιτών στοιχείων, γραμματικών λέξεων και κλιτικών επιθημάτων, τα οποία συμφωνούν μαζί

τους. Στις αναλυτικές γλώσσες από την άλλη, οι γραμματικές και μορφολογικές σημασίες εκφράζονται κυρίως στη σύνταξη, δηλαδή με διάφορους συνδέσμους, άρθρα, προθέσεις, με βοηθητικά ρήματα ('modals'), συχνά με αυστηρή σειρά στην πρόταση.

Η Ελληνική γλώσσα τυπολογικά ανήκει στις κλιτές («fusional») γλώσσες, το οποίο εκφράζεται άμεσα στη μορφολογία της, ωστόσο, μορφοσυντακτικά μπορούμε ήδη να δούμε ότι οι συνθετικές τάσεις της Αρχαίας Ελληνικής έχουν μεταλλαχθεί σε αναλυτικές στη Νέα Ελληνική Γλώσσα, κατά κύριο λόγο, εξαιτίας των τεράστιων ιστορικών αλλαγών στους είκοσι περασμένους αιώνες, οι οποίες άμεσα επηρέασαν την ίδια μας τη γλώσσα (Χριστιανισμός, Βυζάντιο, Οθωμανικός ζυγός, εξάπλωση των Ελλήνων σε διάφορες περιοχές, Μικρά Ασία, Πόντος, Ιταλία, Δημοτική-Καθαρεύουσα κτλ.) [Browning 1983; Μπαμπινιώτης 1985]. Το γεγονός ότι η Ελληνική είναι κλιτή γλώσσα δεν πρέπει να συγχέεται με το γεγονός ότι έχει χάσει συνθετικά στοιχεία και οδηγείται στον αναλυτισμό, καθώς ανάλογο συμπέρασμα εξάγουμε, αν συγκρίνουμε τη Λατινική γλώσσα με τη σημερινή Ιταλική ή ακόμα, αν διαχρονικά εξετάσουμε την Αγγλική γλώσσα.

Οι αναλυτικές τάσεις στη Νέα Ελληνική Γλώσσα στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως ειπώθηκε παραπάνω, έχουν ιστορική επεξήγηση. Αν η γλώσσα είναι κοινωνικό φαινόμενο, τότε πρέπει να επηρεάζεται από τις αλλαγές που συμβαίνουν στον εξωτερικό μας κόσμο. Το βασικό πρόβλημα είναι πως αυτές οι αλλαγές δεν είναι πάντα πασιφανείς, ειδικά στην περίπτωση που εξετάζουμε τη γλώσσα διαχρονικά από την «αρχή» της. Στο παρόν άρθρο θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε μερικές αναλυτικές τάσεις που εκφράζονται στη σύνταξη και στη μορφολογία της Ελληνικής μέσα από το πρίσμα ενός βασικού στοιχείου των συνθετικών και αναλυτικών τάσεων: οι συνθετικές γλώσσες έχουν πιο ανεπτυγμένες παραδειγματικές σχέσεις από τις αναλυτικές, ενώ οι αναλυτικές έχουν πιο ανεπτυγμένες τις συνταγματικές σχέσεις από τις πρώτες.

Ο T.B. Rabdil γράφει ότι «η αναλυτική μέθοδος είναι μια συνδυαστική διαδοχική έκφραση μεμονωμένων «δομικών στοιχείων» νοήματος, καθένα από τα οποία είναι σχετικά αυτόνομο και ανεξάρτητο το ένα από το άλλο (μερικά μπορούν να αφαιρεθούν ή να αντικατασταθούν) ... η συνθετική μέθοδος είναι μια συγκρητιστική, ταυτόχρονη έκφραση διαφορετικών νοημάτων σε ένα ενιαίο σύμπλεγμα, ως αποτέλεσμα, τα στοιχεία αυτά γίνονται αλληλεξαρτώμενα. Στη μουσική αυτή η διαφορά είναι γνωστή ως διαφορά μεταξύ αρπέτζιο και συγχορδιών» [Rabdil 2020: 11–12]

Ένα υποτυπώδες παράδειγμα για το παραπάνω επιχείρημα είναι το πώς εκφράζεται η σημασία του ρήματος *βγάζω* στα ελληνικά, αγγλικά και γαλλικά και πώς στα ρωσικά, πολωνικά και λιθουανικά. Στην πρώτη περίπτωση βασικό ρόλο παίζει το συνδυαζόμενο μέρος της πρότασης με το ρήμα, που υποδηλώνει το τελικό νόημα της πρότασης, για παράδειγμα στα ελληνικά: *βγάζω τα σκουπίδια, βγάζω νερό, βγάζω τα λεφτά, βγάζω φωνή*, ενώ στη δεύτερη περίπτωση το ρήμα είναι ο βασικός πυλώνας του τελικού νοήματος, για παράδειγμα στα ρωσικά: *вытаскиваю диван, извлекаю золото, выливаю воду, снимаю деньги* и т.д. Το ίδια αποτελέσματα λαμβάνουμε αναλύοντας το ίδιο παράδειγμα σε άλλες γλώσσες.

Έχοντας τα παραπάνω υπόψη μας στη συνέχεια θα εξετάσουμε τις αναλυτικές τάσεις που εκφράζονται στα ρήματα *βάζω, παίρνω, λαμβάνω* και *βγάζω*, βασιζόμενοι στο επιχείρημα ότι τα συχνά εμφανιζόμενα ρήματα, όντας βασικά συστατικά στοιχεία του λόγου (γλώσσας) και της ομιλίας είναι οι πρώτοι αποδέκτες κάθε αλλαγής, για αυτό οι τάσεις της μορφοσύνταξης είναι ιδιαίτερα εμφανείς σε αυτά. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, πρέπει εδώ να δηλώσουμε ότι τα βασικά ρήματα μια γλώσσας είναι απλώς μια υπόδειξη των μορφοσυντακτικών ιδιοτήτων της γλώσσας και όχι η απόδειξη ή το βασικό κριτήριο. Εκτός των επιλεγμένων ρημάτων, σε ανάλογα αποτελέσματα φτάνουμε αναλύοντας άλλα βασικά, κατά κύριο λόγο, δυναμικά ρήματα (*κάνω, πιάνω, δίνω κτλ.*).

4. Το ρήμα *παίρνω* και *λαμβάνω*

Ξεκινώντας με το ρήμα *παίρνω* παρατηρούμε πως μορφολογικά, αν και ανήκει στα βασικά ρήματα της Νέας Ελληνικής γλώσσας, είναι παράγωγο του ρήματος *αίρω* και μάλιστα το ίδιο παράγει ρήματα, όπως *αποπαίρνω* ή *παραπαίρνω*. Το ρήμα *παίρνω* προέρχεται από το αρχαιοελληνικό *αίρω*, το οποίο έχει τη σημασία του «σηκώνω» στα Αρχαία και εμφανίζεται αρκετά συχνά: *αἴρειν θυμόν* 'νευριάζω', *αἴρειν βῆμα* 'περπατώ', *αἴρειν σημεῖον* 'κάνω σινιάλο', *φυγὴν ἀρέσθαι* 'εγκαταλείπω', *αἴρεσθαι φωνήν* 'σηκώνω τον τόνο της φωνής μου'. Στη Νέα Ελληνική το ρήμα *αίρω* έχει περιοριστεί στη χρήση του πολιτικού λόγου και έχει εντελώς εξαφανιστεί από τον καθημερινό λόγο: *Η Αμερική αίρει το casus belli; Οι μοναχοί αίρονται από τα εγκόσμια στα επουράνια*. Παρατηρείται μάλιστα αλλαγή στη σημασιολογία του η οποία πιθανόν επηρέασε τη συχνότητα χρήσης του και ενθάρρυνε τη χρήση του παράγωγού του ρήματος *παίρνω* αντί αυτού.

Η υπεροχή του ρήματος *παίρνω* εκφράζεται άμεσα στη φρασεολογία όπου παράγει αμέτρητους λεξικούς συνδυασμούς ('collocations'), μάλιστα, αντικαθιστώντας το συνώνυμο του ρήμα *λαμβάνω*: *λαμβάνω την απόφαση → παίρνω την απόφαση, λαμβάνω μέτρα → παίρνω μέτρα, λαμβάνει διαστάσεις → παίρνει διαστάσεις, λαμβάνω υπόψη → παίρνω υπόψη, λαμβάνω διαταγές → παίρνω διαταγές, λαμβάνω ευχαρίστηση → παίρνω ευχαρίστηση* κ.α. Τις περισσότερες φορές αυτό συμβαίνει ως αποτέλεσμα συμφυρμού ('contamination'), δηλαδή λανθασμένης χρήσης που γίνεται πάγια στη γλώσσα. Παρατηρείται το ίδιο γεγονός μάλιστα στις ελεύθερες φράσεις ('free phrases'), το οποίο μαρτυρά τον περιορισμό του ρήματος *λαμβάνω* στον καθημερινό λόγο και τη μετάθεση του στον επίσημο λόγο (πολιτικό, επιστημονικό[1] κτλ.).

Άλλο ένα επιχείρημα ως απόδειξη του παραπάνω αναφερόμενου μπορούμε να εντοπίσουμε στο λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής γλώσσας του Ε. Κριαρά όπου το ρήμα λαμβάνω έχει 33 σημασίες [Κριαράς 1969], ενώ στο λεξικό της Νέας Ελληνικής του Ε. Τριανταφυλλίδη [Τριανταφυλλίδης 1998] εντοπίζονται μόνο 2. Για τον περιορισμό του ρήματος *λαμβάνω* στη Νέα Ελληνική μπορούν να δοθούν δύο εξηγήσεις: 1) Γλωσσολογική: το ρήμα *λαμβάνω* έχει διπλή σημασία «λαμβάνω-παίρνω» και «λαμβάνω-δέχομαι», το οποίο του επιτρέπει να συντάσσεται με πράγματα στον φυσικό κόσμο που μπορούμε να νιώσουμε με την αφή μας (δώρο, πακέτο κτλ.), όπως και με πράγματα που ανήκουν στον ιδεατό κόσμο (αγάπη, ευχαρίστηση κτλ.) [Liddell-Scott 2007].

Στη Νέα Ελληνική παρατηρείται η απομάκρυνση του ρήματος *λαμβάνω* από την πρώτη του σημασία και η επικράτηση του ρήματος *παίρνω* σε αυτήν. Ως αποτέλεσμα αυτού διαφαίνεται το εξής ενδιαφέρον αποτέλεσμα: ενώ το ρήμα λαμβάνω έχει τη σημασία «λαμβάνω-παίρνω», το ίδιο δεν μπορεί να παραφράσει το ρήμα *παίρνω*: *παίρνω τσιγάρα από το περίπτερο* ¬[2] *λαμβάνω τσιγάρα από το περίπτερο*, *παίρνω καινούργιο υπολογιστή* ¬ *λαμβάνω καινούργιο υπολογιστή*, *παίρνω τα παιδιά από το σχολείο* ¬ *λαμβάνω τα παιδιά από το σχολείο*. 2) Ιστορική: αν και η Ελληνική γλώσσα τους τελευταίους 20 αιώνες δεν έχει σταματήσει να εξελίσσεται και να αλλάζει, στο τέλος του 19ού αιώνα — αρχή του 20ού αιώνα παρατηρείται εξαιρετικά έντονα η «απώθηση» του ρήματος *λαμβάνω* από τον καθημερινό λόγο ως ένδειξη

[1] Ήδη στο παρόν άρθρο, το οποίο είναι επιστημονικό, παρατηρείται η συχνή χρήση του ρήματος *λαμβάνω*.

[2] Σήμα διάψευσης, μη αντιστοιχίας .

διαμαρτυρίας κατά της καθαρεύουσας και Αρχαΐζουσας και υπέρ της δημοτικής. Συνεπώς, το ρήμα *παίρνω* κατέχει πρωταρχικό ρόλο στο σημασιολογικό του πεδίο «λήψης», όπως και γενικότερα, στη Νέα Ελληνική γλώσσα.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω παρατηρούμε το βασικό στοιχείο του αναλυτισμού: πλούσιες συνταγματικές σχέσεις. Ενώ στα Αρχαία και στα Μεσαιωνικά Ελληνικά η έννοια της «λήψης» εκφράζεται με διάφορα ρήματα, το οποίο είναι παράδειγμα των συνθετικών τάσεων, στα Νέα Ελληνικά παρατηρείται το αντίθετο, δηλαδή η επικράτηση του *παίρνω*, το οποίο ανάλογα με το μέρος του λόγου που συντάσσεται αποκτά πιο συγκεκριμένο νόημα. Εδώ έγκειται το κλασσικό επιχείρημα ότι στις συνθετικές γλώσσες χρησιμοποιούνται πιο συγκεκριμένες λεξικές μονάδες, ενώ στις αναλυτικές πιο αυθαίρετες οι οποίες αποκτούν συγκεκριμένο νόημα, όταν συντάσσονται με άλλες. Λαμπρό παράδειγμα είναι οι σλαβικές γλώσσες, για παράδειγμα, η Ρωσική.

5. Το ρήμα *βάζω* και *βγάζω*

Στη συνέχεια θα ερευνήσουμε το ρήμα *βάζω* και *βγάζω*. Το ρήμα *βάζω* είναι ο απλοποιημένος τύπος του αρχαιοελληνικού *βιβάζω*, το οποίο έχει αρκετά παράγωγα ρήματα: *μεταβιβάζω*, *διαβιβάζω*, *συμβιβάζομαι*, *αποβιβάζω*, *επιβιβάζομαι*, *προβιβάζω*, *υποβιβάζω*. Το ίδιο το ρήμα *βιβάζω* δεν χρησιμοποιείται στην Ελληνική αυτούσιο, αλλά μόνο με κάποιο πρόθημα. Το ενδιαφέρον είναι ότι το ρήμα *βάζω* δεν έχει παράγωγα ρήματα, καθώς κληρονόμησε τα σημερινά παράγωγα του ρήματα από την Αρχαία, ωστόσο με διαφορετική σημασία λόγω σημασιολογικών δανείων ('emprunt') από άλλες γλώσσες. Ο Γ. Μπαμπινιώτης στο Ετυμολογικό Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας σημειώνει ότι το ρήμα βάζω απέκτησε τη σημερινή του σημασία «τοποθετώ» ως αποτέλεσμα της χρήσης του ρήματος-προγόνου του *βιβάζω* στη σημασία «ανεβάζω» [Μπαμπινιώτης 2010: 250]. Γενικά, η σημασιολογική εξέλιξη του ρήματος *βάζω* είναι αρκετά περίπλοκη, αν σκεφτούμε την επιρροή του ρήματος *βαίνω* και *βάλλω* σε διάφορες χρονικές περιόδους, με αποκορύφωμα τον Μεσαίωνα.

Όσον αφορά την Νέα Ελληνική παρατηρείται η πολύ συχνή χρήση του που δείχνει την επικράτηση του στο σημασιολογικό πεδίο της έννοιας «τοποθετώ». Μάλιστα, φαίνεται η μετατόπιση του υπερώνυμού του, του αρχαιοελληνικού *θέτω* (*τοποθετώ*) από τον καθημερινό λόγο στον επίσημο, λόγιο. Το ρήμα *βάζω*, βέβαια, δεν περιορίζεται στη σημασία «τοποθετώ», αλλά μπορεί να εκφράσει διάφορες σημασίες: «γεμίζω, ρίχνω» — *βάζω νερό*,

«ανοίγω, ανάβω» — *βάζω τηλεόραση*, «φοράω» — *βάζω την μπλούζα*, «προσθέτω» — *βάζω λάδι* κ.α.

Το παράδοξο με το ρήμα *βάζω* είναι ότι ενώ το ρήμα *βγάζω* είναι θεωρητικά παράγωγο του ρήματος-προγόνου του, στη Νέα Ελληνική είναι αντίθετο του. Το ρήμα *βγάζω*, ίσως είναι το ένα από τα πιο ιδιαίτερα ρήματα της Ελληνικής, καθώς μπορεί να παραφράσει τεράστιο αριθμό ρημάτων. Κατά κύριο λόγο, η απάντηση στην ερώτηση «γιατί;» έχει ιστορική εξήγηση, όπως στην περίπτωση του *παίρνω*. Εδώ πρέπει να προσθέσουμε ότι, γενικότερα, το ρήμα *βγάζω* έχει αποκτήσει τον σημερινό, πρωτεύων ρόλο του στη ΝΕ (Νέα Ελληνική), ως αποτέλεσμα της μακροχρόνιας αλληλεπίδρασης με την Τουρκική και άλλες γλώσσες των Βαλκανίων (βλάχικα, αλβανικά).

Ακόμα και διαχρονικές εκφράσεις, όπως για παράδειγμα, *εξάγω το συμπέρασμα*, υπόκεινται στην υπεροχή του *βγάζω*. Το ρήμα *βγάζω* είναι μοναδικό στο είδος του, καθώς σε πολλές γλώσσες δύσκολα βρίσκεται ένα ανάλογό του. Ειδικότερα, μπορεί να εκφράσει εντελώς διαφορετικές έννοιες ανάλογα με τη σύνταξη του: *βγάζω τα ρούχα από το πλυντήριο, βγάζω τα ρούχα μου, βγάζω 10 από το 5, βγάζω τον Νίκο από τον πίνακα, βγάζω τον λεκέ από τη μπλούζα, βγάζω σπίθες, (το πανεπιστήμιο) βγάζει φοιτητές, (η γάτα) βγάζει τρία γατάκια, βγάζω γένια* κ.α. Σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα παρατηρείται το γεγονός ότι το ρήμα *βγάζω* όχι μόνο μπορεί, αλλά χρησιμοποιείται, μάλιστα και περισσότερο στον καθημερινό λόγο, στις παραπάνω σημασίες των ρημάτων *εξαιρώ, εξάγω, φυτρώνω, πετάω, αφαιρώ, διαγράφω* κτλ. Εδώ μπορούμε για άλλη φορά να επιβεβαιώσουμε τις αναλυτικές τάσεις στη Νέα Ελληνική γλώσσα, καθώς σε σχέση με την Αρχαία και τη Μεσαιωνική, παρατηρούνται πλούσιες συνταγματικές σχέσεις και αποδυναμωμένες παραδειγματικές.

6. Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας, επαναλαμβάνουμε τη βασική θέση σε αυτό το άρθρο: τα βασικά, συχνά εμφανιζόμενα ρήματα μπορούν να υποδείξουν τη γραμματική δομή μιας συγκεκριμένης γλώσσας, αλλά δεν πρέπει να θεωρούνται το μόνο ή το βασικό κριτήριο. Στην περίπτωση της Νέας Ελληνικής γλώσσας οι αναλυτικές τάσεις στη γραμματική της δομή είναι πασιφανείς σε αυτά ρήματα. Άλλους παράγοντες που καταδεικνύουν τις αναλυτικές τάσεις στη Νέα Ελληνική μπορούμε να θεωρήσουμε: τον δεσμευτικό χαρακτήρα της σύνταξης (ο χαρακτήρας του ρήματος στη ΝΕ σε σχέση με ΑΕ), τη σπάνια χρήση παραγόμενων ρημάτων στον καθημερινό λόγο, την υποχώρηση

της δοτικής πτώσης, η οποία μπορεί να εκφραστεί με τη βοήθεια συνδέσμων, την επικράτηση της υποτακτικής και την εξαφάνιση του απαρεμφάτου[3], την υποχώρηση των παράγωγων ρημάτων στον καθημερινό λόγο που δείχνουν πιο συγκεκριμένη ενέργεια του ρήματος (δίνω, αποδίδω, παραδίδω κτλ.), τον συμφυρμό ως προσπάθεια αναλυτισμού της γλώσσας στα παραδείγματα *τον\το*, *πόσο χρονών είσαι*, το γεγονός ότι η σύνταξη στη Νέα Ελληνική έχει ισχυρότερο ρόλο από ότι στην Αρχαία.

Βιβλιογραφία

Κριαράς Ε. Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημώδους Γραμματείας, 1100–1669 (Τόμος Α΄). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1969.

Μπαμπινιώτης, Γ. Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας: με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 1985**.**

Μπαμπινιώτης Γ. Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογία, 2010.

Τριανταφυλλίδης Μ. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1998.

Browning R. Medieval and Modern Greek. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Liddell H. G. & Scott R. A. Greek–English Lexicon (Rev. and Augm. throughout by Sir H. Stuart Jones, with the assistance of R. McKenzie). Oxford: Clarendon Press, 2007.

Radbil T.B. Analyticy vs. Syntheticity in Active Processes in the Grammar of Modern Russian // The World of the Russian Word, 1, 2020. pp. 7–12.

Analytical Tendencies in the Typology of Modern Greek through the Example of the Verbs pairno, lambano, vazo, vgazo

Karatarakis Nikolaos

RUDN University, Moscow, Russia
1042235181@pfur.ru
ORCID: 0009–0000-0104–6607

This paper examines the analytical tendencies of Modern Greek, aiming to highlight the shift in the expression of grammatical meanings from paradigmatic to syntag-

[3] Εννοείται με τη λειτουργική του έννοια. Στον παρακείμενο, υπερσυντέλικο και συντελεσμένο μέλλοντα συνεχίζει να υπάρχει ως δομικό στοιχείο της γραμματικής της ΝΕ.

matic relations. The methodology is based on the study of key verbs (pairno, lambano, vazo, vgazo), comparing their use in Modern and Ancient Greek. The results indicate a reinforcement of syntactic dependence and a reduction of morphological means. It is concluded that a broader restructuring of the grammatical system of Greek is taking place.

Keywords: *Modern Greek language, synthetic tendencies, analytical tendencies, syntagmatic relations, paradigmatic relations, vazo, vgazo, pairno, lambano, morphology.*

References

Bampiniotis G. Synoptiki istoria tis ellinikis glossas: me eisagogi stin istorikosygkritiki glossologia. Athina, Kentro Lexikologias, 1985.

Bampiniotis G. Etymologiko Lexiko tis Neas Ellinikis Glossas. Athina: Kentro Lexikologia, 2010.

Browning R. Medieval and Modern Greek. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Kriaras E. Lexiko tis Mesaionikis Ellinikis Dimodous Grammateias, 1100–1669 (Tomos A΄). Thessaloniki: Institouto Neoellinikon Spoudon, 1969.

Liddell H. G. & Scott R. A. Greek–English Lexicon (Rev. and Augm. throughout by Sir H. Stuart Jones, with the assistance of R. McKenzie). Oxford: Clarendon Press, 2007.

Radbil T.B. Analyticy vs. Syntheticity in Active Processes in the Grammar of Modern Russian // The World of the Russian Word, 1, 2020. pp. 7–12.

Triantafyllidis M. Lexiko tis Koinis Neoellinikis. Thessaloniki: Institouto Neoellinikon Spoudon, 1998.

DOI: https://doi.org/10.52607/26587157_2025_23_51
УДК 821.14

Η *ΚΡΙΣΙΣ*... ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ ΛΕΥΚΟΥ: ΕΝΑ ΕΡΓΟ ΠΡΟΑΓΓΕΛΟΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Τσιτιρίδου Χ.

Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων & Αθλητισμού, Άγιος Νικόλαος Λασιθίου, Ελλάδα
xristina.tsitiridou@yahoo.gr

Στην παρούσα ανακοίνωση επιχειρούμε να εξετάσουμε τις οπτικές πάνω στα θέματα της ακραίας φτώχειας και των παρεπομένων της που προβάλλει με ιδιαιτέρως ρηξικέλευθη και ανατρεπτική γραφή ο σχεδόν ξεχασμένος από τη λογοτεχνική κριτική συγγραφέας Αρκάδιος Λευκός στο έργο του *Κρίσις*.... Παράλληλη επιδίωξη συνιστά το πώς ο εσωτερικός μονόλογος του κεντρικού ήρωα δύναται να αναπλάσει στη μνήμη του σημερινού αναγνωστικού κοινού, σκηνές της σύγχρονης δυστοπικής οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας.

Λέξεις-Κλειδιά*: Ακραία φτώχεια, κοινωνικός εκφυλισμός, ένστικτο της αυτοσυντήρησης, καταναλωτική χίμαιρα, ταξικό μίσος*

1. Εισαγωγή

Ο Αρκάδιος Λευκός, λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Κωνσταντίνου Κωστουλάκη, μολονότι έλαβε την ύψιστη διάκριση της απονομής του Κρατικού Βραβείου Λογοτεχνίας το 1970, για αυτή τη συγγραφική persona ελάχιστα στοιχεία για τον βίο και το έργο του είναι γνωστά όχι μόνο στο ευρύ αλλά και στο ερευνητικό και «υποψιασμένο» αναγνωστικό κοινό. Πρόκειται όπως αναφέρει ο Λεωνίδας Χρηστάκης [2002: 13] *για μια περίπτωση οικειοθελούς απομόνωσης*. Παρόλο που χρονολογικά εντάσσεται στη λογοτεχνική γενιά του Τριάντα, η ιδιοσυγκρασία του χαρακτήρα του και η αποστασιοποίησή του από θεσμούς που διέπουν τον χώρο της Λογοτεχνίας στάθηκαν αποτρεπτικοί παράγοντες στην αναγνώριση του έργου του και ακολούθως στη διεισδυτική μελέτη του. Ο Ανδρέας Καραντώνης [Καραντώνης 1962, ό.π. αναφ.

στο Χρηστάκης 2020: 14] επισημαίνει χαρακτηριστικά για τον Λευκό επιθυμώντας να αναδείξει τη διαφορετικότητα της συμπεριφοράς του σε σχέση με τους έτερους συγγραφείς ότι *στο μεταξύ οι άλλοι πεζογράφοι της γενιάς του, άλλος με πολλά κι άλλος με λιγότερα έργα, σχημάτισαν τη φυσιογνωμία τους ο καθένας, πήραν τη θέση που τους αναλογούσε και κατά κάποιο τρόπο ολοκληρώθηκαν*.

Στο *Κρίσις...* του Αρκάδιου Λευκού – επίκαιρη όσο ποτέ, εμπεριέχονται αξιοσημείωτες ομοιότητες με το περιεχόμενο των έργων της εγχώριας και ξένης λογοτεχνίας της κρίσης του 21ου αιώνα – ο ήρωας Σταύρος Σ. χαμηλόμισθος υπάλληλος στο δημόσιο, παρουσιάζει ανάλογα συμπεριφοριστικά στοιχεία από τις έρευνες που παραθέτει ο Mark Fisher 2015: 57] σχετικά με τις ψυχικές και συναισθηματικές δυσλειτουργίες ως παρεπόμενο του βιομηχανικού καπιταλισμού. Αυτά τα σημάδια ψυχικής αστάθειας διαφαίνονται ήδη από τις πρώτες σελίδες στον ήρωα του Λευκού. Ζώντας αφενός σε καθεστώς αβεβαιότητας για την παραμονή του στον εργασιακό χώρο εξαιτίας της προσωρινότητας της θέσης του, αφετέρου δέσμιος της οικονομικής δυσπραγίας που κάνει μαρτυρική την καθημερινότητα του ιδίου και της οικογενείας του, βαδίζει σε αρκετά σημεία του έργου πάνω στο λεπτό σκοινί που διαχωρίζει την ορθή λογική από την παράνοια· ενίοτε χάνει την ισορροπία και κατρακυλά στο δεύτερο. Οι απότομες και συνεχείς εναλλαγές της διάθεσής του από την ακραία αντικοινωνικότητα ως και το όριο του μισανθρωπισμού η χρήση του ψέματος και της εξαπάτησης (που υποκρύπτει και μια πρόσκαιρη διέξοδο από την ελεεινή του πραγματικότητα), η συνύπαρξη αυθάδους στάσης απέναντι σε όσους συγχρωτίζεται με τη συχνή καταφυγή στην ασφάλεια ονειρικών καταστάσεων για να δραπετεύσει τόσο από την ακραία φτώχεια που αγγίζει τη λιμοκτονία, όσο και από τους συνεχείς καυγάδες με τη σύζυγό του για το επίμαχο θέμα της ανέχειας, είναι δηλωτικά μιας διπολικής νευρικής διαταραχής.

2. Το αίσθημα της αυτοσυντήρησης: αταβιστικό ένστικτο ή παρεπόμενο κοινωνικής εντροπίας;

Ο Elias [1997: 327–337] κάνει ιδιαίτερη μνεία στο ζήτημα της αιδούς και του συναισθήματος αποστροφής. Στην ουσία η αιδώς συνιστά, όπως ο ίδιος τονίζει, φόβο που απορρέει από την ψυχική σύγκρουση με ό, τι λογίζεται ως κοινή γνώμη αλλά και μία ενστικτώδης άμυνα απέναντι στη σύγκρουση που διεξάγεται αόρατα ανάμεσα στην εξωτερική συμπεριφορά και στον κρυμμένο αξιακό κώδικα που φωλεύει στο υποσυνείδητο και ο οποίος ταυτίζεται

με ό, τι υπαγορεύει η κοινή γνώμη. Αντιστοίχως, τα συναισθήματα της αποστροφής, οι ψυχικές αυτές αντιδράσεις δυσφορίας διεγείρονται όταν απειλείται η κοινωνική κλίμακα των απαγορεύσεων όπως ορίζονται από το φροϋδικό υπερεγώ, από τον ελεγκτικό ψυχικό μηχανισμό. Το ερώτημα που εγείρεται είναι αν και σε ποιο βαθμό η ανέχεια, η ταξική συνειδητοποίηση σε συνδυασμό με την έλλειψη προοπτικής για το μέλλον συνηγορούν στην εξαχρείωση και στην φαυλότητα του παθόντα και μπλοκάρουν τις διαδικασίες εσωτερικού ελέγχου και ηθικών φραγμών που όπως προαναφέρθηκε εκδηλώνονται με την αιδώ και την αποστροφή.

Για παράδειγμα, ο ήρωας του Λευκού στο *Κρίσις…* αδυνατεί να αποπληρώσει τις οφειλές του στους καταστηματάρχες της συνοικίας του που του προμηθεύουν είδη πρώτης ανάγκης. Ο ίδιος με άφθονη δόση αυτοσαρκασμού που αγγίζει σχεδόν τα όρια της κυνικότητας εξομολογείται στον μονόλογό του τα χρέη του: *Σε πόσους λες, από τότες να χρωστάω; Ε;. Έκανα κάποτε από περιέργεια το λογαριασμό. Άκου, λοιπόν, και φρίξε: σε είκοσι επτά! Μαζί, δηλαδή κι οι μπακάληδες κι οι ρέστοι ταλαίπωροι επαγγελματίες, δυο ψωμάδες, ένας μανάβης, τρεις γαλατάδες, δυο σπιτονοικοκύρηδες κι ένας καρβουνιάρης…. Πόσα στον καθένα, τώρα ακριβώς;…. Διακόσες, σκεφτόμουν, έχω παρμένες απ' τον τάδε, ή εκατό; …. Ή απ΄ τον τέτοιο τις είχα πάρει; Τέλος, πελάγωσα κι εγκατέλειψα την προσπάθεια* [Λευκός 2013: 19]. Η τακτική του στον αγώνα για επιβίωση είναι να καταφεύγει, μόλις του σταματούν την πίστωση και διεκδικούν τα ποσά με έντονο τρόπο, σε νέους προμηθευτές. Μπορεί να θεωρηθεί απατεώνας ο πρωταγωνιστής που αφήνει ανεξόφλητους λογαριασμούς και καταφεύγει σε έναν επαναλαμβανόμενο φαύλο κύκλο εξαφάνισης και προσέγγισης νέων πιστωτών; Η απάθεια με την οποία αντιμετωπίζει το πρόβλημά του συνιστά μια μικρογραφία της ωμότητας του καπιταλιστικού συστήματος που έχει μυήσει τον πολίτη στην ιδέα εκμετάλλευσης ευκαιριών και στην ωφελιμιστική, καιροσκοπική συμπεριφορά. Άλλωστε και ο ίδιος ο πρωταγωνιστής της *Κρίσις…* δίνει άλλοθι στον εαυτό του για τη χείριστη συμπεριφορά που επιδεικνύει, αναφέροντας πως η μη αποπληρωμή των χρεών παρατηρείται και κατά τη διαδικασία σύναψης δανείων από τα μεγάλα διεθνή κράτη: *Γιατί να ντραπώ, φίλε μου; Εδώ κράτη μεγάλα δανείστηκαν κι έχουν και δεν τα δίνουν! Και θα πεις για μένα, που δεν έχω να κάψω τη γλώσσα μου; Για μένα, που είπαμε πόσο με πληρώνουν αυτοί οι ίδιοι, οι Κυβερνήτες τους, που θα 'πρεπε να το σκεφτούν αυτό, και μολαταύτα μ' αφήνουν να βουλιάζω σιγά σιγά στη στέρηση και στον εξευτελισμό, να κυλώ ασταμάτητα στον γκρεμό που είναι ανοιγμένος μπρος μου;* [Λευκός 2013: 19]. Το ένστικτο λοιπόν

της αυτο-συντήρησης αποτελεί ισχυρό πρόσχημα αιτιολόγησης μιας άνομης πράξης. Η κοινωνική παθογένεια μοιάζει να απορρέει όχι από δυσλειτουργικά εγγενή χαρακτηριστικά αλλά ως απότοκο του κοινωνικού εκφυλισμού.

Ωστόσο, η παρέκκλιση του ήρωα από αυτό που ορίζεται ως νομιμότητα (στην παρούσα φάση αναφερόμαστε βέβαια στην κανονιστική διάσταση της έννοιας όπως αυτή ορίζεται από τους γραπτούς θεμελιώδεις νόμους του Συντάγματος και όχι στους άγραφους νόμους του εθιμικού δικαίου), η παραβατικότητά του σε ζητήματα δοσοληψιών βιώνοντας διαρκώς καταστάσεις απόλυτης φτώχειας και την απουσία κρατικής μέριμνας, θα πρέπει να εξετάζεται συνεκτιμώντας και την αδικία του συστήματος και τις αγεφύρωτες ταξικές αντιθέσεις. Όπως αναφέρει ο δημοσιογράφος Νίκος Ξυδάκης σε δημοσίευμα του στον ημερήσιο Τύπο [2008], ελλοχεύει ο κίνδυνος να κινείται η ανθρωπότητα στα όρια της νομιμότητας, που μπορεί να είναι και κατασκευασμένα για την εξυπηρέτηση τρίτων προσώπων, έχοντας όμως υπερβεί κάθε ηθική αξία: *Χωρίς όμως τον ηθικό γνώμονα, ... χωρίς πάλη κατά των τυπικών θανάσιμων αμαρτημάτων, χωρίς αίσθηση του κοινού και του κύριου, η δημοκρατία δεν λειτουργεί· μεταπίπτει σε μπίζνες, νομιμοφανή μεν, ανήθικη δε.*[1]

Ο Σταύρος Σ. υιοθετεί έναν παράδοξο, ρευστό αξιακό κώδικα, η μεταβλητότητα του οποίου μπορεί να αποδοθεί στην πληθώρα των οικονομικών προβλημάτων που «μαστιγώνουν» την ύπαρξή του. Προβλήματα που συνιστούν διακύβευμα τόσο για την ψυχική του ισορροπία, για την κοινωνική του υπόσταση αλλά και για τη διατήρηση της οικογενειακής του ευημερίας. Οι διαμετρικά αντίθετες αντιδράσεις του ήρωα σε καταστάσεις της καθημερινότητάς του άλλοτε αναδίδουν έναν αυστηρό ηθικό καθωσπρεπισμό και άλλοτε το πλαίσιο στο οποίο κινείται και συλλογίζεται αποκτά μια ελαστικότητα που αγγίζει την ηθική και νομική παρατυπία. Λ.χ. στέκεται ανυποχώρητος στην προοπτική της αύξησης των οικογενειακών εσόδων που θα φέρει η εργασία της συζύγου του λόγω του φόβου του για μια πιθανή ανάρμοστη σχέση της γυναίκας του με κάποιον μελλοντικό εργοδότη της: *Όσο είσαι γυναίκα μου, δε θα σε στείλω στα γόνατα του προϊσταμένου σου, είτε φαλακρός δικηγόρος είναι, είτε κοιλαράς βιομήχανος.... Ό, τι βλέπουμε στα σκίτσα των περιοδικών δε θα τα μεταφέρω στο κεφάλι μου! Άκουσες;...*[Λευκός 2013: 23–24] Ωστόσο, οι σκέψεις για εύκολο πλουτισμό δεν τον αφήνουν αδιάφορο, η ιδέα να δραπετεύσει από την εργασιακή ανασφάλεια και το καθημερινό κυνήγι των εχεγγύων για την κάλυψη των βασικών αναγκών μέσω παραβατικών με-

1 Το συγκεκριμένο δημοσίευμα παρατίθεται στον παρακάτω σύνδεσμο: https://www.kathimerini.gr/opinion/710778/o-ti-einai-nomimo-einai-kai-ithiko/ .

θόδων επανέρχεται σταθερά: *Για… κατάχρηση μιλώ!.... Γραφιάς στο πρωτόκολλο είμαι, διάολε! Τι να καταχραστώ; Το πρωτόκολλό μου; Ατυχία.... Ε συ, τυχερέ που είσαι σε μια τέτοια κατάλληλη δουλειά , πώς τα πας; ....Μωρ' έχεις στα χέρια σου την κάνουλα και κάθεσαι και διψάς;.... Βούτα, αδερφάκι μου, μη χάνεις καιρό καθόλου, γιατί θα χτυπάς το κεφάλι σου αργότερα!* [Λευκός 2013: 51–52]. Μία πρώτη ανάγνωση αυτής της αντινομίας στη συμπεριφορά του μπορεί να αποδοθεί εξ ολοκλήρου σε ψυχική δυσλειτουργία του ήρωα, σε έλλειψη συγκροτημένης προσωπικότητας, στην επιπολαιότητα του χαρακτήρα του. Όμως ο αναγνώστης περνώντας σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης δύναται να ανακαλύψει τα επακόλουθα του κοινωνικού αποκλεισμού και του αδιεξόδου που βιώνουν οι φτωχοί εξαιτίας των κόκκινων διαχωριστικών γραμμών που έχει θέσει η ίδια η πολιτεία με τη διατήρηση του ταξικού χάσματος. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο καθηγητής Εγκληματολογίας Γιάννης Πανούσης [2012]: *Σήμερα ο φτωχός δεν είναι ένας πλούσιος με λιγότερα λεφτά αλλά ένας «άλλος άνθρωπος»… .Καθώς δεν μοιραζόμαστε πλέον κοινούς μύθους, κοινές μορφές ζωής και κυρίως κοινές αντιλήψεις για τον άνθρωπο και για τον κόσμο… ο φτωχός αισθάνεται νομιμοποιημένος και εξ αρχής δικαιολογημένος στην οριστική απόρριψη τόσο της σταθερής τελικής αξίας της ζωής, όσο και ορισμένων λειτουργικών αξιών της κοινωνίας…. Οι πλούσιοι υψώνουν τείχη προστασίας τους από τους αποκλεισμένους, αντί να απλώνουν δίχτυ προστασίας σ' αυτούς. Η αντι-κοινωνία,* ο *αντί-κοσμος των φτωχών, περιθωριακών, προλεταρίων, ζει έξω από το δίκιο και τη δημοκρατία και πολλές φορές αναζητεί τρόπους επιβίωσης στη βία και το έγκλημα.*[2]

Επιβαρυντικός παράγοντας στην ψυχική του κατάρρευση και στο ασφυκτικό παιχνίδι ανάμεσα στην αξιοπρέπεια και την αναζήτηση αθέμιτων μέσων για τον βιοπορισμό συνιστά και η επισφάλεια της εργασιακής του θέσης. Η υπαλληλική του ιδιότητα και ο μισθός του εξαρτώνται από ρουσφετολογικές «συναλλαγές»· όπως και εκατοντάδες άλλοι βρίσκεται και ο ήρωας του Λευκού εγκλωβισμένος στη μέγγενη του πολιτικού-εργοδότη ο οποίος αντιμετωπίζει αυτή την κατηγορία των έκτακτων υπαλλήλων ως δεξαμενή αλίευσης ψηφοφόρων: *Τα είπαμε, γραφιάς έκτακτος. Δεν περιμένω προαγωγές, αφού μονιμοποίηση δε λένε ακόμα να μας κάνουν…. Να κοιτάξω να μπω πουθενά αλλού….; Σε λίγους «διαγωνισμούς» έλαβα μέρος ως τώρα; Ε, κι ύστερα; Κοροϊδευόμαστε; Έχεις να ενδιαφέρεται για σένα κανέναν υπουργό; Κανέν' άλλο μεγάλο πρόσωπο; Όχι; Ε λοιπόν, τι θες κι ανακατεύεσαι με τους διαγω-*

2 Το άρθρο παρατίθεται στον παρακάτω σύνδεσμο: https://tvxs.gr/apopseis/arthra-gnomis/yparxei-i-dimokratia-ton-ftoxon-toy-gianni-panoysi/ .

νισμούς; [Λευκός 2013:86]. Ο αναγνώστης μπορεί να αναγνωρίσει σε αυτό το απόσπασμα του εσωτερικού μονολόγου – και πιθανότατα και να ταυτιστεί με τον ήρωα – καταστάσεις του παρόντος, της τρέχουσας οικονομικής κρίσης που διανύουμε πάνω από δεκαπέντε χρόνια. Οι ομοιότητες συνίστανται στην πριμοδότηση της ευελιξίας στην εργασία [Fisher 2015: 53–55] όπως μετακίνηση-δανεισμός του εργατικού δυναμικού από επιχείρηση σε επιχείρηση, αδήλωτοι εργαζόμενοι χωρίς δικαίωμα στην ασφάλιση και στην προοπτική συνταξιοδότησης, ελλιπής ή εξ ολοκλήρου απουσία πρόσβασης σε δομές υγείας και φαρμακευτικής περίθαλψης, διάψευση της προσδοκίας για άνοδο στη διοικητική ιεραρχία ή βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου. *Η εργασία και η ζωή γίνονται αδιαχώριστες* [Fisher 2015: 55] και η αδυναμία προγραμματισμού της ατομικής/κοινωνικής ζωής τόσο σε μακροπρόθεσμο όσο και σε βραχυπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα γιγαντώνεται.

2.1. Υλικές ανάγκες: όταν το καπιταλιστικό σύστημα επιβάλλει τον δικό του τρόπο ζωής.

Στον αντίποδα της ευδαιμονίας της κοινωνικής ελίτ τοποθετείται η εξομολόγηση του ήρωα για την οικονομική δυσπραγία που βαραίνει τον ίδιο και την οικογένειά του στη διάρκεια της οποίας καταγράφονται μικρές στιγμές της καθημερινότητάς του που συνθέτουν το ζοφερό μωσαϊκό της ύπαρξης του: *Κόβω το τσιγάρο στα δύο, μια και δεν μπορώ να το κόψω ολότελα…. Κόβω και τα… σπίρτα στα δύο! Τρία λεφτά το σπίρτο, φίλε μου…. Προσπάθησα μετά και στα τέσσερα να το κόψω, μα στάθηκε αδύνατο* [Λευκός 2013: 56]. Περιπλανιέται άσκοπα στην πόλη ως ένας άλλος χαμσουνικός ήρωας· το πανομοιότυπο των ημερών και η αίσθηση της μη μεταβλητότητας συνιστούν ανασταλτικό παράγοντα για τη βελτίωση της διάθεσής του και την ενεργοποίηση του: το ξημέρωμα και το σούρουπο αποτελούν τους μοναδικούς χρονικούς οριοθέτες. Ο χρονικός προσδιορισμός για αυτόν διαφέρει από αυτόν του ανθρώπου της κανονικότητας: *Οι μέρες περνούν. Η μία πίσ' απ' την άλλη, όλες όμοιες. Και εγώ το ίδιο όπως πάντα. Πότε ήταν πρωί; Πότ' έφθασε το βράδυ;…. Κατάλαβες τίποτα;…. Την έζησες;…. Ένιωσες καμία ευχαρίστηση; Όχι… Σάματις η χτεσινή κι η προσεχτινή κι η αντιπροσεχτινή πώς πήγε; Να, όπως θα πάει και η αυριανή* [Λευκός 2013: 132–133]

Η καταναλωτική χίμαιρα στοιχειώνει τις επιθυμίες του πρωταγωνιστή και της συζύγου του, που ως μέλη ανήκοντα στη λαϊκή μάζα διαβιούν μέσα σε συνθήκες συνεχούς στέρησης. Ο Σταύρος Σ. με άδειες τσέπες μπροστά στις βιτρίνες των καταστημάτων, γίνεται θεατής στο καταναλωτικό αλισβε-

ρίσι μεταξύ εμπόρων και πελατών – μοιάζει η περιγραφή της συγκεκριμένης ενέργειας με κατασκοπευτική κίνηση, θεατής του τρόπου ζωής των άλλων και εν κατακλείδι θεατής της ζωής του που την παρακολουθεί να περνά, να οδεύει προς το τέλος χωρίς να έχει ποτέ ανακτήσει τον έλεγχό της: *Και στέκουμαι μπρος στα χασάπικα να δω πώς ετοιμάζουν τις μπριζόλες και τα φιλέτα. Και χαζεύω μπρος στα πουλερικά και πάω στα φρουτάδικα να δω τον κόσμο που ψωνίζει τα φρούτα του με τις σακούλες…. Και τραβάω μετά και πάω απ' όξω απ' τα κέντρα, τα μπαρ, τα ρεστοράν…. Και τα φαγιά, οι λιχουδιές… τα μπουκάλια να κουβαλιούνται αδιάκοπα στα τραπέζια.* [Λευκός, 2013: 58].

Καταφεύγει στην ελπίδα της αγοράς λαχείων και αναμένοντας την κλήρωση αφήνει τον εαυτό του να χαθεί σε έναν κατασκευασμένο κόσμο που πλάθει η ψυχική ανάγκη της απόλαυσης του περιττού, να ικανοποιήσει όχι πλέον τις βασικές στοιχειώδεις ανάγκες της τροφής και της στέγασης αλλά να γευθεί την απαγορευμένη πολυτέλεια της προσεγμένης ένδυσης, του γκουρμέ φαγητού, του πολυήμερου ταξιδιού αναψυχής σε μακρινούς προορισμούς, των νυχτερινών διασκεδάσεων, των πολύτιμων κοσμημάτων, του καλόγουστου διαμερίσματος και του ακριβού αυτοκινήτου. Όπως αναφέρει ο Χρηστάκης [2002: 45] *ονειρεύεται πως φεύγει για ταξίδια, τα μακρινά ταξίδια που δεν έκανε και ξέρει πια πως δεν θα κάνει. Έστω έναν χρόνο, καλοπέραση παρακαλά έναν φανταστικό επίγειο άρχοντα, και θα είναι πρόθυμος να τον υπηρετήσει πιστά για τα επόμενα τριάντα χρόνια.*

Ο Fisher [2015: 17] δείχνει πώς ο καπιταλιστικός τρόπος ζωής έχει εισβάλει στο υποσυνείδητο της ανθρώπινης ύπαρξης και έχει επιβάλει μια αόρατη δικτατορία, πώς δρα ο μηχανισμός του οικονομικού συστήματος και αναλύοντας τη θέση του μαρξιστικού θεωρητικού Fredric Jameson, τονίζει πως *σήμερα, το γεγονός είναι ότι ο καπιταλισμός είχε αποικίσει το υποσυνείδητο του πληθυσμού είναι τόσο αυτονόητο που πλέον δεν αξίζει τον κόπο να σχολιασθεί*. Η παραπάνω οπτική πραγματώνεται στο έργο του Αρκάδιου Λευκού. Παρατηρούμε το καπιταλιστικό ιδεώδες να μεταβάλλει τις επιθυμίες σε ψευδείς ανάγκες και εξαναγκάζει τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα να υποβάλλονται σε μία έντονη ψυχοφθόρα κατάσταση λόγω της οικονομικής τους ανεπάρκειας να προμηθευθούν τα διαφημιζόμενα και ποθητά αγαθά. Αυτομάτως η ταξική διάκριση γίνεται εντονότερη και δημιουργεί συναισθήματα φθόνου απέναντι στις προνομιούχες κοινωνικές ομάδες. Η συνεχής έκθεση του ήρωα και της συζύγου του σε ερεθίσματα του καπιταλιστικού συστήματος αποτελεί και μια αέναη υπενθύμιση της οικονομικής μειονεξίας των ενδεών. Πολλές φορές αυτή η έκθεση οδηγεί σε εκούσια αυτο-απομόνωση ως αμυντική

προστασία της ψυχικής ισορροπίας του ατόμου που βιώνει την αφόρητη κατάσταση της κοινωνικής ανισότητας. Η σύζυγος του Σταύρου Σ. αποφεύγει τις εξόδους από το σπίτι μη ανεχόμενη τις εικόνες που εκπέμπουν οι περιποιημένες γυναίκες αλλά και τα γεμάτα με κόσμο κέντρα ψυχαγωγίας: *Πηγαίναμε και καθόμαστε σε κανένα απόμερο καφενεδάκι και περνούσε η ώρα…. Στη χάση και στη φέξη, αν δεχόταν να βγούμε – βραδιασμένοι καλά και μακριά απ' τα κέντρα…. (Η σύζυγος) Κοίτα, μωρέ, τον κόσμο πώς ζει! Ζουν οι άνθρωποι, βρε αδερφέ, ντύνουνται, παν' σ' ένα κέντρο…. Είναι να σε πιάνει τρέλα ….τρέλα!* [Λευκός 2013: 25–26].

Σύμφωνα με όσα καταθέτει ο Bourdieu [2013: 18] στη *Διάκριση*, τα άτομα αποτελούν «κοινωνικά υποκείμενα» τα οποία μετέρχονται ασύνειδα συγκεκριμένες πρακτικές τις οποίες διακρίνει μια ενότητα ύφους που καταλήγει να συνιστά και ένα σημάδι διάκρισης ανάμεσα όχι μόνο στις κοινωνικές τάξεις αλλά και ανάμεσα σε υποομάδες εντός της ίδιας τάξης. Το γούστο δεν είναι μία αδέσμευτη, προσωπική επιλογή του ατόμου, δεν είναι γέννημα ελεύθερης βούλησης αλλά το αποτέλεσμα ενός αφανούς καταπιεστικού συστήματος που κινείται από τα γρανάζια των υπαρχουσών κοινωνικών δομών, με στόχο την αναπαραγωγή και τη διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης και την περιχαράκωση των ορίων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.

Ο Bourdieu [2013: 492–493] αναγνωρίζει ότι οι μικροαστοί διαθέτουν ένα γούστο που όπως αναφέρει «χαρακτηρίζεται από καλή πολιτισμική θέληση». Ο ήρωας στο *Κρίσις* και η σύζυγός του αισθάνονται φοβερή ντροπή για το βιοτικό ύφος τους: τα μανταρισμένα ρούχα και γδαρμένα υποδήματα τούς προκαλούν αμηχανία στις τυχαίες συναντήσεις με παλιούς γνωστούς, το σπίτι με τα λιγοστά έπιπλα δεν τους επιτρέπει προσκλήσεις για κοινωνικές συναναστροφές και η λέξη παραθέριση αποτελεί απραγματοποίητο όνειρο: *Μια φορεσιά, μαύρη, χειμωνιάτικη, είν' όλα μου τα ρούχα…. Σαν την προβιά λες κι είναι κολλημένη στο πετσί μου…. Και το σακάκι, τα ίδια και χειρότερα. Στους αγκώνες μπαλώματα, λιωμένο από δω, λιωμένο από κει, φοβάσαι να το πιάσεις…. Παπούτσια… ένα και μοναχό ζευγάρι κι αυτά. Τα χάλια τους αδιόρθωτα…. Καλά που είναι τα κορδόνια και τα κρατούν στα πόδια μου. Αλλιώς σίγουρα θα μου 'χαν φύγει* [Λευκός 2013: 10]. Η διαφορά τους από τις λαϊκές τάξεις έγκειται στο γεγονός πως επιθυμούν να δώσουν έμφαση στη μορφή αλλά δεν διαθέτουν τα μέσα, το γούστο τους προσιδιάζει των αστών αλλά αδυνατούν να το εντάξουν στη ζωή τους. Το ζευγάρι γνωρίζει πολύ καλά τη βαρύτητα που φέρουν οι τρόποι και το ύφος ζωής στην κατάληψη θέσης εντός της κοινωνικής πυραμίδας. Ο Bourdieu [2013: 17] χαρακτηριστικά

τονίζει πως όλα όσα εμπίπτουν στις πολιτισμικές προδιαθέσεις συνιστούν ένα είδος δομικής ομολογίας η οποία συνδέει *μέσω του χώρου των διαθέσεων, τον χώρο των θέσεων με τον χώρο των τοποθετήσεων*. Έχουν συναίσθηση της προκαθορισμένης αξίας που δίνεται τόσο σε υλικά αγαθά – προσεγμένη διακόσμηση οικίας, πολυτελές αυτοκίνητο, κομψό ντύσιμο, συχνές διακοπές, όσο και σε συμπεριφορές και τακτικές – άριστη γνώση των καλών τρόπων συμπεριφοράς ιδίως στις εκτεθειμένες σε δημόσια θέα συναναστροφές, άριστη χρήση της γλώσσας χωρίς λεκτικές βαρβαρότητες, ενασχόληση με υψηλής ποιότητας θεάματα και δραστηριότητες: *Να 'ξερες σαν πόσους λογαριασμούς είχαμε κάνει με τούτη την ελπίδα [του λαχείου]…. Τόσα για κουστούμια δικά μου… τόσα για τουαλέτες της γυναίκας μου – ιδιαίτερο κοντύλι για μ ε τ α ξ ω τ ά κ ο μ π ι ν ε ζ ό ν – μεγάλος ο καημός της γυναίκας μουδ – …. Για ένα ταξιδάκι αναψυχής…. ύστερα, για ένα σπιτάκι, με τον σχετικό κήπο, εκεί προς το Ντεπό που είναι τα εξοχικά* [Λευκός 2013: 21].

Η χαμηλή αυτοεκτίμηση της συζύγου επιβαρύνεται και από την ανάγνωση της έντυπης ενημέρωσης: τα περιοδικά και οι εφημερίδες που προμοτάρουν αυτόν τον ευδαιμονικό καταναλωτικό τρόπο ζωής με τις καταχωρήσεις διαφημίσεων πολυτελών προϊόντων, φωτογραφιών κοσμικών κυριών και ειδήσεων για την αφρόκρεμα της κοινωνίας, λειτουργούν ως σαγήνη για τις τάξεις των βιοπαλαιστών: *Πώς να μην την πιάνουν τα δαιμόνια τη γυναίκα μου, σα διαβάζει στις εφημερίδες και στα περιοδικά…. Για ιπποδρομίες και για καζίνα, για δεξιώσεις και χορούς που δόθηκαν πάλι στα τάδε και τάδε μέγαρα… για το «τι θα φορεθεί εφέτος», ποια είναι η καινούργια γραμμή των μεγάλων ραφτάδων του Παρισιού… κι ακόμα συμβουλές «πού θα περάσετε το καλοκαίρι σας εφέτος»* [Λευκός 2013: 29]. Η αντιφατικότητα ανάμεσα σε αυτές τις εικόνες-σειρήνες και στην πραγματικότητα που την κατακλύζει εντός του οικογενειακού της βίου επιφέρει διενέξεις, χωρίς η ίδια να αντιλαμβάνεται ότι ο υπαίτιος για την οικονομική τους δυσπραγία δεν είναι ο σύζυγός της αλλά το άνισο σύστημα κατανομής πλούτου. Ο Bauman δανειζόμενος τη φράση του θεατρικού ήρωα του Buchner Βόυτσεκ: *Να είσαι φτωχός σημαίνει να είσαι μόνος»* [Buchner 1971, ό.π. αναφ. στο Bauman 2012: 234] αναγνωρίζει αυτή την απουσία της κοινότητας, της έλλειψης σύμπλευσης, κοινών οραμάτων στις ευάλωτες ομάδες. Οι φτωχοί εξ ορισμού είναι αναγκασμένοι να υφίστανται τις ήττες, τις ανησυχίες, τις ταπεινώσεις μόνοι τους, χωρίς θέληση διαμοιρασμού με τους άλλους. Αυτοί οι παράλληλοι μοναχικοί βίου πλήττουν τον Σταύρο Σ. και τη σύζυγό του μολονότι διαβιούν κάτω από την ίδια στέγη, αντιμέτωποι με την οικονομική ανέχεια, βλέπουν

στο πρόσωπό του άλλο όχι τον συνοδοιπόρο – αυτή η οπτική κατά τον Bauman [2012: 235] συνιστά κάτι το άυλο, το θεωρητικό· αντικρίζουν έναν εχθρό στον οποίο καταλογίζουν την ευθύνη για το αδιέξοδό τους.

2.2. Οικονομική επισφάλεια: από την αβεβαιότητα στη φυσικοποίηση της ηθικής έκπτωσης

Η ένταση λειτουργεί ως θρυαλλίδα και αναδύονται στην επιφάνεια και προβλήματα άλλης φύσεως που έχουν εμφιλοχωρήσει στον πυρήνα της οικογένειας αλλά διατελούσαν σε λανθάνουσα κατάσταση. Η αδυναμία να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του οικογενειακού προϋπολογισμού πυροδοτεί μια σειρά λεκτικών διαξιφισμών που βρίθουν ταπεινωτικών χαρακτηρισμών και μόνιμης οργής· στο τέλος του έργου θα μετουσιωθούν σε άσκηση σωματικής βίας από τον ήρωα στη σύζυγό του. Η απόλυτη φτώχεια σε συνδυασμό με τη διαρκή ανασφάλεια για την επόμενη ημέρα οδηγούν σε ακραίες καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας: αναμοχλεύονται πάθη και ξεπροβάλλουν σκοτεινές πλευρές του ανθρώπινου ψυχισμού. Ο Fisher [2015: 56] εισάγει τον όρο «διπολικό καπιταλισμό» για να συσχετίσει τις εναλλαγές ανάμεσα σε περιόδους ευημερίας και ύφεσης με τις μεταβολές στην ψυχική λειτουργία του ατόμου που τις βιώνει. Η έρευνά του αναδεικνύει ωστόσο την αντιφατικότητα του καπιταλιστικού συστήματος στον θεσμό της οικογένειας. Η τελευταία συνιστά μεν καταφύγιο συναισθηματικής προστασίας από τα οικονομικά χτυπήματα της κυρίαρχης τάξης αλλά τα τελευταία χρόνια έχει αποδομηθεί και υποβαθμιστεί ο συνεκτικός της ρόλος ανάμεσα στα μέλη της [Fisher 2015: 53].

Η μόνιμη απόρριψη του ήρωα από τη σύζυγό του, η περιφρόνηση με την οποία του συμπεριφέρεται, η εκτόξευση κατηγοριών εκ μέρους της για απάθεια και αδράνεια στο φλέγον οικονομικό τους ζήτημα, η επίρριψη ευθυνών για την καταστροφή που της προκάλεσε ο γάμος τους – ο χαμηλόμισθος υπάλληλος διέψευσε τα όνειρά της για έναν ευδαίμονα γάμο, όπου ο όρος ευδαιμονία για αυτήν εξισώνεται με την οικονομική ακμαιότητα – σε συνδυασμό με τις απειλές που δέχεται από τους πιστωτές του που καθημερινώς επισκέπτονται το σπίτι τους για τη διεκδίκηση των οφειλόμενων ποσών, επιβαρύνουν την ψυχική του ισορροπία με αποτέλεσμα να μην λειτουργεί πλέον ορθολογιστικά. «Φλερτάρει» με την ιδέα της αυτοχειρίας ως τρόπο απαλλαγής από το επίγειο βάσανο, ως λύτρωση από το αδιέξοδο στο οποίο έχει περιέλθει. Βέβαια, πραγματεύεται το θέμα με χιουμοριστική διάθεση, αναλύει με αστεϊσμούς τις πιθανές επιλογές που θα τον οδηγήσουν στο εκού-

σιο τέλος: *Ας αρχίσουμε απ' το πνίξιμο, στη θάλασσα δηλαδή, μια και δεν έχουμε εδώ… Σηκουάνα…. Σα να μη μου γουστάρει και τέτοιου είδους θάνατος… Άσε που μπορεί να σε γλιτώσει και κανένας, αν τύχει να βρίσκεται εκεί κοντά. Να σε βγάλουν όξω, λέει βρεγμένο, γελοίο,… θα σε πάρουν στο μεζέ…. Άλλο,… άλλο . Α, έχουμε το δηλητήριο!... Πιο πολύ γυναίκες, θα πεις, κι αυτό δεν είναι πολύ ανδρικό… τέλος πάντων* [Λευκός 2013: 70–71]. Ενδεχομένως, το χιούμορ να συνιστά μηχανισμό άμυνας απέναντι στον φόβο για την συγκεκριμένη προοπτική. Άλλωστε το χρησιμοποιεί και στην αποτύπωση του καθημερινού του βίου.

Ο Σταύρος Σ. εκλαμβάνει την ηθική του κατάπτωση ως μια φυσιολογική αντίδραση της ψυχοσύνθεσής του, αποδέχεται ότι για τις πράξεις χωρίς ηθικό έρεισμα στις οποίες προβαίνει, φέρει ο ίδιος την αποκλειστική ευθύνη. Αδυνατεί να αντιληφθεί ότι κάτω από την ετικέτα του θύτη την οποία αυτοβούλως ασπάζεται, είναι κρυμμένη η θυματοποίησή του από την κυρίαρχη τάξη και τις κοινωνικές επιταγές. Την αιτία για αυτή την αδυναμία την εξετάζει ο Fisher σε άρθρο του [2011] και την αποδίδει στη δομή και λειτουργία του καπιταλιστικού αναφέροντας χαρακτηριστικά: *Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι άνθρωποι που ζουν σε τέτοιες συνθήκες – όπου οι ώρες και η αμοιβή τους μπορούν πάντα να αυξάνονται ή να μειώνονται, και οι όροι απασχόλησής τους είναι εξαιρετικά αδύναμοι – θα έπρεπε να βιώνουν άγχος, κατάθλιψη και απελπισία. Και μπορεί αρχικά να φαίνεται αξιοσημείωτο ότι τόσοι πολλοί εργαζόμενοι έχουν πειστεί να αποδέχονται τέτοιες επιδεινούμενες συνθήκες ως «φυσικές» και να κοιτούν προς τα μέσα – στη χημεία του εγκεφάλου τους ή στην προσωπική τους ιστορία – για τις πηγές οποιουδήποτε άγχους που μπορεί να νιώθουν.*[3]

Η συσσωρευμένη πίεση του βρίσκει διέξοδο πλέον σε μορφές βίας όπως προσβολή της γενετήσιας ελευθερίας-αξιοπρέπειας. Στον δρόμο μετατρέπεται σε ηδονοβλεψία και παρακολουθεί από κοντά γυναίκες ρίχνοντας τους χυδαίες ματιές ή ηδονίζεται με ποταπές σκέψεις για αυτές τις άγνωστες: *Μπρος σε καθεμιά καλούτσικη που θα δω, στέκουμαι και το μάτι μου παίζει απάνω της. Γάμπες, στήθια, γοφοί και το μυαλό μου να οργιάζει…. Ε, και να την είχα λέει στο… ψυχούλα μου… τι θα γινόταν!.... Και γλείφουμαι και ξεροκαταπίνω και σφίγγουμαι και λιγουριάζω* [Λευκός 2013: 46]. Συγκρίνοντας τον ήρωα στο *Κρίσις* με τις κατηγοριοποιήσεις του Foucault [2011: 120–126] στη γενεαλογία της ανωμαλίας, είναι διακριτά κάποια στοιχεία που τον κατατάσ-

3 Το άρθρο παρατίθεται στον παρακάτω σύνδεσμο: https://voidnetwork.gr/2012/03/12/the-privatisation-of-stress-by-mark-fisher-from-soundings-magazine/ .

σουν σε ό, τι ο γάλλος διανοούμενος στοιχειοθέτησε ως «μη κανονικοί». Εντοπίζεται πίσω από την παρέκκλισή του από τους κανόνες της ευπρέπειας και της νομιμότητας *η ωμή μορφή, η φυσική μορφή του παρά φύσιν*, αποτελεί ο Σταύρος Σ. ως *μη κανονικός* ένα κατά βάθος καθημερινό, *χλωμό τέρας* [Foucault 2011: 121, 125]. Σχεδιάζει την εγκατάλειψη της οικογενειακής στέγης παρακινούμενος από την *αυταπάτη του μεσσιανισμού* [Fisher 2015: 10] ότι η ζωή του θα λάβει θετικό πρόσημο μακριά από τα οικογενειακά βάρη. Ωστόσο, η συνειδητοποίηση των υποχρεώσεων που θα επιφέρει η δικαστική απόφαση για καταβολή διατροφής, αναβάλει τη φυγή του.

Στο τέλος, η κορύφωση της συναισθηματικής έλλειψης ισορροπίας επέρχεται με τον άγριο ξυλοδαρμό της συζύγου του. Η απώλεια της ικανότητας κριτικού αναστοχασμού εμποδίζει τον χαμηλόμισθο υπάλληλο να στοχαστεί πάνω στον αόρατο τρόπο που λειτουργεί το *πονηρό καπιταλιστικό σύστημα* και το οποίο προστατεύει την ύπαρξή του και τη συνέχεια του, αποποιούμενο οποιαδήποτε ευθύνη το βαραίνει για τη δεινή θέση των λαϊκών και μικρομεσαίων στρωμάτων [Fisher, 2015: 82, 102–103]. Η άσκηση ενδοοικογενειακής βίας: *Και της κατέβαζα γροθιές απανωτές.... Και τυφλωμένος απ' το θυμό, τη χτυπούσα όπου τύχαινε, όπου έβρισκα. Τα αίματα την είχαν πάρει απ' τη μύτη, ενώ έμπηγε σπαρακτικές κραυγές. Το παιδί είχε βάλει κι αυτό από πριν γοερά κλάματα* [Λευκός 2013: 182–183] φυσικοποιείται ως συμπεριφορά. Ο Σταύρος Σ. δεν καταβάλλει πλέον καμία προσπάθεια αποσιώπησης ή δημόσιας απόκρυψης των λεκτικών διαξιφισμών και των απειλών του, κανένα αίσθημα ενοχής ή αιδούς δεν παρατηρείται στις πράξεις του και η αποδοχή της παθογενούς κατάστασής του συνιστά επενέργεια της εγγραφής του στο υποσυνείδητο ως ταξικό έθος.

3. Επιλογικά

Ο «οργισμένος μονόλογος» του ήρωα του Λευκού [Χρηστάκης 2002: 45], μια κραυγή απελπισίας στο φανταστικό ακροατήριο του συνιστά μια μορφή παραδοχής πως αυτή η επιθυμία των αγαθών μοιάζει με μορφή υποδούλωσης και ανάγκης αποδέσμευσης από αυτήν. Συγχρωτιζόμενος τόσο με τους ευνοημένους του συστήματος, όσο και με αυτούς που πέτυχαν να ξεφύγουν από την ταξική τους μοίρα, παρουσιάζει τον εαυτό του ως μία κωμική persona. Διερευνώντας, ωστόσο, πίσω από αυτό το προφίλ, ανακαλύπτεται μια εκ βαθέων εξομολόγηση της έντονης ζήλειας που τρέφει για τους προνομιούχους με την ευθυτενή παρουσία και την αγέρωχη ματιά εν αντιθέσει

με το μονίμως συνεσταλμένο βάδισμα και το χαμηλωμένο βλέμμα της κοινότητας των ευάλωτων.

Βιβλιογραφία

Λευκός Α. Κρίσις… Αθήνα: Φαρφουλάς, 2013.

Ξυδάκης Ν. Ό,τι είναι νόμιμο, είναι και ηθικό // Καθημερινή, 2008. Προσβάσιμο στο https://www.kathimerini.gr/opinion/710778/o-ti-einai-nomimo-einai-kai-ithiko/ .

Πανούσης Γ. Υπάρχει η Δημοκρατία των φτωχών; // tvxs Ανεξάρτητη Ενημέρωση, 2012. Προσβάσιμο στο https://tvxs.gr/apopseis/arthra-gnomis/yparxei-i-dimokratia-ton-ftoxon-toy-gianni-panoysi/ .

Χρηστάκης Λ. Αρκάδιος Λευκός-Μια περίπτωση οικειοθελούς απομόνωσης. Αθήνα: Σπηλιώτη, 2002.

Bauman Z. Παράπλευρες απώλειες – Κοινωνικές ανισότητες στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης. Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, 2012.

Bourdieu P. Η Διάκριση – Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης. Αθήνα: Πατάκης, 2013.

Elias N. Η εξέλιξη του πολιτισμού – Ήθη και κοινωνική συμπεριφορά στη νεώτερη Ευρώπη. Αθήνα: Νεφέλη, 1997.

Fisher M. The privatization of Stress // Soundings 48, 2011. Accessible in https://void-network.gr/2012/03/12/the-privatisation-of-stress-by-mark-fisher-from-soundings-magazine/.

Fisher M. Καπιταλιστικός Ρεαλισμός – Υπάρχει άραγε εναλλακτική; Αθήνα: Futura, 2015.

Foucault M. Οι μη Κανονικοί-Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας, 1974–1974. Αθήνα: Εστία, 2011.

Arkadios Lefkos: "Crisis": a novel-herald of modern crisis literature

Tsitiridou C.

Ministry of Education, Religious Affairs & Sports, Agios Nikolaos Lasithiou, Greece
xristina.tsitiridou@yahoo.gr

In this announcement, we attempt to examine the perspectives on the issues of extreme poverty and its consequences that are presented with particularly groundbreaking and subversive writing by the almost forgotten by literary criticism author Arkadios Lefkos in his novel "Crisis"…. A parallel pursuit is how the inner mono-

logue of the central character can recreate in the memory of today's reading public, scenes of the modern dystopian economic and social reality.

Keywords: *Extreme poverty, social degeneration, instinct of self-preservation, consumerist chimera, class hatred*

References

Lefkos A. Krisis… Athina: Farfoulas, 2013.

Xydakis N. O,ti einai nomimo, einai kai ithiko // Kathimerini, 2008. Prosvasimo sto https://www.kathimerini.gr/opinion/710778/o-ti-einai-nomimo-einai-kai-ithiko/ .

Panousis G. Yparchei i Dimokratia ton ftochon; // tvxs Anexartiti Enimerosi, 2012. Prosvasimo sto https://tvxs.gr/apopseis/arthra-gnomis/yparxei-i-dimokratia-ton-ftoxon-toy-gianni-panoysi/ .

Christakis L. Arkadios Lefkos-Mia periptosi oikeiothelous apomonosis. Athina: Spilioti, 2002.

Bauman Z. Paraplevres apoleies-Koinonikes anisotites stin epochi tis Pagkosmiopoiisis. Athina: Ekdoseis tou eikostou protou, 2012.

Bourdieu P. I Diakrisi – Koinoniki kritiki tis kalaisthitikis krisis. Athina: Patakis, 2013.

Elias N. I exelixi tou politismou – Ithi kai koinoniki symperifora sti neoteri Evropi. Athina: Nefeli, 1997.

Fisher M. The privatization of Stress // Soundings 48, 2011. Accessible in https://voidnetwork.gr/2012/03/12/the-privatisation-of-stress-by-mark-fisher-from-soundings-magazine/.

Fisher M. Kapitalistikos Realismos – Yparchei arage enallaktiki; Athina: Futura, 2015.

Foucault M. Oi mi Kanonikoi-Paradoseis sto kolegio tis Gallias, 1974–1974. Athina: Estia, 2011.

DOI https://doi.org/10.52607/26587157_2025_23_65
УДК 811.14, 81`28

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ: ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ, ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΕΣ

Χριστοδούλου Φ.

Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία, Κύπρος
foivi.christodoulou@gmail.com

Η παρούσα μελέτη διερευνά τις γλωσσολογικές και λαογραφικές διεργασίες στην Κύπρο κατά την Αγγλοκρατία (1878–1960), εστιάζοντας στη σχέση αποικιοκρατικής πολιτικής, ελληνικής εθνικής ταυτότητας και πολιτισμικής συνέχειας. Μέσα από κριτική ανάλυση αρχειακού υλικού, δημοσιεύσεων και έργων λογίων, καταγράφονται και ερμηνεύονται οι προσπάθειες τυποποίησης της κυπριακής διαλέκτου και του λαϊκού πολιτισμού από Έλληνες λογίους και ξένους ερευνητές. Τα αποτελέσματα καταδεικνύουν πως η γλωσσική και λαογραφική παραγωγή υπηρέτησε τη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας, ενώ αποτέλεσε άμεσο αποτύπωμα των πολιτισμικών και πολιτικών ζυμώσεων της εποχής.

Λέξεις-κλειδιά: *Κύπριοι λόγιοι, πολιτισμική συνέχεια, γλωσσική πολιτική, εθνική ταυτότητα, λαογραφία, κυπριακή διάλεκτος, Αγγλοκρατία*

1. Εισαγωγή

Οι γλωσσολογικές και λαογραφικές διεργασίες που εκτυλίχθηκαν κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας (1878–1960) αποτελούν ένα πολύ σημαντικό θέμα που αγγίζει τον πυρήνα της πολιτισμικής ταυτότητας της Κύπρου. Πρόκειται για μια περίοδο έντονων ζυμώσεων, κατά την οποία το νησί μετατρέπεται σε πεδίο διασταύρωσης αποικιακής πολιτικής και εθνικής ανασυγκρότησης. Οι προσπάθειες τυποποίησης, συλλογής και καταγραφής της ελληνικής κυπριακής διαλέκτου και του λαϊκού πολιτισμού συνιστούν

καθρέφτες της ιδεολογικής διαπάλης γύρω από την έννοια του ελληνισμού και της ταυτότητας.

2. Ιστορικό Πλαίσιο και Γλωσσική Πραγματικότητα

Η Αγγλοκρατία εγκαινιάζεται επίσημα το 1878, σε ένα πολιτικό τοπίο ευμετάβλητο, στο οποίο οι Έλληνες Κύπριοι διατηρούν έντονη την επιθυμία της Ένωσης με την Ελλάδα. Η εισαγωγή της αγγλικής ως διοικητικής και εκπαιδευτικής γλώσσας συνιστά μια μορφή επιβολής, η οποία όμως συναντά τη βαθιά ριζωμένη ελληνική πολιτισμική και γλωσσική ταυτότητα του πληθυσμού.

Η κυπριακή διάλεκτος αποτελεί ζωντανό φορέα της λαϊκής έκφρασης, διατηρώντας στοιχεία της μεσαιωνικής και αρχαίας ελληνικής. Ωστόσο, αντιμετωπίζεται συχνά ως «υποδεέστερη» έναντι της καθαρεύουσας ή της δημοτικής, μέσα από τις κυρίαρχες γλωσσικές ιδεολογίες της εποχής. Η γλωσσική πολιτική του αποικιοκρατικού καθεστώτος προσπαθεί με διάφορους τρόπους να περιορίσει τη δυναμική της διαλέκτου, χωρίς ωστόσο να μπορεί να την εκτοπίσει.

Η ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου αναλαμβάνει ενεργό ρόλο στην προώθηση της ελληνικής γλώσσας και στην καλλιέργεια εθνικής συνείδησης. Η θρησκευτική κατήχηση, η έκδοση βιβλίων με βυζαντινή θεματολογία και η εκκλησιαστική παιδεία συνιστούν δίαυλο γλωσσικής και πολιτισμικής συνέχειας. Παράλληλα, η λειτουργία ελληνικών σχολείων στο νησί καλλιεργεί την αίσθηση του πολιτισμικού ανήκειν στον ευρύτερο εθνικό κορμό.

Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος της εποχής με συμβολικά ονόματα εφημερίδων, όπως *Ελευθερία*, *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, *Αλήθεια*, *Σάλπιγξ*, *Έθνος*, *Φωνή της Κύπρου*, *Ευαγόρας*, *Αγών*, *Πατρίς*, ενισχύει τη δημόσια παρουσία της ελληνικής γλώσσας και της κυπριακής διαλέκτου συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διαμόρφωση γλωσσικών στάσεων. Η παρουσία αρθρογραφίας γύρω από την καθαρεύουσα, τη δημοτική και την κυπριακή διάλεκτο αποτελεί τεκμήριο της πολιτικοποίησης της γλωσσικής συζήτησης κατά τη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου.

3. Λαογραφικές και Γλωσσολογικές Προσεγγίσεις, Εγχειρήματα και Ιδεολογικές κριτικές ερμηνείες

Κατά την Αγγλοκρατία, Ελλαδίτες και Κύπριοι γλωσσολόγοι επιχειρούν τη συστηματική καταγραφή και ανάλυση της κυπριακής διαλέκτου. Πρωτοπόρος στον ελλαδικό χώρο υπήρξε ο Νικόλαος Πολίτης, ιδρυτής της ελληνι-

κής λαογραφίας, ο οποίος παρότι δεν εργάστηκε άμεσα στην Κύπρο, άσκησε καταλυτική επιρροή με το θεωρητικό του πλαίσιο και την έννοια της «εθνικής ψυχής» ως ερμηνευτικού εργαλείου για τις διαλέκτους και τα ήθη του λαού.

Η λαογραφική παραγωγή της περιόδου αυτής είναι έντονα επηρεασμένη από την ελλαδική εθνοκεντρική παράδοση. Οι λαογράφοι συχνά επέλεγαν υλικό που ενίσχυε μια ρομαντική αφήγηση: το ένδοξο παρελθόν, οι ηθικές αξίες, η θρησκευτικότητα. Η επανάληψη μοτίβων και η απουσία κριτικής για το κοινωνικό πλαίσιο των εθίμων (π.χ. πατριαρχικές σχέσεις, κοινωνική ιεραρχία) μαρτυρούν την ιδεολογική λειτουργία της λαογραφίας ως μηχανισμού ταυτότητας.

Ενδεικτικά αναφέρονται στη συνέχεια γλωσσολογικά και λαογραφικά εγχειρήματα Ελλήνων Κυπρίων, Ελλαδιτών καθώς και ξένων, οι οποίοι έδρασαν κατά την υπό εξέταση περίοδο. Πολύ αξιόλογη είναι η συνεισφορά του Σίμου Μενάρδου στη γλωσσολογία και τη λαογραφία της Κύπρου. Ο Μενάρδος ήταν γιος του Ελλαδίτη διπλωμάτη Γεώργιου Μενάρδου και της Αυγούστας Φραγκούδη, της γνωστής οικογένειας Φραγκούδη της Λεμεσού [βλ. Φραγκούδης 1939]. Δίδαξε ως έκτακτος καθηγητής ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, καθηγητής αρχαίας ελληνικής φιλολογίας, ενώ διετέλεσε κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής, αντιπρύτανης και πρύτανης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Παρατίθενται, στη συνέχεια, μερικά από τα πιο σημαντικά λαογραφικά και γλωσσολογικά έργα του Μενάρδου. Αρχικά, στο επιστημονικό περιοδικό *Ἀθηνᾶ* της Ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας δημοσιεύεται το 1894 η μελέτη του με τίτλο «Φωνητικὴ τῆς διαλέκτου τῶν σημερινῶν Κυπρίων», στην οποία προσεγγίζει επιστημονικά τη φωνητική της κυπριακής διαλέκτου. Έτσι, γράφει μεταξύ άλλων: *«Τὰ δὲ βγ καὶ βδ καὶ γδ προφέρονται καθαρῶς βκ, […] βτ, γτ. Π.χ. βκαίννω, ζευκάριν, […] ῥαβτίν, ἑβτομάδα καὶ γτέρνω, γτίν»* [Μενάρδος 1894: 158].

Στη συνέχεια, *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, το 1900, με τίτλο «Κυπριώτικα τραγούδια» καταγράφει ένα εκτενές ερωτικό δημοτικό τραγούδι της Κύπρου 664 συνολικά στίχων, στο οποίο δίνει και πίνακα προφοράς. Αρχίζει δε ως εξής: *«Καρκιά μου, τίς σ' εκλείδωσεν τζ' επήρεν το κλειδίσ σου, / τζαι δεν αννοίειις να μου πεις την παραπόνησίσ σου; / Τραούδησε, καλή καρκιά, να πά' η πλήξι κάτω· / γιατί τζ' η πλήξι τζ' η χολή τον άθρωπον νικά τον.»* [Μενάρδος 1900: 327].

Ακόμη, εντοπίζοντας κενό στη μελέτη των ονομάτων των Κυπρίων, δημοσιεύει τη μελέτη του με τίτλο «Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Κυπρίων» στο επι-

στημονικό περιοδικό *Ἀθηνᾶ* το 1904 [Μενάρδος 1904]. Όπως επισημαίνει στο θεμελιώδες αυτό έργο του, η έρευνα περί των ονομάτων των Ελλήνων της Κύπρου απαιτεί την ιστορική στρωματογραφία. Επισημαίνει πως, αν και τα επώνυμα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, στο έργο του εστιάζει στα κύρια (βαπτιστικά) ονόματα των Ελλήνων ορθοδόξων Κυπρίων της εποχής του, οι οποίοι κατά την απογραφή του 1901 ανέρχονταν σε 182.739. Η μεθοδολογία του βασίζεται στην ανίχνευση της χρονικής προέλευσης των ονομάτων, τα οποία κατηγοριοποιεί σε πέντε κύριες ιστορικές περιόδους, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι τα ονόματα *«δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν α) εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, β) εἰς τοὺς φραγκικούς, γ) εἰς τοὺς βενετικούς, δ) εἰς τοὺς τουρκικοὺς καὶ ε) εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατόπιν»* [Μενάρδος 1904: 257]. Έτσι, μεταξύ άλλων, για τα ονόματα των Κυπρίων που συνδέονται με τους αυτοκρατορικούς χρόνους αναφέρει ότι *«Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν χρόνων τῶν ἀειμνήστων ἡμῶν Αὐτοκρατόρων σώζονται διαδοχικῶς ἀπὸ πάππου εἰς ἔγγονον πρῶτον πάντα τὰ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προερχόμενα ὀνόματα Ἀβράμης, Γαβρίλης, Δανίλης (Βουνίν), Λαυίθης (Δαυίδ), Ἐφραίμης (Πισσούρι), Γιωσήφης (Πλάτρες), Μιχαήλης, Ναθαναήλης καὶ Σαμουήλης (Ὅμοδος) ἐνωρίς προσλαβόντα τὴν Ἑλληνικὴν κατάληξιν -ης, ἣν ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσε μόνον εἰς τὸ Ἰωάννης»* [Μενάρδος 1904: 257].

Ιδιαίτερα αξιόλογη είναι και η έκδοση του Μενάρδου το 1906 με τίτλο *Θρῆνος τῆς Κύπρου*. Στο έργο αυτό ο Μενάρδος δημοσιεύει ποίημα αγνώστου ποιητή, ο οποίος περιγράφει την άλωση της Κύπρου από τους Οθωμανούς το 1570–1571. Όπως θεωρεί ο Μενάρδος, ο ποιητής αυτός πιθανότατα ήταν ψάλτης και ήταν αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων, ενώ είχε δύο παιδιά, τον Γαβριήλ και την Ταρσία, τα οποία είχαν αιχμαλωτίσει οι Οθωμανοί κατά την άλωση. Θεωρείται δε εξ επαγγέλματος στιχουργός ή ποιητάρης. Όπως σημειώνει ο Μενάρδος, *«Ποιητάριδες λέγουσιν εἰς τὴν Κύπρον τοὺς δυναμένους νὰ ἐντείνουσιν εἰς πολιτικοὺς στίχους ὁτιδήποτε περιστατικὸν κοινῆς περιεργίας· εἶναι δὲ τὸ ἐπάγγελμα βιοποριστικόν, καὶ πολλοὶ χωρικοὶ διδάσκονται ἀπὸ ἄλλους παλαιοτέρους τὸν δεκαπεντασύλλαβον καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, τὰ δύο κυριωτέρα προτερήματα τῆς ποιητικῆς των τέχνης»* [Μενάρδος 1906: 406]. Αξίζει να αναφερθούν οι τέσσερις πρώτοι στίχοι του ποιήματος, που παρουσιάζει τη δεινή θέση στην οποία περιήλθε η Κύπρος, η οποία στη μακραίωνη ιστορία της υπέφερε διαδοχικά από τους ξένους κατακτητές *«Σημεῖον ἦταν δυνατόν, κανεὶς δὲν τὸ φφορᾶτον / Ἐξάφνου ἔτζι νὰ φανῇ τοῦ Τούρκου τὸ φουσᾶτον / Οἱ χῶρες ὅλες ἔτρεμαν, ἡ Βενετιὰ ἐφοβᾶτον / Ἡ <Κύπρ>ος ἡ κακότυχη ἀνέννοιαστη ἐκοιμᾶτον»* [Μενάρδος 1906: 407].

Έναν χρόνο αργότερα, το 1907, στο έργο του «Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου», που δημοσιεύεται στον 18ο τόμο του περιοδικού *Ἀθηνᾶ*, επιχειρεί την επιστημονική καταγραφή των τοπωνυμίων της Κύπρου, αφού εντοπίζει κενά και λάθη στα προηγούμενα εγχειρήματα για το θέμα αυτό. Ως εκ τούτου, γράφει, μεταξύ άλλων: *«Πρῶτος δημοσιευθεὶς ἑλληνικὸς κατάλογος αὐτῶν εἶναι ὁ τοῦ Γάλλου μεσαιωνοδίφου L. de Mas Latrie (*L'île de Chypre, sa situation présente et ses souvenirs du moyen âge*, Paris 1879, σ. 186–203) μετὰ πολλῶν σφαλμάτων»* [Μενάρδος 1907: 315]. Πέραν των πηγών που χρησιμοποίησαν οι προηγούμενοι ερευνητές, ο Μενάρδος χρησιμοποιεί, όπως αναφέρει, επιπρόσθετα τις αρχαίες επιγραφές, τις ακολουθίες των αγίων, τους παλαιούς γεωγραφικούς χάρτες, τις αφηγήσεις των νεότερων περιηγητών, τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις, ανέκδοτα έγγραφα καθώς και οποιοδήποτε άλλο σχετικό υλικό είτε σε σχέση με την ετυμολογία είτε σε σχέση με την ιστορία των σχετικών τοπωνυμίων του νησιού [Μενάρδος 1907: 317–318]. Στο πλαίσιο αυτό, δίνοντας ιστορικές πληροφορίες για το τοπωνύμιο «Κολόσσι» της επαρχίας Λεμεσού, αναφέρεται στην ύπαρξη του μεσαιωνικού πύργου των Σπιταλιωτών στην περιοχή. Ειδικότερα, το 1210 ο Ούγος Α΄, βασιλιάς της Κύπρου την περίοδο 1205–1218, προχώρησε στην αποζημίωση του ιδιοκτήτη του Κολοσσιού Garinus de Colos και παραχώρησε το χωριό στο τάγμα των Οσπιταλλίων ή Σπιταλιωτών (Νοσοκόμων), που αποτελούσαν τους ιππότες του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ, οι οποίοι έμειναν γνωστοί ως Ιωαννίτες. Τότε χτίστηκε το πρώτο κάστρο του Κολοσσιού, ενώ στα μέσα του 15ου αιώνα χτίστηκε το νεότερο κάστρο, το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα. Επιπρόσθετα, καταγράφει τις απόψεις του αρχιμανδρίτη Κυπριανού (1735–1803) και του γάλλου ιστορικού Louis de Mas Latrie (1815–1897) για την προέλευση του ονόματος του Κολοσσιού. Στο τέλος καταλήγει με βεβαιότητα ότι το όνομα του τοπωνυμίου προέρχεται από πολύ γνωστή πόλη της Φρυγίας. Έτσι, στο σχετικό λήμμα του για το Κολόσσι αναφέρει τα εξής: *«Κολόσσιν (Αὐ.) λέγεται παλαιὰ κώμη, ὅπου ἵσταται ὁ πύργος τῶν Σπιταλιωτῶν, ὁ δὲ Κυπριανὸς […] νομίζει ὅτι, ἐκλήθη παρὰ τῶν ἱππέων τῆς Ῥόδου εἰς μνήμην τοῦ ἐν Ῥόδῳ "Κολοσσοῦ"· ἀλλ' οἱ Φράγκοι ἔγραφον Coloz ἢ Colos […] προφανῶς οὐδὲν ἐννοοῦντες περὶ Κολοσσοῦ. Τὸ Κολόσσιν εἶν' ἑλληνικὸν ὑποκοριστικὸν ἀρχαίου ὀνόματος Κολοσσαί, ὡς ὠνομάζετο γνωστοτάτη πόλις τῆς Φρυγίας»* [Μενάρδος 1907: 338].

Ιδιαίτερα αξιόλογη θεωρείται και η μελέτη του με τίτλο «Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱερὰ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ» το 1914, που δημοσιεύθηκε στον 10ο τόμο της Επετηρίδας του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός, στην οποία κα-

ταγράφει την ιστορία της μονής, δεν παραλείπει όμως να εντάξει αξιόλογα λαογραφικά στοιχεία του νησιού [Μενάρδος 1914].

Επιπρόσθετα, το 1923 στη μελέτη του «Ἱστορικαὶ παροιμίαι τῶν Κυπρίων», η οποία δημοσιεύθηκε στο επιστημονικό περιοδικό *Λαογραφία* της Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας και ειδικότερα στον 7ο τόμο, που ήταν αφιερωμένος στη μνήμη του Νικόλαου Γ. Πολίτη, συνέλεξε και κατέγραψε ιστορικές παροιμίες των κατοίκων του νησιού, συνδέοντάς τες κατά κύριο λόγο με την εθνική καταγωγή τους [Μενάρδος 1923]. Στον ίδιο τόμο περιλαμβάνεται και η μελέτη του Χρίστου Γ. Παντελίδη, συντάκτη του *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς*, με τίτλο «Οι ποιητάρηδες της Κύπρου». Διευκρινίζοντας την έννοια «ποιητάρης», αναφέρει ότι *«Ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ποιητάρις ἢ καὶ ποιητὴς ἐν Κύπρῳ εἶναι λίαν εὐρεῖα· ὑπὸ ταύτην περιλαμβάνονται πάντες ἐν γένει οἱ ᾄδοντες εἴτε δημοτικά, εἴτε ἰδικά των ἄσματα καὶ ἔχοντες ἀκόμη τὴν εὐχέρειαν νὰ αὐτοσχεδιάζωσι στίχους»* [Παντελίδης 1923: 115].

Ο Μενάρδος το 1925 επανέρχεται στο θέμα της φωνητικής των Κυπρίων, δημοσιεύοντας τη μελέτη του «Περὶ τῶν ἀρκτικῶν φωνηέντων» στην *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, ως συνέχεια της μελέτης που δημοσίευσε το 1894 [Μενάρδος 1925b: 65–74]. Στο ίδιο περιοδικό δημοσιεύεται και η μελέτη του με τίτλο «Περὶ τῆς διαθέσεως τῶν κυπριακῶν ῥημάτων» [Μενάρδος 1925a: 75–86].

Τέλος, στις ανακοινώσεις των ακαδημαϊκών, που καταγράφονται στα *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, ο Μενάρδος εξετάζει συστηματικά και την ετυμολογία λέξεων της κυπριακής διαλέκτου. Ενδεικτικά, στα πρακτικά της συνεδρίας της 17ης Δεκεμβρίου 1931 με τίτλο «Περὶ τοῦ Κυπριακοῦ Ἔγκε (προφ. enge)», αναφέρεται στην ετυμολογία της λέξης «έντζαι», δηλαδή ενός από τους τρόπους με τους οποίους εκφέρεται η άρνηση στην Κύπρο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι για το συγκεκριμένο θέμα εντοπίζει ομοιότητες μεταξύ της κυπριακής και της ποντιακής διαλέκτου, πιθανολογώντας ότι αυτό ήταν το αποτέλεσμα της συνύπαρξης των Ελλήνων της Κύπρου με τους Έλληνες του Πόντου κατά τη διάρκεια της μετοικεσίας των πρώτων στην Αρτάκη επί Ιουστινιανού Β΄ (668/69–711). Στο πλαίσιο αυτό αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Εἶναι ἆρά γε λείψανα τῶν χρόνων, καθ᾽ οὓς οἱ πολυπαθεῖς Κύπριοι, μετοικισθέντες εἰς τὸν Πόντον ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ β΄, συνέζησαν ἐπὶ δύο τρεῖς γενεὰς μετὰ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων;»* [Μενάρδος 1931: 476–477].

Ο φοιτητής του Μενάρδου στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών Ιωάννης Συκουτρής (1901–1937), με καταγωγή από τη Σμύρνη, έφθασε στην Κύπρο με εισήγηση του καθηγητή του μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και δι-

ορίστηκε καθηγητής στο Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο Λάρνακας. Μαζί με τον Κωνσταντίνο Σάθα και τον Αθανάσιο Σακελλάριο θεωρούνται οι θεμελιωτές των κυπρολογικών σπουδών. Πρωτοστάτησε στην έκδοση του πρώτου επιστημονικού περιοδικού της Κύπρου με τίτλο *Κυπριακά Χρονικά* (1923–1937) μαζί με τον λόγιο Λουκή Πιερίδη (1865–1933), τον Νεοκλή Κυριαζή και τον Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά. Στα πρώτα χρόνια της κυκλοφορίας του, πολλές ιστορικές, φιλολογικές και λαογραφικές μελέτες έφεραν την υπογραφή του Συκουτρή [Χριστοδούλου 2024: 73–74, 80–84].

Οι εργασίες του περί Κύπρου αριθμούν πέραν των 60 και εστιάζουν σε φιλολογικά, γλωσσολογικά και λαογραφικά θέματα. Στα *Κυπριακά Χρονικά* δημοσίευσε αριθμό βιβλιοκριτικών, άλλοτε θετικών, όπως στην περίπτωση της ποιητικής συλλογής του Δ. Μ. Δημητριάδη *Βήματα στη χλόη* [βλ. Συκουτρής 1923: 164] και για την ποίηση του Δημήτρη Λιπέρτη, και άλλοτε αρνητικών, αφού απαξιώνει εν μέρει την ποιητική παράδοση της Κύπρου και χαρακτηρίζει αδίκως τον αξιόλογο ποιητή της Κύπρου Βασίλη Μιχαηλίδη ως «ἐξεβγενισμένον ποιητάρην» [Ο Εκείνος 1923: 6· Χριστοδούλου 2024: 84]. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τον ιστοριοδίφη, πεζογράφο και ποιητή Αντώνη Ιντιάνο (1899–1968) και τον συγγραφέα Γιάννη Παπαγγέλου, ο οποίος χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο Γιάννης Λεύκης (1899–1991), τις οποίες όμως δεν άφησε αναπάντητες, αρθρογραφώντας εκτεταμένα στον τύπο της εποχής [Ιντιάνος 1924: 39–42· Ο Εκείνος 1923: 6· Χριστοδούλου 2024: 84].

Ο Συκουτρής ώθησε τους μαθητές του Παγκύπριου Ιεροδιδασκαλείου να δημιουργήσουν λαογραφικές συλλογές, βοηθώντας τους παράλληλα να δημοσιεύουν εργασίες περί λαογραφίας. Δημοσίευσε αξιόλογες λαογραφικές μελέτες, όπως οι «Χαρακτηρισμοὶ καὶ πειράγματα χωρίων ἐν Κύπρῳ», προωθώντας τις λαογραφικές σπουδές [Συκουτρής 1923· Χριστοδούλου 2024: 82].

Πολύ αξιόλογη είναι και η συμβολή του Ελλαδίτη εκπαιδευτικού και συγγραφέα Αθανάσιου Σακελλάριου (1826–1901) με το ογκώδες έργο του *Τα Κυπριακά*, στο οποίο διασώζει πολύτιμο ιστορικό, γλωσσολογικό και λαογραφικό υλικό. Ο πρώτος και ο τρίτος τόμος του έργου εκδόθηκαν αντίστοιχα το 1855 και το 1868, χωρίς όμως να εκδοθεί ο δεύτερος τόμος, ενώ το 1890 και το 1891 ο συγγραφέας επανεξέδωσε εμπλουτισμένο το έργο σε δύο τόμους [Σακελλάριος 1890–1891· Σακελλάριος 1868]. Ιδιαίτερη μνεία μπορεί να γίνει για τον δεύτερο τόμο (1891 — Ἡ ἐν Κύπρῳ γλώσσα), στον οποίο κάτω από τις θεματικές ενότητες «Γραμματικὴ τῆς Κυπριακῆς Γλώσσης»,

«Μνημεῖα τῆς κυπριακῆς διαλέκτου τοῦ μεσαιῶνος», «Δημώδη κυπριακὰ ᾄσματα», «Νανουρίσματα», «Παίγνια», «Καθαρογλωσσήματα», «Κυπριακ. αἶνοι ἢ παροιμίαι», «Αἰνίγματα», «Κύπριοι μῦθοι», «Ἀρχαῖαι κυπριακαὶ λέξεις», «Μεσαιωνικαὶ καὶ νέαι κυπριακαὶ λέξεις» καταγράφει και διασώζει έναν πλούτο γλωσσολογικού και λαογραφικού υλικού της Κύπρου [Σακελλάριος 1891].

Εξαιρετικά σημαντική ήταν η συμβολή του Δημήτριου Λιπέρτη (1866–1937) και του Βασίλη Μιχαηλίδη (1849/53–1917) στην κυπριακή ποίηση, αφού αμφότεροι αξιοποιούν κατά κύριο λόγο την κυπριακή διάλεκτο στα έργα τους. Ο Λιπέρτης δημοσίευσε αρχικά δύο ποιητικές συλλογές, τη *Χαλαρωμένη Λύρα* (1891) και τους *Στόνους* (1898). Αρκετά αργότερα και, αφού αναπτύσσει σχέσεις με λογίους που ασχολούνται με το γλωσσικό ιδίωμα και τη λαογραφία της Κύπρου, και ειδικότερα τον Αθανάσιο Σακελλάριο, τον Γεώργιο Λουκά και τον Σίμο Μενάρδο, προχωρά στην έκδοση της τρίτης ποιητικής συλλογής του με τίτλο *Τζυπριώτικα Τραούδκια* σε τέσσερις τόμους (τόμ. Α΄ 1923, τόμ. Β΄ 1930, τόμ. Γ΄ 1934, τόμ. Δ΄ 1937). Οι εθνικοί πόθοι των Ελλήνων της Κύπρου εκφράζονται μέσα από πατριωτικούς στίχους του Λιπέρτη, όπως *«Καρτεροῦμεν μέραν νύχταν νά φυσήσ' ἕνας ἀέρας / Στοῦν τόν τόπον πῶν καμένος τζι' ἔθ' θωρεῖ ποττέ δροσ'ιάν, / Γιά νά φέξει καρτεροῦμεν τό φῶς τζ'είνης τῆς ἡμέρας / Π ὧν νά φέρει στόν καθέναν τζ'αί χαράν τζ'αι ποσπασ'ιάν. / Τήν Μανούλλαν μας για πάντα μιτσ'οι μιάλοι καρτεροῦμεν / Γιά νά μᾶς σφιχταγκαλιάσει τζ'αι νά νεκραναστηθοῦμεν»* [Λιπέρτης 1930: 27].

Εξίσου αξιόλογη είναι και η συμβολή του εθνικού ποιητή της Κύπρου Βασίλη Μιχαηλίδη. Εξέδωσε την πρώτη ποιητική συλλογή του *Ἡ Ἀσθενὴς Λύρα* το 1882, ενώ το 1911 εξέδωσε την συλλογή *Ποιήματα*, στην οποία περιλαμβάνονται τα επικά έργα του Ἡ Χιώτισσα» και «Ἡ 9η Ἰουλίου», που αναφέρεται στις σφαγές που διενήργησαν οι Τούρκοι την 9η Ιουλίου 1821 ως μέτρο εκφοβισμού και αποτροπής της συμμετοχής των Ελλήνων της Κύπρου στην Ελληνική Επανάσταση. Αξίζει να παραθέσουμε κάποιους στίχους από το έργο: *«Η Ρωμιοσύνη έν' φυλή συνότζαιρη του κόσμου, / κανένας δεν ευρέθηκεν για την ιξηλείψει / κανένας, γιατί σιέπει την 'που τά 'ψη ο Θεός μου. / Η Ρωμιοσύνη έν 'να χαθεί, όντας ο κόσμος λείψει»* [Μιχαηλίδης 1911: 9].

Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει να γίνει μια ενδεικτική έστω αναφορά σε ξένους γλωσσολόγους και λαογράφους, όπως ο γλωσσολόγος, αρχαιολόγος και Καθηγητής Βυζαντινής και Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας

στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης Richard MacGillivray Dawkins (1871–1955) και η Magda H. Ohnefalsch-Richter (1873–1922).

Ο Dawkins επισκέφθηκε την Κύπρο για πρώτη φορά το 1909, κατά τη διάρκεια ταξιδιού του στη Μικρά Ασία, ενώ επισκέφθηκε το νησί ακόμη δύο φορές. Ειδικότερα, έφθασε στη Λεμεσό στις 13 Φεβρουαρίου 1928, για να επισκεφθεί τον Μαχαιρά, ενώ 10 χρόνια αργότερα, το 1938, ταξίδεψε στην Κύπρο, για να περιηγηθεί τα αξιοθέατα του νησιού [Παπακυπαρίσσης 2021: 122]. Ο Βρετανός καθηγητής είχε συμμετοχή στον τόμο που εκδόθηκε προς τιμήν του Γεώργιου Χατζηδάκι (1848–1941) με τη μελέτη του «Κύπρος και μικρασιατικές διάλεκτοι της Μικράς Ασίας». Σε αυτήν επικεντρώνεται στη σχέση της Κύπρου με τα γλωσσικά ιδιώματα της Μικράς Ασίας. Όπως επισημαίνει ο Κύπριος λαογράφος Κυριάκος Χατζηιωάννου, ο Richard Dawkins *«είναι ο πρώτος που πρόσεξε τη στενότερη συγγένεια μεταξύ της κυπριακής και των νεοελληνικών διαλέκτων της Μικράς Ασίας και εξέφρασε την άποψη, ότι υπήρχε κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο στενότατη σύνδεση και επικοινωνία των δύο χωρών και των πληθυσμών τους»* [Χατζηιωάννου 1955: ρξα΄].

Ιδιαίτερα αξιόλογη είναι η συστηματική ενασχόληση του Dawkins με τη μετάφραση και τον σχολιασμό του έργου του Λεόντιου Μαχαιρά *Χρονικόν*, το οποίο εξέδωσε σε δύο τόμους το 1932 [Μαχαιράς 1932]. Της έκδοσης αυτής προηγήθηκαν οι δημοσιεύσεις τριών σημαντικών σχετικών γλωσσολογικών μελετών. Ειδικότερα, το 1922 εξέδωσε τη μελέτη με τίτλο «Σημειώσεις πάνω στο Λεξιλόγιο του κυπριακού *Χρονικού* του Λεοντίου Μαχαιρά» (1922) [Dawkins 1922: 137–155], 2) «Το λεξιλόγιο του μεσαιωνικού κυπριακού *Χρονικού* του Λεοντίου Μαχαιρά» (1931) [Dawkins 1931: 300–330] και 3) «Η γενική πληθυντικού στη σύγχρονη διάλεκτο της Κύπρου» (1932) [Dawkins 1932: 546–547].

Δεν μπορεί να παραγκωνιστεί ακόμη η προσφορά της Magda Ohnefalsch-Richter, ιδιαίτερα στον τομέα της λαογραφίας. Ήταν σύζυγος του αρχαιολόγου Max Ohnefalsch-Richter και μαζί έφθασαν στην Κύπρο το 1894, όπου παρέμειναν μέχρι το 1912, για τη διεξαγωγή αρχαιολογικών ανασκαφών. Η Richter συναναστρέφεται τους Κύπριους, καταγράφοντας τα ήθη και τα έθιμά τους. Αναγνωρίζει την ελληνικότητα του νησιού και επαινεί τους κατοίκους για τις αρετές τους, δεν διστάζει όμως να κακίσει και καταστάσεις με τις οποίες δεν συμφωνεί. Ασκεί έντονη κριτική ακόμη στην αποικιοκρατική πολιτική των Άγγλων, που πλήττει την ευημερία και τον πολιτισμό των κατοίκων του νησιού. Στο έργο της *Ελληνικά ήθη και έθιμα στην Κύπρο* [= *Griechi-*

sche Sitten und Gebräuche auf Cypern], που εκδόθηκε αρχικά στο Βερολίνο το 1913, ενώ το 1994 μεταφράστηκε στα ελληνικά από την Άννα Γ. Μαραγκού, περιλαμβάνεται πλούτος λαογραφικών στοιχείων της Κύπρου [Ohnefalsch-Richter 1994: II–IV].

Η Ohnefalsch-Richter στο βιβλίο της εστιάζει σχεδόν σε κάθε πτυχή της ζωής των Κυπρίων της εποχής. Αναφέρεται στο θέμα της διατήρησης των αρχαίων ηθών, ενώ υπογραμμίζει την ελληνορθόδοξη θρησκεία των κατοίκων, εστιάζοντας στις εκκλησίες και τα μοναστήρια. Παράλληλα αναφέρεται στις μεγάλες γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα, ενώ κάνει αναφορά και στη γιορτή της Αφροδίτης. Εστιάζει, επιπρόσθετα, στον γεωργικό πληθυσμό, τη διαχείριση του γεωργικού τομέα, ενώ κάνει ειδική αναφορά στα ήθη και τα έθιμα των νησιωτών Κυπρίων. Όσον αφορά την οικογενειακή ζωή, αναδεικνύει τα ήθη, τις παραδόσεις και τις σχέσεις των μελών της οικογένειας. Αξιολογεί πολύ θετικά τη φιλοξενία των κατοίκων, ενώ περιγράφει τη ζωή στα χωριά και τις πόλεις. Εντυπωσιάζεται από τις παραδοσιακές ενδυμασίες των Κυπρίων, ενώ δεν παραλείπει να περιγράψει διάφορα ήθη και έθιμα των γιορτών. Αντίθετα, τονίζει αρνητικά το θέμα της μαγείας και των δεισιδαιμονιών που υιοθετούν στην καθημερινότητά τους οι κάτοικοι. Ιδιαίτερη μνεία κάνει στο θέμα της χειροτεχνίας, των επαγγελμάτων, καθώς και στην περιορισμένη ανάπτυξη που παρατηρήθηκε στα θέματα της βιοτεχνίας και του εμπορίου. Τέλος, αναφέρεται στο θέμα της παιδείας και της προόδου που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο.

5. Συμπεράσματα

Καταληκτικά, η περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο σημαδεύτηκε από μια δυναμική αλλά και πολύπλευρη αλληλεπίδραση μεταξύ λαογραφίας, γλώσσας και εθνικής ταυτότητας. Τα λαογραφικά και γλωσσολογικά εγχειρήματα της εποχής αποτέλεσαν αξιόλογους ενεργητικούς μηχανισμούς πολιτικής αλλά και πολιτισμικής αντίστασης, αυτοπροσδιορισμού και διεκδίκησης των εθνικών δικαίων των Ελλήνων της Κύπρου. Αποτέλεσαν, ταυτόχρονα, μια τεκμηριωμένη απάντηση στην πολιτική των αποικιακών δυνάμεων και παράλληλα λειτούργησαν εποικοδομητικά σε έναν εσωτερικό διάλογο που αναπτύχθηκε μεταξύ λογίων, μελετητών και ερευνητών σε σχέση με τη φύση του ελληνισμού στην Κύπρο.

Καθοριστικά συνέβαλε η δράση λογίων, ερευνητών, ποιητών, καθώς και ξένων ερευνητών στη συστηματική καταγραφή, ανάλυση και ανάδειξη του λαογραφικού και γλωσσολογικού πλούτου του νησιού. Ο Αθανάσιος Σα-

κελλάριος, ο Ιωάννης Συκουτρής, ο Σίμος Μενάρδος και ξένοι όπως ο R. M. Dawkins και η M. Ohnefalsch-Richter αποτέλεσαν μερικούς από τους πρωτοπόρους, οι οποίοι άνοιξαν νέους ορίζοντες στην προσέγγιση του τοπικού πολιτισμικού πλούτου με επιστημονική προσέγγιση. Όπως όμως διαπιστώνεται μέσα από τις ιδεολογικές αντιπαραθέσεις σε σχέση με τη λογοτεχνική αξία της κυπριακής διαλέκτου, τα εγχειρήματα αυτά επηρεάζονταν σε σημαντικό βαθμό από ρομαντικά και εθνοκεντρικά αφηγήματα, που στόχο είχαν την ενίσχυση της σύνδεσης με το ένδοξο αρχαιοελληνικό παρελθόν και τον ευρύτερο ελληνικό χώρο.

Ως εκ τούτου, τα λαϊκά ήθη και έθιμα, καθώς και η γλώσσα, μετατράπηκαν σε ζωντανούς φορείς της εθνικής συνείδησης, που λειτουργούσαν ως ανάχωμα σε κάθε προσπάθεια πολιτισμικής αφομοίωσης και γλωσσικής ομογενοποίησης. Παρά τις αντιπαλότητες που αναπτύχθηκαν ακόμη και εντός του ελληνικού χώρου σε σχέση με το γλωσσικό ζήτημα, η διατήρηση, η μελέτη και η ανάδειξη της κυπριακής διαλέκτου αποτέλεσε τον πυρήνα της αντίστασης και της επιβεβαίωσης μιας διακριτής, αλλά αναμφίβολα ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Η πολύτιμη κληρονομιά της περιόδου αυτής αποτέλεσε το θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδομήθηκαν οι μεταγενέστερες λαογραφικές και γλωσσολογικές σπουδές στην Κύπρο, αποκαλύπτοντας μια περίπλοκη, αλλά ταυτόχρονα συναρπαστική ιστορία αυτογνωσίας και πολιτισμικής επιβίωσης των Ελλήνων της Κύπρου.

Βιβλιογραφία

Ιντιάνος Α. Δ. Λιπέρτη: Τζιυπριώτικα τραούδκια // Αβγή 2, 1924. Σ. 39–42.

Λιπέρτης Δ. Τζιυπριώτικα τραούδκια, τ. 2. Λευκωσία: Κόσμος, 1930.

Μαχαιράς Λ. Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus entitled “Chronicle”, ed.-trans.-not. R. M. Dawkins, τ. I–II, Oxford: Clarendon Press, 1932.

Μενάρδος Σ. Η εν Κύπρω ιερά μονή της Παναγίας του Μαχαιρά // Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός, Επετηρίς 10, 1914. Σ. 117–168.

Μενάρδος Σ. Ιστορικαί παροιμίαι των Κυπρίων // Λαογραφία 7, 1923. Σ. 45–52.

Μενάρδος Σ. Κυπριώτικα Τραγούδια // Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας 5, 1900. Σ. 327–346.

Μενάρδος Σ. Ο Θρήνος της Κύπρου // Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας 6, 1906. Σ. 405–432.

Μενάρδος Σ. Περί της διαθέσεως των κυπριακών ρημάτων // Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών 1, 1925a. Σ. 75–86.

Μενάρδος Σ. Περί του Κυπριακού Έγκε // Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών 6, 1931. Σ. 476–477.

Μενάρδος Σ. Περί των αρκτικών φωνηέντων // Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών 1, 1925b. Σ. 65–74.

Μενάρδος Σ. Περί των ονομάτων των Κυπρίων // Αθηνά 16, 1904. Σ. 257–294.

Μενάρδος Σ. Τοπωνυμικόν της Κύπρου // Αθηνά 18, 1907. Σ. 315–421.

Μενάρδος Σ. Φωνητική της διαλέκτου των σημερινών Κυπρίων // Αθηνά 6, 1894. Σ. 145–173.

Μιχαηλίδης Β. Ποιήματα. Λεμεσός: Τύποις Λευκωσίας Εφραίμ Κ. Πετρίδου και Σιας, 1911.

Ο Εκείνος. Σημειώματα. Ο Βασίλης Μιχαηλίδης και το έργο του // Σάλπιγξ 73 (2080), 21 Δεκεμβρίου 1923. Σ. 6.

Ohnefalsch-Richter Μ. Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο, με παρατηρήσεις για τη φυσιογνωμία και την οικονομία όπως επίσης και για την πρόοδο κάτω από την αγγλική κυριαρχία, μτφρ.-εισαγ.-σχόλ.-επιμ. Ά. Μαραγκού. Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Λαϊκής Τράπεζας, 1994.

Παντελίδης Χρ. Οι ποιητάρηδες της Κύπρου // Λαογραφία 7, 1923. Σ. 115–120.

Παπακυπαρίσσης Α. Η συμβολή του R. M. Dawkins στην έρευνα των ελληνικών παραμυθιών, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2021.

Σακελλάριος Α. Τα Κυπριακά ήτοι Γεωγραφία, Ιστορία και Γλώσσα της νήσου Κύπρου από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, τ. 1–2. Αθήνα: Π. Δ. Σακελλάριος 1890–1891.

Σακελλάριος Α. Τα Κυπριακά ήτοι Γεωγραφία, Ιστορία και Γλώσσα της νήσου Κύπρου από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, τ. 3. Αθήνα: Π. Δ. Σακελλάριος 1868.

Συκουτρής Ι. Δημ. Μ. Δημητριάδη, Βήματα στη χλόη // Κυπριακά Χρονικά 1, 1923. Σ. 164.

Συκουτρής Ι. Χαρακτηρισμοί και πειράγματα χωρίων εν Κύπρω // Κυπριακά Χρονικά 1, 1923. Σ. 78–84.

Φραγκούδης Γ. Ιστορία και Γενεαλογία της μεγάλης κυπριακής οικογένειας Φραγκούδη και των συγγενικών οικογενειών. Αθήνα: Ν. Απατσίδης, 1939.

Χατζηιωάννου Κ. Richard MacGillivray Dawkins 1871–1955 // Κυπριακαί Σπουδαί 18, 1955. Σ. ρξα΄-ρξδ΄.

Χριστοδούλου Φ. Στην Κύπρο έχοντας χάσει μια πατρίδα. Ιωάννης Συκουτρής (1901–1937): Η συμβολή του Μικρασιάτη καθηγητή στην ελληνική παιδεία και την πνευματική ανάπτυξη της Κύπρου // Κ. Ιακωβίδης (επιμ.). Ο αντίκτυπος της Μικρασιατικής Εκστρατείας και Καταστροφής στην Κύπρο. Προσωπογραφίες Μικρασιατών και λογοτεχνικές αποτυπώσεις του τραύματος. Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου. Λευκωσία: Εκδόσεις Ηλία Επιφανίου, 2024. Σ. 73–86.

Dawkins R. Le génetif pluriel dans le dialecte moderne de Chypre // Bulletin de Correspondance Hellénique 56, 1932. Σ. 546–547.

Dawkins R. Notes on the Vocabulary of the Cypriot Chronicle of Leontios Makhairas // Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 3, 1922. Σ. 135–155.
Dawkins R. The Vocabulary of the Medieval Cypriot Chronicle of Leontios Makhairas // Transactions of the Philological Society 1925–1930, 1931. Σ. 300–330.

Linguistics and Folklore during British Rule in Cyprus: Approaches, Scholarly Endeavors and Critical Perspectives

F. Christodoulou
University of Cyprus, Nicosia, Cyprus
foivi.christodoulou@gmail.com

The present study explores the linguistic and folklore processes in Cyprus during British Rule (1878–1960), focusing on the relationship between colonial politics, Greek national identity and cultural continuity. Through a critical analysis of archival material, publications and scholarly work, the efforts to standardize the Cypriot dialect and folk culture by Greek scholars and foreign researchers are recorded and interpreted. The results show that linguistic and folklore production served the preservation of Greek identity, while it was a direct imprint of the cultural and political ferments of the time.

Keywords: *Cypriot scholars, cultural continuity, language policy, national identity, folklore, Cypriot dialect, British rule*

References

Chatziioannou K. Richard MacGillivray Dawkins 1871–1955 // Kypriakai Spoudai 18, 1955. S. rxa´-rxd´.
Christodoulou F. Stin Kypro echontas chasei mia patrida. Ioannis Sykoutris (1901–1937): I symvoli tou Mikrasiati kathigiti stin elliniki paideia kai tin pnevmatiki anaptyxi tis Kyprou // K. Iakovidis (epim.). O antiktypos tis Mikrasiatikis Ekstrateias kai Katastrofis stin Kypro. Prosopografies Mikrasiaton kai logotechnikes apotyposeis tou travmatos. Praktika Epistimonikou Synedriou. Lefkosia: Ekdoseis Ilia Epifaniou, 2024. pp. 73–86.
Dawkins R. Le génetif pluriel dans le dialecte moderne de Chypre // Bulletin de Correspondance Hellénique 56, 1932. pp. 546–547.

Dawkins R. Notes on the Vocabulary of the Cypriot Chronicle of Leontios Makhairas // Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 3, 1922. pp. 135–155.

Dawkins R. The Vocabulary of the Medieval Cypriot Chronicle of Leontios Makhairas // Transactions of the Philological Society 1925–1930, 1931. pp. 300–330

Fragkoudis G. Istoria kai Genealogia tis megalis kypriakis oikogeneias Fragkoudi kai ton syngenikon oikogeneion. Athina: N. Apatsidis, 1939.

Intianos A. D. Liperti: Tziypriotika traoudkia // Avgi 2, 1924. pp. 39–42.

Lipertis D. Tziypriotika traoudkia, t. 2. Lefkosia: Kosmos, 1930.

Machairas L. Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus entitled "Chronicle", ed.-trans.-not. R. M. Dawkins, t. I–II, Oxford: Clarendon Press, 1932.

Menardos S. I en Kypro iera moni tis Panagias tou Machaira // Filologikos Syllogos Parnassos, Epetiris 10, 1914. pp. 117–168.

Menardos S. Istorikai paroimiai ton Kyprion // Laografia 7, 1923. pp. 45–52.

Menardos S. Kypriotika Tragoudia // Deltion tis Istorikis kai Ethnologikis Etaireias 5, 1900. pp. 327–346.

Menardos S. O Thrinos tis Kyprou // Deltion tis Istorikis kai Ethnologikis Etaireias 6, 1906. pp. 405–432.

Menardos S. Peri tis diatheseos ton kypriakon rimaton // Epistimoniki Epetiris tis Filosofikis Scholis tou Panepistimiou Athinon 1, 1925a. pp. 75–86.

Menardos S. Peri tou Kypriakou Egke // Praktika tis Akadimias Athinon 6, 1931. pp. 476–477.

Menardos S. Peri ton arktikon fonienton // Epistimoniki Epetiris tis Filosofikis Scholis tou Panepistimiou Athinon 1, 1925b. pp. 65–74.

Menardos S. Peri ton onomaton ton Kyprion // Athina 16, 1904. pp. 257–294.

Menardos S. Toponymikon tis Kyprou // Athina 18, 1907. pp. 315–421.

Menardos S. Fonitiki tis dialektou ton simerinon Kyprion // Athina 6, 1894. pp. 145–173.

Michailidis V. Poiimata. Lemesos: Typois Lefkosias Efraim K. Petridou kai Sias, 1911.

O Ekeinos. Simeiomata. O Vasilis Michailidis kai to ergo tou // Salpinx 73 (2080), 21 Dekemvriou 1923. p. 6.

Ohnefalsch-Richter M. Ellinika Ithi kai Ethima stin Kypro, me paratiriseis gia ti fysiognomia kai tin oikonomia opos episis kai gia tin proodo kato apo tin angliki kyriarchia, mtfr.-eisag.-schol.-epim. A. Maragkou. Lefkosia: Politistiko Kentro Laikis Trapezas, 1994.

Pantelidis Chr. Oi poiitarides tis Kyprou // Laografia 7, 1923. pp. 115–120.

Papakyparissis A. I symvoli tou R. M. Dawkins stin erevna ton ellinikon paramythion, adimosiefti didaktoriki diatrivi, Athina: Ethniko kai Kapodistriako Panepistimio Athinon, 2021.

Sakellarios A. Ta Kypriaka itoi Geografia, Istoria kai Glossa tis nisou Kyprou apo archaiotaton chronon mechri simeron, t. 1–2. Athina: P. D. Sakellarios 1890–1891.

Sakellarios A. Ta Kypriaka itoi Geografia, Istoria kai Glossa tis nisou Kyprou apo archaiotaton chronon mechri simeron, t. 3. Athina: P. D. Sakellarios 1868.
Sykoutris I. Dim. M. Dimitriadi, Vimata sti chloi // Kypriaka Chronika 1, 1923. p. 164.
Sykoutris I. Charaktirismoi kai peiragmata chorion en Kypro // Kypriaka Chronika 1, 1923. pp. 78–84.

DOI https://doi.org/10.52607/26587157_2025_23_80
УДК 811.14(092)

ПАМЯТИ ДМИТРИЯ ЕВГЕНЬЕВИЧА АФИНОГЕНОВА

28 августа 2025 г. исполнилось бы 60 лет профессору кафедры Византийской и новогреческой филологии Филологического факультета МГУ Дмитрию Евгеньевичу Афиногенову. Его нет с нами уже 4 года. Он ушел 28 августа 2021 года, на праздник Успения Пресвятой Богородицы и в день своего рождения. Иногда в разговорах с коллегами мне приходится напоминать, что 4 года мы живем и работаем без него, и еще ни разу не было ситуации, когда реакцией на это воспоминание не являлось бы глубочайшее удивление: «Не может быть, чтобы прошло так много времени!» Я думаю, это связано с тем, что такой яркий человек, каким был Дмитрий Евгеньевич, продолжает излучать духовный свет сквозь время, и теплая память о нем создает постоянный эффект присутствия. На кафедре все напоминает о нем, все словно пронизано его духом — духом огромной любви к византийской культуре, к древнегреческому языку, духом жажды исследования, которую он так стремился передать

студентам. К сожалению, студенты последних лет уже не застали Дмитрия Евгеньевича, но коллеги, которым посчастливилось учиться у него, используют в своих методах и подходах мастерство, полученное от своего учителя, поэтому преемственность сохраняется.

Дмитрий Евгеньевич любил и умел преподавать. Присутствие в Университете он всегда рассматривал как почетный долг, как бы пафосно это ни звучало. Сама его манера преподавания была предельно далека от какого бы то ни было пафоса, иногда ее можно даже было назвать не совсем академичной. Полагаю, что это происходило от того, что растворившаяся во времени Византия была для него абсолютно живым организмом, ее люди (императоры, патриархи, святые) — реальными собеседниками. А о живых и рассказывать Дмитрий Евгеньевич умел с живостью, разворачивая перед студентами яркие картины истории. До сих пор многие бывшие студенты, теперь уже сами известные ученые, вспоминают и домашние семинары, которые Дмитрий Евгеньевич проводил в 1990-е годы прямо у себя в квартире под мурлыканье всем известного кота Стилиана (кот получил имя в честь византийского вельможи). Как преподаватель, Д. Е. Афиногенов умел поставить дело так, что домашняя атмосфера не снижала высокий уровень анализа текстов и не отменяла требовательности, которой он тоже был известен. Наверное, для педагога это самое счастливое сочетание — когда студенты вспоминают, как интересно и даже весело было заниматься, и в то же время, как бескомпромиссное отношение преподавателя к качеству подготовки рождало в них некую робость перед профессором. Робели не из-за страха плохой оценки, а из-за того, что никому не хотелось выглядеть нерадивым школяром перед человеком, который отдает тебе буквально все сокровища, которые имеет сам, не утаивая ни крупицы своего знания, и который искренне любит свой предмет, по-настоящему живет им.

Настолько глубокое проникновение в саму суть византийской культуры и истории обеспечивало уникальное владение древнегреческим языком. Помимо сугубо филологической квалификации Дмитрий Евгеньевич обладал тем самым почти мистическим чувством языка, помогавшим ему отражать в своих переводах византийских текстов тончайшие нюансы и оттенки. Любая его работа, связанная со взаимодействием с языком, будь то сложнейшая текстологическая реконструкция памятника церковной истории «Многосложный свиток»: Послание трех восточных патриархов императору Феофилу» или перевод житий свя-

тых, изобилующих фольклорными элементами и разговорными оборотами, читается с одинаковой легкостью и интересом. Кроме того, Дмитрий Евгеньевич в минуты вдохновения сам писал эпиграммы подревнегречески, будучи по образованию филологом-классиком, прошедшим выдающуюся школу МГУ.

На последних курсах своего студенчества Дмитрий Евгеньевич овладел и новогреческим языком. Лингвистическая одаренность позволила ему сделать это быстро и на высоком уровне, однако иногда с ним случались курьезы: если из памяти выпадало какое-то новогреческое слово, он заменял его древнегреческим, что создавало комический эффект архаизма, что-то вроде: «во время приветствия греки часто используют лобзания». Дмитрий Евгеньевич свободно говорил также на английском и шведском (его мать — Александра Александровна Афиногенова, скончавшаяся через 5 месяцев после сына, была очень известной переводчицей со шведского), прекрасно читал и объяснялся по-немецки и по-французски. Постоянный интеллектуальный тонус, генерирование идей, тем для исследования, широта интересов делали Дмитрия Евгеньевича желанным собеседником виднейших европейских ученых. Он очень много ездил, работал в библиотеках и университетах Франции, Германии, Швеции, Греции, и всегда внушал студентам мысль, что ученый не должен замыкаться в совей Alma mater, а, по возможности, должен стремиться к установлению и укреплению связей с зарубежными коллегами. Как близкий ему человек могу сообщить, что поездку с научной целью Дмитрий Евгеньевич всегда предпочитал отдыху, и практически все свои отпуска или свободные периоды он проводил на конференциях или в исследовательских проектах в России или за рубежом. И это совершенно не было ему в тягость, он отнюдь не превозмогал себя, предпочитая науку туристическим развлечениям. Наоборот, занятие делом своей жизни — Византийской филологией и историей, давало ему все: и интеллектуальное наслаждение, и душевное отдохновение, и радость человека, который в полной мере реализует полученные от Бога таланты.

Интересно, что Д. Е. Афиногенов имел кандидатскую степень по истории, а докторскую — по филологии, и этот синтез двух дисциплин позволял ему очень глубоко проникать в суть изучаемых событий — например, до сих пор остается актуальным его первая монография: «Константинопольский патриархат и иконоборческий кризис в Византии

(784–847)». К сожалению, он не успел осуществить очень важный проект по критическому изданию «Хроники» Георгия Амартола, которой занимался всю жизнь. И если его педагогический дар раскрывался в основном на кафедре Византийской и новогреческой филологии, у истоков которой он стоял, то путь исследователя привел его в Институт всеобщей истории РАН, где он долгие годы был ведущим научным сотрудником, членом редколлегии журнала «Вестник древней истории».

Нельзя не отметить, что важная сторона деятельности Дмитрия Евгеньевича была связана с церковной историей, которой он посвящал очень много времени как глубоко верующий христианин. Долгие годы он являлся автором и куратором Церковно-научного центра «Православная энциклопедия», был членом диссертационного совета Московской духовной Академии, в последние годы жизни был приглашен в Сретенскую духовную семинарию. Долгое время он переводил богослужебные тексты (каноны святым и праздникам) с древнегреческого на церковнославянский, являясь, пожалуй, единственным специалистом, который мог осуществить такую работу на требуемом уровне (он также редактировал переводы коллег, которые принимали участие в этом проекте).

Избегая создать некий излишне лучезарный образ человека, которого мы вспоминаем на этих страницах, скажу, что если Дмитрий Евгеньевич сталкивался с небрежностью в рецензируемой или оппонируемой работе, с ошибочным пониманием греческого источника, он был непреклонен в критике. И никакие обстоятельства личного характера или другие оправдания не могли вызвать его снисхождения или смягчить формулировки его выступлений на ученых советах или в рецензиях. Из-за этого он имел репутацию беспощадного, непробиваемого оппонента, наверное, неоднократно становясь причиной сложных жизненных ситуаций коллег, оказавшихся с ним на разных точках зрения. Однако все проявления такой твердости характера относились только к научной стороне вопроса. По-человечески Дмитрий Евгеньевич всегда был настроен к оппоненту доброжелательно и был готов в любое время обсуждать все расхождения и несовпадения научных взглядов.

В этом коротком посвящении я сознательно избегала следования дежурной канвы биографии Д. Е. Афиногенова (всю информацию можно найти в открытом доступе). Мне хотелось своими скромными силами еще раз создать у коллег и студентов, знавших его или только слышав-

ших о нем, хотя бы ощущение нового прикосновения к незаурядной, богатой, одаренной личности, чтобы непреходящая боль утраты могла быть уравновешена тем счастьем, которым являлось присутствие Дмитрия Евгеньевича Афиногенова в нашей жизни.

Афиногенова О. Н.
канд. ист. наук,
старший преподаватель
кафедры византийской и новогреческой филологии
МГУ имени М.В.Ломоносова

https:// elibrary.ru/rbodsz

К30 **Кафедра византийской и новогреческой филологии** : научно-теоретический журнал. № 23 (3), 2025. – Московский государственный университет, кафедра византийской и новогреческой филологии. – Москва : МАКС Пресс, 2025. – 80 с.

ISSN 2658-7157

ISBN 978-5-317-07514-9

Кафедра византийской и новогреческой филологии

Научное издание

23 (3)

2025

Издание Ассоциации неоэллинистов России

Отпечатано с готового оригинал-макета

Подписано в печать 26.12.2025 г.
Формат 60x90 1/16. Усл. печ. л. 5,0.
Тираж 40 экз. Заказ 185.

Издательство ООО «МАКС Пресс».
Лицензия ИД N 00510 от 01.12.99 г.
119992, ГСП-2, Москва, Ленинские горы,
МГУ им. М.В. Ломоносова, 2-й учебный корпус, 527 к.
Тел.8(495) 939-3890/91. Тел./Факс 8(495) 939-3891.

Отпечатано в полном соответствии с качеством
предоставленных материалов в ООО «Фотоэксперт»
109316, г. Москва, Волгоградский проспект, д. 42,
корп. 5, эт. 1, пом. I, ком. 6.3-23Н